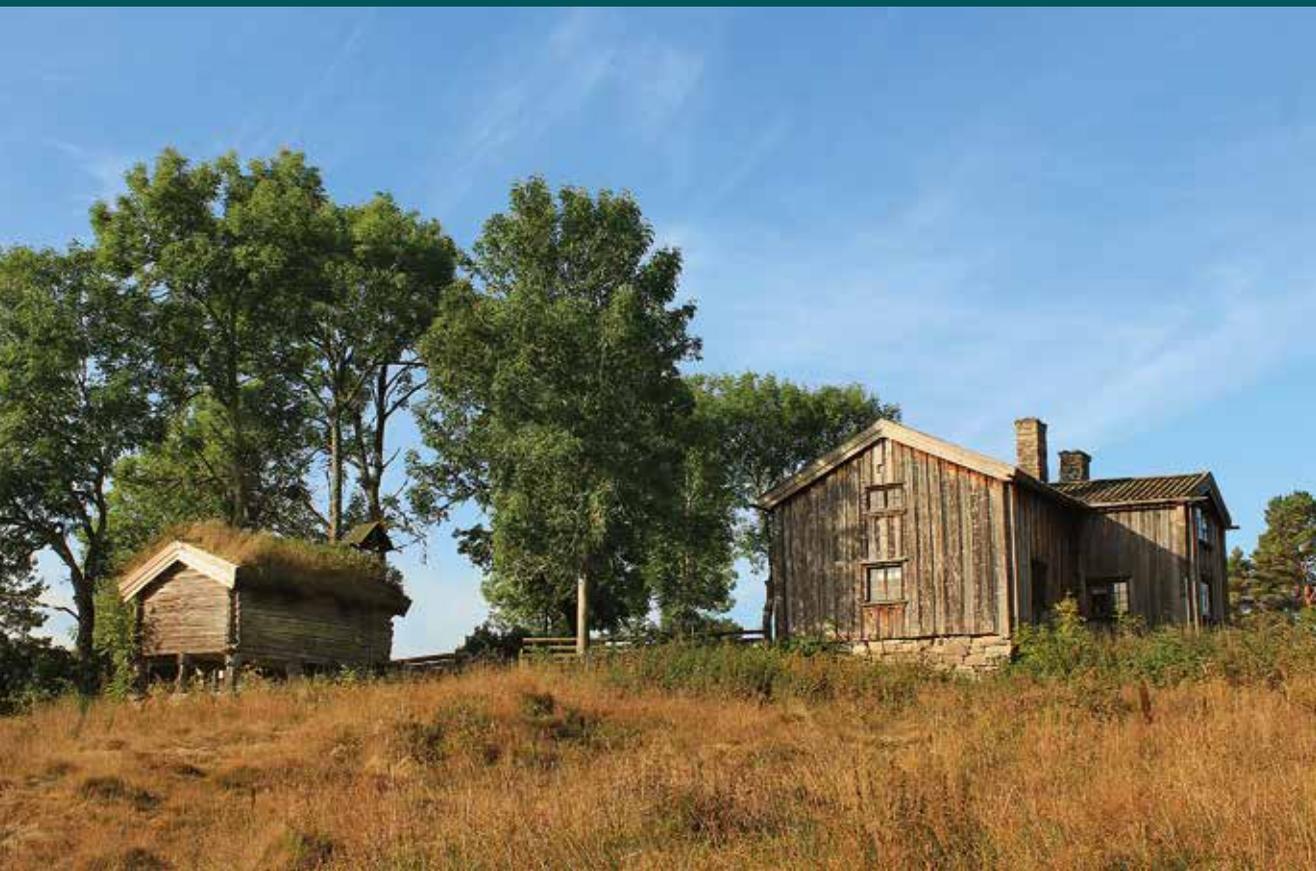

Kulturhistorisk bygnadsinventering nr 53
DALS-EDS KOMMUN
2013

Att tänka på vid varsam renovering och vård av byggnader

- Varje byggnad är unik och kräver sina egna lösningar. Visa hänsyn till dess ålder och utseende!
- Håll grunden fri från buskar, sly och träd. Se gärna till att marken lutar lite från huset.
- Byt inte ut mer än nödvändigt. Gammalt virke är ofta av utmärkt kvalitet!
- Laga det som är trasigt hellre än att byta mot nytt.
- Om en panelbräda är rutten i nederkanten – byt bara den dåliga delen, eller upp till en regel.
- Använd samma dimensioner och utseende på nytt material som det som finns i eller på byggnaden.
- Gamla hus behöver sällan riktas. Särskilt enklare hus kan få ha små skavanker och skevheter.
- Återanvänd gamla handslagna tegelpannor, de håller i många år. Komplettera med nya eller begagnade om det behövs. Alla takfall behöver inte ha samma sorts pannor.
- Mura med kalkbruk när du renoverar skorstenar och väggar i gamla hus.
- Använd linoljekitt och måla med linoljefärg när du renoverar gamla fönster, så blir underhållet lättare nästa gång.

Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 53 Dals-Eds kommun 2013

Fältarbete och rapport Andreas Andersson,
Anni Bergström, Lars Bergström, Carina Carlsson,
Karl-Arne Karlsson, Cajsa Löfqvist och Nils-Olof
Sellin

Grafisk form Carina Carlsson och Gabriella Kalmar

Layout Gabriella Kalmar

Tryck Rydins tryck, Nossebro 2013

ISSN 0280-5189

FÖRORD

Den kulturhistoriska bebyggelsen är en värdefull gemensam tillgång. Den ger ett historiskt perspektiv och berättar om hur bebyggelsen i vår kommun vuxit fram och förändrats. En mångfald av välbevarade kulturmiljöer berikar vår livsmiljö och är en tillgång för hållbar utveckling. Varje plats bidrar med sin del till vårt samlade kulturarv.

Denna rapport syftar till att öka kunskapen om den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, som vi har i Dals-Eds kommun. Den lyfter fram vad det är som gör en byggnad eller miljö intressant och vad man bör tänka på när de kulturhistoriska värdena ska bevaras. Denna kunskap bidrar till att väcka stolthet och intresse hos medborgare, fastighetsägare och olika myndigheter, vilka genom sina beslut påverkar den fysiska miljön. Rapporten blir också ett viktigt underlag i kommunens plan- och bygglovsarbete. Under arbetet med inventeringarna har många kommuninvånare visat ett stort intresse och bidragit med sakuppgifter.

Arbetet har utförts i ett samarbete mellan Dals-Eds kommun och Västarvet. Det är med stor tillfredsställelse som vi nu kan presentera en aktuell samlad framställning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer i kommunen.

Kerstin Sandqvist
Fritids-/kulturchef
Dals-Eds kommun

Marie Odenbring Widmark
Enhetschef Kulturmiljö
Västarvet

INNEHÅLL

Inledning	7
Metod	7
Källor	9
Vad är kulturhistoriskt värde?	9
Hur gjordes urvalet?	10
Skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse	11
Skydd enligt plan- och bygglagen	11
Skyddsbestämmelser i detaljplan och områdesbestämmelser	12
Område av riksintresse för kulturmiljövården	12
Kyrkor	14
Byggnadsminnen	14
Dals-Eds sockens historia	15
Samhället Ed	15
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i Dals-Eds socken	20
Kulturhistoriskt intressanta miljöer i Dals-Eds socken	23
Kulturhistoriskt intressant bebyggelse i Dals-Ed socken	26
Kort om Rävmarken	78
Kort om Äng	91
Gesäters socken	103
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i Gesäters socken	107
Håbols socken	127
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i Håbols socken	131
Nössemarks socken	155

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i Nössemarks socken	158
Rölunda socken	181
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i Rölunda socken	185
Töftedals socken	201
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i Töftedals socken	204
Källförteckning	232
Tryckta källor	232
Otryckta källor	234
Fotografier och kartor	234
Förteckning över kulturhistoriskt intressanta fastigheter i Dals-Eds kommun	235

Gränserna för de sex socknarna i Dals-Eds kommun. Kartan har upprättats av Katarina Kähre, Västarvet.

INLEDNING

Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i Dals-Eds kommun har under perioden 2005–11 inventerats och kartlagts i ett samarbete mellan Västarvet och Dals-Eds kommun. Denna skrift, som är en sammanläggning av flera inventeringsrapporter, tjänar till att öka kunskapen om mångfalden av kulturhistorisk bebyggelse inom kommunens gränser, både hos invånare och myndigheter, och ska kunna användas som ett underlag i kommunens plan- och bygglovshantering.

Projektet kan delvis ses som en uppdatering av de kulturhistoriska byggnadsinventeringar som utförts i området under perioden 1969–72 av Norra Älvsborgs museiförening (en av föregångarna till Västarvet). Rölanda, Gesäter och Töftedal socknar har inte inventerats tidigare.

Inventering och rapportskrivning har av praktiska skäl skett sockenvis i flera etapper. Nössemarks och Rölanda socknar har till övervägande del inventerats i kommunens regi av Andreas Andersson och Cajsa Löfqvist, med stöd från Västarvet. De övriga områdena har inventerats av Anni Bergström, Carina Carlsson och Nils-Olof Sellin på Västarvet. Gällande Nössemarks och Rölanda socknar har även Lars Bergström och Karl-Arne Karlsson (båda från Västarvet) deltagit. För den nu aktuella sammanställningen ansvarade Anni Bergström och Carina Carlsson.

Eftersom bokens delar gjorts vid olika tillfällen av olika personer varierar delrapporternas uppbyggnad något.

Tryckningen av denna skrift sker flera år efter det att de första delarna kartlades, och görs därför med reservation för att byggnaderna kan ha förändrats eller i värsta fall rivits sedan fotografierna togs.

Metod

När bebyggelsen i Dals-Eds, Håbols och Nössemarks socknar inventerades för drygt fyrtio år sedan genomfördes arbetet i form av en totalinventering av bebyggelsebeståndet, vilket innebar att alla byggnader dokumenterades, med mycket få undantag. Sedan dess

har arbetsmetoderna förändrats, och den nu aktuella kartläggningen är selektiv. Detta innebär att endast de byggnader och/eller anläggningar som bedöms ha kulturhistoriska värden har inventerats, det vill säga beskrivits och fotograferats. Alla de byggnader och/eller anläggningar som tidigare ansetts vara kulturhistoriskt intressanta har värderats på nytt, utifrån nuvarande förutsättningar.

Alla bebyggda fastigheter i respektive socken har besökts, med något enstaka undantag för mycket ensligt belägen bebyggelse utan farbara vägar. I nästan samtliga fall har byggnaderna enbart besiktigats okulärt och exteriört.

Av de cirka 650 bebyggda fastigheter som inventerats totalt sett i kommunen har slutligen 347 utvärderats som kulturhistoriskt värdefulla. Utöver detta har ett antal områden inne i tätorten med bebyggelse från 1950–70-talet inventerats översiktligt i grupp.

Den utvalda bebyggelsen är redovisad med en kort beskrivande text med historik, en kulturhistorisk bedömning och ett till tre fotografier. Alla berörda fastighetsägare och de lokala hembygdsföreningarna har fått möjlighet att kommentera och påverka texterna innan tryckning.

Inventeringen har även publicerats i Kulturmiljövårdens Bebyggelseregister som nås via Riksantikvarieämbetets hemsida www.raa.se. Här finns fotografier på byggnaderna, en byggnadsbeskrivning, en beskrivning av den anläggning som byggnaden tillhör, till exempel en gårdsmiljö, och en förklaring till varför anläggningen anses ha ett kulturhistoriskt värde. Givetvis publiceras inga känsliga uppgifter som interiörbilder eller liknande. Endast uppgifter som rör byggnadens utseende och som kan ses med blotta ögat tas med.

Generellt har synen på vad som är kulturhistoriskt intressant breddats sedan 1970-talet. Idag omfattas till exempel modernismens bebyggelse (till omkring 1970) och kulturhistoriskt värdefulla byggnader som flyttats, något som inte var aktuellt när Dals-Eds, Håbols och Nössemarks socknar kartlades första gången.

Bebyggelsen i Dals-Eds socken inventerades första gången år 1969–70. Så här såg kvarnen i Torpfors ut när den dokumenterades år 1970. På byggnadens fasad syns skuggan av inventeraren Kaj Bergman

Källor

Historieskrivningen om kommunen och dess bebyggelse bygger huvudsakligen på sockenböcker och information från fastighetsägare, hembygdsföreningar och liknande. Äldre kartmaterial och arkivmaterial från den lokala byggnadsnämnden, Dals-Eds föreningsarkiv, Lantmäteristyrelsens arkiv och Kulturlagret i Vänersborg har också kommit till användning.

Även byggnaderna i sig får betraktas som historiska källor. När kunskaperna om en byggnads kronologi varit bristfällig, vilket snarare varit regel än undantag, har en uppskattning av det ungefärliga byggnadsåret gjorts med utgångspunkt från den okulära besiktningen då information om karaktär, material, detaljer, sammanhang med mera samlades in. Några mer omfattande undersökningar har av tidsskäl inte kunnat göras.

Vad är kulturhistoriskt värde?

Begreppet kulturhistoriskt värde är ett kvalitativt begrepp som inte är alldeles lätt att definiera. Det omfattar ett flertal olika, ofta samverkande aspekter. Dessa är inte mätbara och kan lätt uppfattas som abstrakta. Lite förenklat kan man säga att en kulturhistoriskt värdefull byggnad har sina ursprungliga särdrag kvar och/eller har en historisk betydelse på något plan som gör den värdefull och värd att bevara för framtiden.

Västarvet använder en modell för kulturhistorisk värdering som Riksantikvarieämbetet utarbetat i ett försök att

Detta boningshus i Bergslätt är en av få välbevarade parstugor i kommunen. Fotograferad 1969 och 2013.

Folkskolan i Valberg, Dals-Eds socken uppfördes 1918. Den är ett exempel på en byggnad som berättar om det lokala skolväsendets historia och utveckling, och som därmed är av samhällshistoriskt intresse.

konkretisera detta begrepp. All bebyggelse berättar på något sätt något om sin tid. Den kan till exempel vittna om samhällsutveckling, om estetiska ideal eller om sociala och ekonomiska förhållanden då den kom till eller byggdes om. Dessa är enligt Riksantikvarieämbetets modell exempel på så kallade dokumentvärden, medan arkitektoniska, miljöskapande och konstnärliga värden är exempel på upplevelsevärden. Dessa båda värdetyper förstärks i sin tur av aspekter som äkthet, pedagogiska värden eller hur sällsynt eller vanlig en byggnad eller miljö är.

Hur gjordes urvalet?

Bedömningen av varje enskild byggnad har skett utifrån ett helhetsperspektiv. Detta innebär att hänsyn tagits till varje byggnads läge i landskapet och relation till kringliggande byggnader. Bevarade strukturer som till exempel hamlade träd, alléer eller murar i odlingslandskapet bidrar till berättelsen om en gård och till dess värden. Inne i Ed är det till exempel av betydelse hur en byggnad förhåller sig till samhällets äldsta gator och stråk. Ekonomibyggnader som bevarats väl påverkar också bedömningen, såväl i tätorten som på landsbygden. När det gäller 1960- till och med 70-talets ganska omfattande bostadsbebyggelse har ett litet representativt urval gjorts i ett sammanhängande område.

Graden av ursprunglighet när det gäller till exempel panel, fönster och andra snickerier har ofta varit av stor betydelse för bedömningen. Senare tillkomna förändringar som i hög grad ändrat karaktären påverkar också. Exempel på sådana förändringar är större tillbyggnader, byte till fönster med helt annat utseende än det ursprungliga, tilläggsisolering av fasader med mera.

Byggnadstyper som är sällsynta idag, till exempel kvarnar, har i regel inkluderats i denna sammanställning även om de genomgått många förändringar eller är i förfallet skick. Högre krav på bevarad karaktär har däremot ställts på vanligt förekommande byggnader, som till exempel landsbygdens alla boningshus.

Skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Genom att bebyggelsen bevaras skapas kontinuitet, vilket ger oss möjlighet att lättare uppfatta historiska sammanhang. Det bästa skyddet av det byggda kulturarvet uppstår när fastighetsägaren själv är intresserad och kunnig, och allmänheten engagerad och uppskattande. Men det finns flera sätt att skydda bebyggelsen på via lagar och bestämmelser.

Kulturminneslagen inleds med att slå fast att »det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.« Detta innebär att såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn till och aktsamhet för de byggnader och miljöer som ansetts besitta kulturhistoriska värden.

Skydd enligt plan- och bygglagen

Lite vanvördigt kan det sägas att de byggnader och miljöer som redovisas i denna rapport blivit »k-märkta« med anledning av sina kulturhistoriska värden. Begreppet har ingen lagenlig betydelse och finns egentligen bara i folkmun. Formellt faller emellertid samtliga av de byggnader/miljöer som nämns i denna skrift inom ramen för det begrepp som i plan- och bygglagens åttonde kapitel betecknas som särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Detta innebär att följande paragrafer särskilt ska beaktas vid underhåll och ändring:

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

14 § ... Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Skyddsbestämmelser i detaljplan och områdesbestämmelser

Kommunen kan fatta beslut om att byggnader och miljöer med höga kulturhistoriska värden inte får rivas. Denna reglering sker i samband med att kommunen upprättar en detaljplan eller områdesbestämmelser.

Område av riksintresse för kulturmiljövården

En byggnad eller miljö kan ligga inom område av riksintresse för kulturmiljövården. Detta innebär att den hör till

Mühlbocks hotell byggdes 1909 och fick sitt nuvarande utseende under 1930-talet. Byggnaden, numera med namnet Hotell Dalsland, vittnar om Eds historiska betydelse som turist- och vintersportort och är skyddad med q-bestämmelser i detaljplan sedan år 2011. Vykort från 1940. Arkiv: Kulturlagret.

en miljö som har få eller inga motsvarigheter i regionen och landet, och att den därmed är värd att skydda ur ett nationellt perspektiv. Det är en signal om att det här finns så höga värden att kulturmiljön har företräde i samband med planeringen av olika typer av förändringar.

Inom kommunen finns två områden av riksintresse för kulturmiljövården. »Dals-Ed P10« som sträcker sig över tätorten i Dals-Ed med omgivningar och »Dals-Ed P11« som omfattar en del av Töftedalsåns och Örekilsälvens dalgångar. Inom områdena finns variationsrika kulturlandskap med fornlämningsmiljöer och välbevarade bebyggelsemiljöer. Urval, avgränsning och beskrivning har gjorts av Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet.

Gäserudsstugan i Håbol är kommunens enda byggnadsminne. Så här såg interiören ut när den fotograferades år 1925 av Gösta Berg. Arkiv: Kulturlagret.

Kyrkor

Alla Svenska kyrkans kyrkobyggnader och kyrkogårdar som byggts eller anlagts före 1939, och ett begränsat urval kyrkor som byggts efter 1939, skyddas av kulturminneslagen. Interiöra och exteriöra förändringar av kyrkorna och förändringar på begravningsplatserna får genomföras först efter tillstånd från länsstyrelsen. Kyrkor som hör till andra samfund än Svenska kyrkan har i enstaka fall skyddats som byggnadsminnen eller via detaljplan (se nedan).

Byggnadsminnen

Vissa byggnader, parker, trädgårdar eller andra anläggningar anses besitta ett så högt kulturhistoriskt värde att de brukar benämnas »synnerligen märkliga«. Dessa byggnader och miljöer skyddas genom att förklaras som byggnadsminnen enligt kulturminneslagens tredje kapitel. Länsstyrelsen fattar beslut om vilka byggnader och/eller miljöer som skall förklaras som byggnadsminnen. I Västra Götalands län finns knappt tvåhundra byggnadsminnen varav ett enda i Dals-Eds kommun, Gäserudsstugan i Håbol.

DALS-EDS SOCKENS HISTORIA

Dals-Eds medeltida socken är den till ytan största i Dalsland och är en av landskapets västligaste, delvis gränsande mot Norge. Uppodlade dalgångsbygder finns i söder kring sjön Lilla Le samt Örekilsälven. Större delen av socken upptas dock av glest bebyggda, delvis mossrika skogsområden.

Ett strategiskt läge är området vid Lilla Le och Stora Les sydspets, där sjöarna åtskiljs av en moränås. I detta område finns bland annat kyrkplatsen och det senare framvuxna samhället Dals-Ed, socknens och kommunens enda tätort. Åsen utgör en del av det större ändmoränsstråk som sträcker sig i nordvästlig–sydostlig riktning genom Dalsland. Dess sträckning utgör en tydlig kulturgräns mellan det nordliga Skogsdal, som har mycket gemensamt med Värmland, och de sydligare delarna av Dalsland som i öster är mer orienterat mot Västergötland och i väster mot Bohuslän. Kulturgränsen är bland annat omnämnd som en gräns mellan olika religiösa inriktningar som schartaunism mot frikyrklig väckelse.

Socknens läge intill norska gränsen har i högsta grad påverkat historien och bebyggelsen i långa tider. Som ovan nämnt var 1500- och 1600-talet oroliga sekel och ett flertal gårdar brändes ner en eller flera gånger under dessa århundraden. Under 1700- och 1800-talet byggdes ett flertal skansar och befästningar som skydd inför kommande krig, och i samband med andra världskriget anlades stridsvagnshinder på strategiska platser. Samtidigt har närheten till Norge tidvis lett till många spännande och positiva fenomen. Ett exempel på det är att vissa arkitektoniska drag har importerats till Edstrakten över landsgränsen, och även från Bohuslän.

Samhället Ed

Dals-Ed är ett järnvägssamhälle och en turistort som i huvudsak uppstått efter anläggandet av en station på gården Västra Eds marker på 1870-talet. Att stationen anlades här har sin upprinnelse i att platsen varit strategisk viktig ur ekonomisk synpunkt och ur kommunikationssynpunkt sedan långt tillbaka i tiden. En stor mängd gravar från

järnåldern visar att området tidigt var en centralbygd. Detta bekräftas också av att det var vid Lilla Le som man en gång valde att anlägga Eds kyrka, en av landskapets allra första kyrkor, sannolikt i början av 1200-talet.

Stora Le har sedan urminnes tider utgjort en viktig vattenväg, och sjön har använts för transport av timmer i flera århundraden. Timret var en inkomstkälla av stor betydelse och det var förbjudet att sälja timmer till utlandet, förmodligen redan på 1500-talet. På grund av goda kommunikationer och höga priser föredrog emellertid dalslänningarna tidigt att sälja timret vidare till norrmän. Folket i Vedbo härad var förbjudna att bedriva handel med andra orter än Uddevalla stad. Köpmännen från Uddevalla anmälde till kronan att Dalslänningarna sålde timmer till Norge. Kronan fortsatte att neka bönderna rätten att sälja till Norge, och gynnade istället ytterligare köpmännen i Uddevalla genom att 1697 ge dem dispositionsrätten till kronohemmanet Västra Ed, där de kunde ha en tillsynsman som skulle kontrollera handeln. Västra Ed upptog då stora delar av det strategiska markområde på edet mellan de två sjöarna, där samhället Ed senare kom att uppstå.

På 1870-talet drogs Dalslands järnväg fram genom socknen, och 1879 anlades Eds station nära gården Västra Ed. Detta kom att bli startskottet för samhällets uppkomst. Det tog inte lång tid innan trakten började dra till sig turister som ville beundra den natursköna platsen vid sjöarna. Vid sekelskiftet 1900 hade Ed vuxit till en liten turistort med flera hotell och pensionat.

Ett stort problem för Edsborna var att marken i stations-samhället var privatägd. Den hade sålts av köpmännen i Uddevalla vid 1800-talets mitt till en privatperson som av något skäl inte hade rätt att sälja tomter. 1910 hamnade marken i statens ägo, men stadsplan saknades och det var fortfarande inte möjligt att köpa mark. Få ville investera i att bygga nytt på arrenderad tomtmark, och följderna blev att de befintliga byggnaderna byggdes till i omgångar under flera årtionden. Samhället hade vid den här tiden fortfarande en agrar karaktär med ladugårdar och

Dals-Ed på 1890-talet. Orten är ännu liten och består mest av uppodlad mark, några gårdar, det gamla sockencentrat med skola och kyrka, järnvägsstationen och ett par hotell. Längst upp i bild syns sågverken på Lee-området, och bokstäverna i området Äng längst ned till vänster antyder att Äng redan vid den här tiden börjat utvecklas till en liten förstad till Ed.

ekonomibyggnader blandat med några hotell och tillbyggda huskroppar innehållande butiker och bostäder. En del av stadens mer påkostade byggnader försvann i samband med en stor brand 1910 och återuppbyggdes inte. I vissa källor beskrivs orten som »en kåkstad med slumkaraktär» under 1900-talets första decennier.

Svårigheterna att få köpa mark ledde samtidigt till att fenomenet »utflyttningen till Äng» uppstod. Gårdsägarna till hemmanet Äng, beläget väster om Västra Ed, började kring år 1920 sälja sjötomter med fin utsikt över

Lilla Le. Här uppstod nu parallellt en slags förstad med förhållandevis påkostad villabebyggelse. Sedan slutet av 1800-talet fanns också en annan slags förstad med hamn- och industrikaraktär nere vid Stora Les spets, norr om stationssamhället. På Lee, som området kallades, hade ett antal trävarurörelser etablerats under 1800-talet och de stora ytorna vid hamnen var bebyggda med ett flertal fabriksbyggnader och bostadshus av olika slag. Hit anlände bogserbåtar som forslade timmer men även passagerarbåtar som förde turister ut på Stora Le. Ett stickspår från Eds station ledde ner till Lee station för transport av såväl trävaror som turistande besökare.

År 1925 blev det tillåtet att köpa tomtmark centralt och 1927 antogs en stadsplan som upprättats av arkitekt Fredrik Liljekvist och omarbetats av arkitekt Allan Berglund. Följaktligen tillkom en hel del ny bebyggelse under slutet av 1920-talet, såväl villor som affärsfastigheter, byggnader som än idag betyder mycket för samhällets prägel. Under de följande årtiondena skapades en mer stadsmässig karaktär i Ed. De ladugårdar och ekonomibyggnader som fanns kvar centralt revs. Storgatan gjordes i ordning, torget anlades och den så kallade Terrassparken

Centrala Ed med torget och Storgatan sett från luften, förmodligen i slutet av 1950-talet. Arkiv: Kulturlagret.

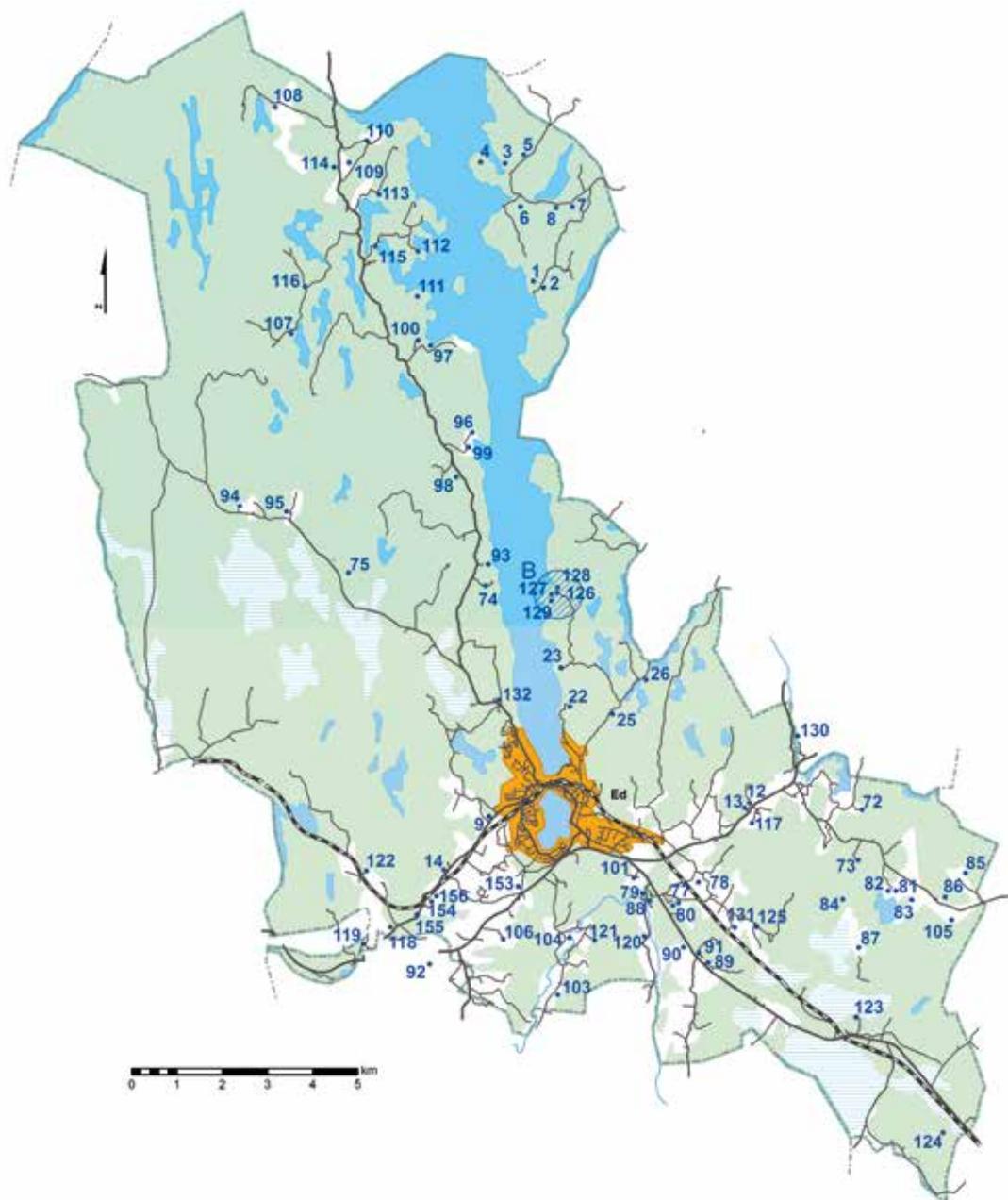
anordnades intill Lilla Le. De centrala delarna av samhället präglas också delvis av den bebyggelse som tillkom under efterkrigstiden. 1950-talet var en tid präglad av framtidstro och god ekonomi, och brukar betecknas som en guldålder för byggandet i hela landet. I Ed syns bebyggelse från denna tid till exempel kring torget och längs Storgatan.

Under 1900-talets andra hälft har samhället utvecklats med handel och industri som bas vid sidan av turismen. Orten har under den här perioden vuxit åt alla håll genom förtätning med villabebyggelse, och enstaka handel- och industribyggnader, det senare kanske främst i Jordbron i samhällets sydöstra del. Från och med år 1970 bor det fler människor i tätorten än på landsbygden, och från detta år är fler anställda inom Eds industrier än inom skogs- och jordbruk.

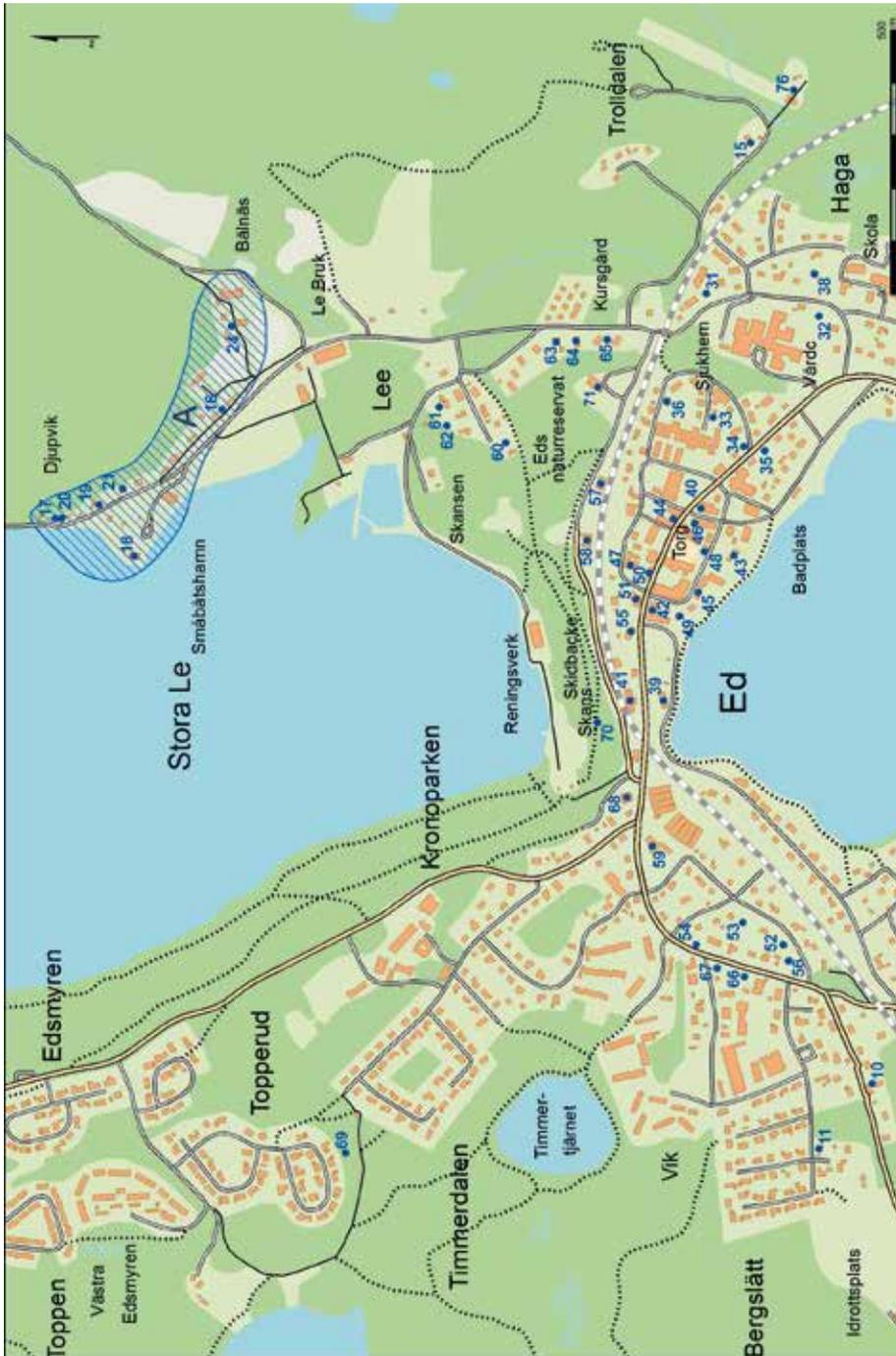
Under 1960- och 70-talet tillkom ett litet antal hyreshusområden med större huslängor i två respektive tre våningar. Bostadsbristen var stor i hela landet under den här tiden, även på mindre orter som Ed. För att lösa problemet uppfördes hyreshus i snart sagt alla samhällen, men också genom att staten skapade förmånliga låneregler för att stimulera byggandet av småbostadshus. De villamattor som anlades i Eds utkanter, till exempel Kronoparken i Eds nordvästra del, är ett resultat av dessa lånelättnader.

Idag livnär sig befolkningen på orten bland annat inom olika småföretag, ofta med anknytning till jord- och skogsbruk, och inom offentlig sektor. Gränshandeln är fortfarande viktig för näringslivet. Omkring tretusen personer bor nu i tätorten.

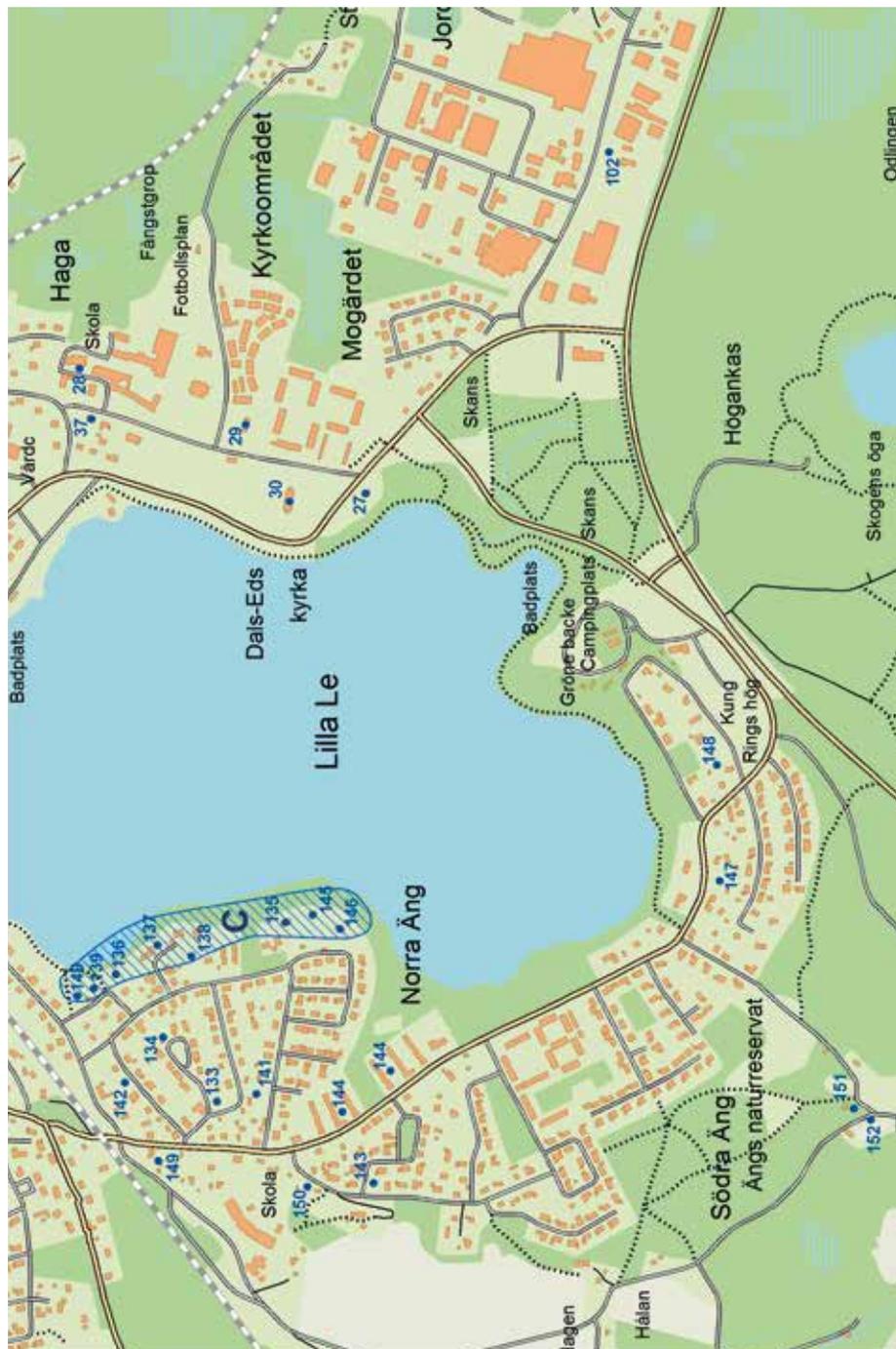
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER I DALS-EDS SOCKEN

Byggnader och miljöer med kulturhistoriskt värde i Dals-Ed socken. Kartan har upprättats av Kartab.

Byggnader och miljöer med kulturhistoriskt värde i Eds norra del.
Kartan har upprättats av Kartab.

Byggnader och miljöer med kulturhistoriskt värde i Eds södra del. Kartan har upprättats av Kartab.

KULTURHISTORISKT INTRESSANTA MILJÖER I DALS-EDS SOCKEN

A. Lee, Bältnäs och Djupvik

Området ligger strax norr om Eds mest centrala delar, vid Stora Lees sydspets. Det omfattar Lee med hamnen och det före detta bruksområdet, gården Bältnäs, och arbetarbostäderna längs med Bältnäsvägen till och med Djupvik. Det var på detta område som flera trävarurörelser etablerades under 1800-talet på grund av närheten till vattenvägen där det viktiga timret färdades. Flottning har pågått till denna strandremsa åtminstone sedan 1600- eller 1700-talet. Etableringen av tre sågverk här hade sin grund dels i högkonjunkturen inom skogsindustrin i slutet av 1800-talet, dels i den tidens stora behov av sågat virke. Från och med 1879 knöt ett industrispår samman bruksområdet med Dalslands Järnväg. Längs detta spår färdades förutom trävaror även turister som under 1900-talets första hälft bytte från tåg till passagerarbåt vid ändhållplatsen Lee Station, belägen längst ut på udden. Idag är stationen och ett lagerhus de enda bevarade byggnaderna i sågverksområdet.

Längs med Bältnäsvägen och norrut från sågverksområdet finns ett flertal mindre bostadshus, alla med koppling till bruket på något sätt. Här bodde en del av de arbetare som fick sin försörjning vid sågverket. Byggnaderna har olika karaktär och härstammar från 1800-talets andra hälft fram till och med 1900-talets mitt. Gården Bältnäs, som ligger på en höjd i anslutning till hamn- och bruksområdet, användes från 1870-talet och delar av 1900-talet som bostad åt de högre tjänstemännen på bruket. Tillsammans vittnar de bebyggelsestrukturer som finns kvar i området om den för hela orten så viktiga sågverksepoken under 1800- och 1900-talet. En del av kulturmiljön ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården. Till bebyggelsemiljön hör fastigheterna Bältnäs 1:26, 1:28, 1:31, 1:33, 1:34, 1:36, 2:7 och 2:9.

B. Valberg

Valberg är en ensligt belägen by som ligger i kuperad skogsmark drygt 4 km norr om Ed. Läget vid en vik i Stora Le är strategiskt ur kommunikationssynpunkt och färder till och från Valberg skedde länge vattenvägen. Gården finns upptagen i jordeboken första gången år 1662. Senare delades gården upp i fyra brukningsenheter; Tomten, Berget, Nerstugan och Ödegården, som ligger ganska glest spridda i det öppna landskapet. Bebyggelsen består idag av de fyra små gårdarna med byggnader från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, en skola från 1918 och några fritidshus som tillkommit under senare delen av 1900-talet. Såväl bebyggelse som landskapsstruktur har i stora drag bevarats väl sedan 1900-talets början. En del ekonomibygnader har försvunnit med åren, men kvar på platsen finns bland annat en antikvariskt intressant ladugård med fähusdel byggd i så kallad gjuthusteknik.

Till bebyggelsemiljön hör fastigheterna Valberg 1:7, 1:8, 1:9 och 1:12.

C. Äng

Sammanhängande villaområde med välbevarade bostadshus, uppförda under 1920-talet (med enstaka undantag) vid Lilla Les västra strand i Ed. Villabebyggelsen i Äng uppstod som en följd av att det under 1900-talets början var omöjligt att köpa tomtmark inne i Eds centrala delar. Jordbruksmarken i Äng var däremot till salu och började styckas upp och säljas av med början kring år 1920. I området finns ett flertal villor som är goda och välbevarade representanter för den så kallade 1920-talsklassicismen. De byggnader med kulturhistoriskt värde som ingår i miljön ligger på fastigheterna Äng 1:85, 1:91, 1:100, 1:142, 1:156, 1:158, 2:91 och 2:92. Äng ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

Kronoparken

I detta område finns tidstypisk bebyggelse från perioden 1950 till 1980. Bebyggelsen här exemplifierar tidens arkitektoniska trender och uttryck på ett överskådligt vis, och den har därmed ett visst pedagogiskt värde.

Område med villabebyggelse i centrala Eds nordvästra del. Kronoparken och Timmerdalen utgör en tidstypisk årsring som återfinns i snart sagt alla svenska orter. Villorna i detta område uppfördes successivt under perioden 1955–75, en tid då bostadsbyggandet var mycket expansivt i hela landet till följd av dels bättre ekonomiska förhållanden, dels långvarig bostadsbrist. Villan valdes i en katalog från en av landets många småhustillverkare, och de massproducerade husen uppfördes genom montering av färdiga moduler. I Kronoparken/Timmerdalen speglas 1950- till och med 70-talets mest populära material- och detaljval. Under 1950-talet och det tidiga 60-talet valdes gult eller rött fasadtegel och det lektes med former, till exempel förskjutna byggnadskroppar (se övre bilden). Det var också vanligt att fönsterkarmar och -bågar målades i olika färger. Under den här tiden skaffade man gärna dekorativa staket och räcken i smide (se mittersta bilden). En bit in på 1960-talet blev det nya vita fasadmaterialet mexitegel mycket populärt, och som kontrast laserades trädetaljerna gärna i brunt. Under 1960- och 70-talet blev villabyggandet allt mer rationellt och industrialiserat. Enplansvillorna dominerade, och det blev även populärt att bygga i souterräng. Vardagsrummets placering i byggnaden markeras utvändigt, till exempel med stora fönster och ett indraget fasadparti. Utsmyckningar blev under 60- och 70-talet allt mer ovanliga. På 70-talet blev stora och tunga tak på modet, gärna med så kallad pyramidform.

Överst: villa av typen tjänstemanna-
villa längs Topperudsvägen. Mitten:
tidstypisk villa på Kronoparksvägen
från producenten Anebyhus (upp-
fört 1961) med staket och räcke i
smide, litet skärmtak och lackad
dörr i ädelträ. Nederst: tidstypiska
villor från 1974 (närmast) och 1969
på Furukullstigen med vitt mexitegel
och tidstypiska färgkombinationer
och takformer.

KULTURHISTORISKT INTRESSANT BEBYGGELSE I DAL-ED SOCKEN

1. Bengtsviken 1:11 Sinstebo

Gård belägen på en höjd i ett öppet landskap i socknens nordöstra skogsmarker, med vid utsikt över Stora Le. Sinstebo benämns nybygge på en uppmätningsskarta över Bengtsviken från 1729, och lär ha tillkommit någon gång under årtiondena strax före detta årtal. Idag är fastigheten bebyggd med ett boningshus som förmodligen härstammar från 1850-talet. Det har inte ändrats i någon större utsträckningen sedan år 1916 då en andra våning och verandan tillkom. Utöver detta finns även ett skjul med okänd ålder, och grunderna efter en jordkällare och en ladugård på fastigheten. Bostadshuset har kvar en äldre prägel och besitter ett kulturhistoriskt värde. Även grunderna efter källaren och ladugården är av kulturhistoriskt intresse då de bidrar till berättelsen om platsens historia.

2. Bengtsviken 1:18 Ängen

Boningshus beläget i en sluttning i socknens nordöstra skogsmarker, med utsikt över Stora Le. Den forna gårdens/torpets historia är oklar, men sannolikt tillkom det som torp på 1800-talet under Bengtsviken. Idag består Ängen av ett obebott boningshus i 1½ plan på stenfoot, en byggnad som uppgavs vara uppförd cirka 1910–12 i samband med 1969/70 års inventering. Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde då dess originaldetaljer bevarats väl, främst med avseende på de dekorativa fönsteromfattningarna vars form är ett lokalt särdrag.

3. Bengtsviken 1:25 Sällerud

Gård med ensligt läge i socknens nordöstra skogsmarker. Boningshuset, som troligen är byggt under 1800-talets slut eller 1900-talets början, ligger i en västsluttning med utsikt över Sällerudsviken. Sällerud var ursprungligen upptaget som torp under Bengtsviken och finns omnämnt i samband med storskiftet som här skedde under 1780-talet. På fastigheten finns även jordkällare från 1900-talets mitt, en gäststuga samt ett före detta magasin från omkring 1920 som numera används som fårhus. Ett antal byggnader som fanns på gården vid 1969/70 års inventering är numera försvunna, till exempel ladugården. Då

byggnaderna har kvar mycket av sin ursprungliga prägel bildar de en anläggning med kulturhistoriska värden.

4. Bengtsviken 1:32 Kilenäset

Gård med ensligt läge i socknens nordöstra skogsmarker. Den består av ett boningshus och en ekonomibyggnad som ligger högt på halvön Näskullen i Stora Le. Kilenäsets historia är oklar, men sannolikt tillkom det som torp på 1800-talet under Bengtsviken, senare som friköpt gård. I samband med 1969/70 års inventering uppgavs att boningshuset var uppfört under 1890-talet och att ekonomibyggnaden (som byggts till i senare tid) i sina äldsta delar härstammar från 1900-talets början. Boningshuset är idag något förfallet men den ursprungliga karaktären har bevarats väl, till exempel med avseende på fönstersnickrier, panel och sockel. Tillsammans bildar byggnaderna en anläggning med kulturhistoriskt värde.

5. Bengtsviken 1:33 Grankärr

Torpanläggning med ensligt läge i socknens nordöstra skogsmarker. Grankärr tillkom sannolikt under 1800-talet som torp under Bengtsviken, och finns utritat med boningshus och en liten ladugård på häradskartan från 1890-talet. Det nuvarande boningshuset, som uppgavs vara byggt år 1918 i samband med 1969/70 års inventering, är uppfört i 1½ plan och har panelklädda väggar, lertegelklätt sadeltak och sockel av natursten. Utöver boningshuset finns även ett avträde och en delvis raderad källarvind på fastigheten. Då byggnaderna har kvar sin ursprungliga prägel bildar de en anläggning med kulturhistoriska värden.

6. Bengtsviken 1:36 Ängkasen

Liten gårdsenhet med ensligt läge i socknens nordöstra skogsmarker. Ängkasen finns utritad på en karta över Bengtsviken från 1729 och beskrivs »nybygget som kallas Engkasen«. Den numera avstyckade fastigheten är bebyggd med ett boningshus från omkring 1910, en ladugårdslänga från 1920-talet, källarvind med gjutna väggar och ett före detta svinhus, idag lekstuga. Boningshuset i 1½ plan har ett brutet, lertegelklätt tak och öppen veranda och ytterdörrar i originalutförande, medan fönsterdekoren återskapats år 1999. Även ladugården utgör ett fint exempel på sin tids byggnadsskick. Tillsammans bildar gårdens byggnader en välbevarad anläggning med högt kulturhistoriskt värde.

7. Bengtsviken 1:42

Gård belägen i skogsmark i socknens nordöstra delar. Den finns tidigast upptagen i jordeboken år 1627 som frälsetorp, men namnet Bengtsviken finns omnämnt redan på 1500-talet. Gården kom senare att omfatta stora marker och ett flertal torp. På 1880-talet uppgavs cirka 130 personer bo inom fastighetens gränser. Idag är den aktuella fastigheten avstyckad och bebyggd med boningshus från sekelskiftet 1900, ladugårdslänga från 1910-talet och ett mindre fähus med avträde förmodligen från 1900-talets mitt. Boningshuset är ett tidstypiskt västsvenskt dubbelhus i 1½ plan med fyrdelad planform. Det har kvar

mycket av sina originaldetaljer i form av dekorerade fönsteröverstycken, dörrar och en veranda smyckad med snickarglädje. Även ladugården och fähuset har kvar sin ursprungliga karaktär. Tillsammans bildar byggnaderna en välbevarad gårdsenhet med kulturhistoriskt värde.

8. Bengtsviken 1:43

Bostadshus beläget i skogsmark i socknens nordöstra delar. Panelklädd villa, eller egnahem med inredd vindsvåning under brutet tak, veranda och ursprungliga fönsterdetaljer. Det uppfördes år 1936 och har längre tillbaka i tiden fungerat som lanthandel. På fastigheten finns även en mindre ekonomibyggnad. Det kulturhistoriska värdet motiveras av den välbevarade ursprungliga utformningen.

9. Bergslätt 1:4

Jordbruksfastighet belägen strax sydväst om Ed, där tätorten övergår i landsbygd. Den kantas i söder av järnvägen och består till stora delar av öppna marker. Bergslätt finns omnämnt i äldsta jordeboken från 1540, först som kyrkohemman, senare som både frälse- och till sist kronohemman. Fastigheten är idag bebyggd med en anläggning bestående av boningshus, magasin, ladugårdslänga och skjul. På västsvenskt vis skiljs det ålderdomliga, obebodda boningshuset än idag från ekonomibyggnaderna med hjälp av en häck. Magasinet (nedre bilden) tros härstamma från 1800-talets slut, ladugården från omkring 1930 men innehåller sannolikt äldre delar. Den gamla parstugan är uppförd omkring sekelskiftet 1800 eller under 1700-talets senare del, och är synnerligen välbevarad såväl ut- som invändigt. Tillsammans bildar byggnaderna en samlad, välbevarad anläggning med högt kulturhistoriskt värde. Av särskilt värde är parstugan som utgör ett mycket gott exempel på en traditionell bostadstyp som var vanlig under perioden 1600–1850. Den har därmed också ett stort pedagogiskt värde, särskilt som det idag finns få parstugor bevarade. Syrenhäcken bidrar till berättelsen om anläggningens ålder och struktur, och utgör ett värdefullt landskapselement.

10. Bergslätt 1:11

Bostadsfastighet belägen i ett villaområde vid Strömstadsvägen i Eds västligaste delar. Området har en blandad karaktär med boningshus från olika tider. Den sluttande naturtomten avgränsas åt söder av järnvägen. Fastigheten är bebyggd med en större villa från perioden 1910–30 och en vinkelformad ekonomibyggnad. Boningshuset har väggar klädda i liggande panel, kraftiga listverk och dekor under fönstren i form av ribbor i samma färg som listverk och fönsterfoder. Ekonomibyggnaden har garage i ena änden, en bostadsdel i utbyggnaden åt söder, och ett flertal bevarade äldre detaljer. Även boningshuset, som är en representant för det tidiga 1900-talets panelarkitektur har kvar sin ursprungliga prägel. Tillsammans bildar byggnaderna en anläggning med kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

11. Bergslätt 1:19

Bostadsfastighet belägen vid villaområdet Bergslätt i Eds västra delar. Området består huvudsakligen av villor från 1970-talet med enstaka insprängda boningshus från 1900-talets början. Hörntomten kantas av en nyligen tillverkad gärdesgård av trä samt skog åt söder och öster. På fastigheten finns ett litet panelklätt boningshus i 1½ plan med källare, brutet tak och liten glasveranda, samt en uthuslänga med vedbod, brygghus och avträde. Bostadshuset uppfördes omkring år 1928–29 av Albin Andersson från Äng. Det har ett kulturhistoriskt värde då det ursprungliga utseendet och flertalet originaldetaljer bevarats väl. Även det enkla uthuset har ett visst värde då det vittnar om tiden då det varken fanns rinnande vatten eller elektricitet inomhus. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

12. Bodalen 1:2

Gårdsanläggning på en sluttning i Vassändaälvens öppna dalgång, cirka 4 km öster om Ed. Bodalen utgörs av två intilliggande tvillinggårdar som skiljs åt av en kort allé, och som ligger väl synliga vid väg 164 mot Bengtsfors (övre bilden). Bodalen nämns första gången i 1560 års jordebok, först som skattetorp och senare som friköpt gård. Någon gång under 1800-talet delades gården upp i två brukningsdelar. År 1878 byggde två syskon de till stora delar identiska boningshusen av typen västsvenskt dubbelhus med sexdelad plan. Bodalen 1:2 utgör den östra gården och är bebyggd med ett av de ovan nämnda boningshusen, en hög ladugårdslänga från 1900-talets mitt och två senare tillkomna maskinhallar och/eller skjul. Boningshuset har i stora drag kvar sin ursprungliga prägel och besitter tillsammans med ladugården ett kulturhistoriskt värde. Framför allt har boningshusen på Bodalen 1:2 tillsammans med Bodalen 1:6 ett betydande miljöskapande värde.

13. Bodalen 1:6

Gårdsanläggning på en sluttning i Vassändaälvens öppna dalgång, cirka 4 km öster om Ed. Bodalen utgörs av två intilliggande tvillinggårdar som skiljs åt av en kort allé, och som ligger väl synliga vid väg 164 mot Bengtsfors. Bodalen nämns första gången i 1560 års jordebok, först som skattetorp och senare som friköpt gård. Någon gång under 1800-talet delades gården upp i två brukningsdelar. År 1878 byggde två syskon de till stora delar identiska boningshusen av typen västsvenskt dubbelhus med sexdelad plan. Bodalen 1:6 utgör den västra gården och är bebyggd med ett av de ovan nämnda boningshusen samt ett antal ekonomibyggnader uppförda kring mitten på 1900-talet: garage, sommarstuga (före detta höns hus), ladugård och vedbod. Gårdens kulturhistoriska värde gäller framför allt boningshuset som har kvar de rikt smyckade detaljerna kring fönster och veranda i original sedan byggnadstiden. Bostadshuset på fastigheterna Bodalen 1:2 och 1:6 av stor miljöskapande betydelse.

14. Bråten 1:48 Riskas

Stuga belägen i skydd av ett berg i Hökedalen, i ett litet pärlband av bostadshus längs med vägen. Riskas tillkom sannolikt under 1800-talets andra hälft och ser ut att vara utritad som friköpt gård på häradskartan från 1890-talet. Utöver bostadshuset finns även ett fristående avträde på tomten, och mot berget bakom huset, en gjuten källarbyggnad. Ett foto från 1930-talet vittnar om att boningshuset genomgått få förändringar sedan dess. Merparten av fönstren byttes ut till nya brunlaserade på 1970-talet, och lerteglet på taket har någon gång ersatts med betongpannor. Mycket av den ursprungliga karaktären är trots detta bevarad, och byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde. Antikvariskt intressant är också att landskapet och bebyggelsens lägen kring Riskas förändrats minimalt sedan järnvägen drogs fram 1879.

15. Bältnäs 1:17

Egnahem beläget i kuperad skogsmark precis söder om Trollaldalen i Eds östra utkant. Den panelklädda byggnaden uppfördes i 1½ plan med källare omkring år 1936. Exteriört fick den ett symmetriskt utseende med brant sadeltak, fönster med sex lufter och öppen veranda med korgbågiga öppningar, vilket är något av ett lokalt särdrag. Då byggnaden inte ändrats mycket utvändigt sedan byggnadstiden är den en god representant för sin tids arkitektur, och besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

16. Bältnäs 1:26

Litet boningshus vid Bältnäsvägen i området Lee. Belägen i en rad av mindre bostadshus som uppfördes under 1900-talets början av arbetare anställda på sågverksområdet. Byggnadens har kvar mycket av sin ursprungliga prägel och betingar därmed ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten utgör ett viktigt miljöskapande inslag längs Bältnäsvägen, och ingår i kulturmiljön Lee, Bältnäs och Djupvik. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

17. Bälнас 1:28, Djupvik

Litet boningshus beläget i en ekbevuxen sluttning nära Stora Les strand. Förutom boningshuset finns även två mindre ekonomibyggnader på fastigheten. Bostadshuset uppges vara byggt av en timmerförman Oskar Kullander omkring år 1885. Det har genom åren fungerat som arbetarbostad åt anställda bland annat vid den idag försvunna Djupvikssågen. Trots att bostadshuset genomgått en del förändringar så besitter fastigheten ett visst kulturhistoriskt värde. Fastigheten utgör ett viktigt miljöskapande inslag längs Bälnavägen, och ingår i kulturmiljön Lee, Bälнас och Djupvik.

18. Bälнас 1:31 Sågverksområdet, före detta Lee Bruk

Före detta industrifastighet med småbåtshamn vid sydvästra sidan av Stora Les södra spets. Det var på detta område som flera trävarurörelser etablerades under 1800-talet på grund av närheten till vattenvägen där det viktiga timret färdades. Flottning har pågått till denna strandremsa åtminstone sedan 1600-talet. Mellan 1800-talet andra hälft och slutet av 1900-talet skedde här framför allt sortering och omlastning av timmer, sågning och hyvling. Området var under denna tid bebyggt med bland annat magasin, sågar, pannhus, kontor och hyvleri. Periodvis var det närmast överbelamrat av torkande trävaror i väntan på vidare transport. Ett industrispår knöt samman bruksområdet med Dalslands Järnväg, och anlades samtidigt som det senare år 1879. Längs detta spår färdades förutom trävaror även turister som under 1900-talets första hälft bytte från tåg till passagerarbåt vid ändhållplatsen Lee Station, belägen längst ut på udden.

Lee Bruk avbildat av Erik Björnängers år 1971. Arkiv: Västarvet.

Den sista sågen lades ner under 1980-talet, och merparten av den kvarvarande industribebyggelsen ödelades i samband med en stor brand 1985. Idag finns endast ett fåtal byggnader kvar, bland annat Lee station och ett före detta förråd (bild nästa sida) som används av Dals Eds Båtklubb.

Lee Station byggdes sannolikt i början av 1880-talet och blev tidigt en viktig knutpunkt på området. Här fanns en bostad för stationsförmannen med familj och en

expedition där allt gods förtecknades. Varor ankom hit från hela landet och färdades sedan vidare med båt norrut längs det flera mil långa sjösystemet. Stationsbyggnaden har genomgått få förändringar sedan ett utskjutande tak på sydsidan revs någon gång under 1900-talets första del, och har idag kvar mycket av sin ursprungliga utformning i original. Lee Stations kulturhistoriska värde är mycket högt, framförallt för att den idag är den enda tydliga symbolen för en sågverksepok som varit grundläggande för hela samhället Eds uppkomst.

Den före detta förrådsbyggnaden användes ursprungligen för att lagra virke som sedan skulle bearbetas i ett hyvleri. Den besitter trots sin enkelhet och förnyad taktäckning och brädklädsel ett kulturhistoriskt värde som en av mycket få kvarvarande symboler för trävaruindustrin.

Stationen och förrådet ingår i kulturmiljön Lee, Bälån och Djupvik. Övriga byggnader på fastigheten berörs ej av värderingen.

19. Bälån 1:33

Litet boningshus som ligger i en ekbevuxen sluttning nära Stora Les sydvästra strand. Beläget i en rad av bostadshus längs Bälånsvägen som sannolikt uppfördes under 1900-talets början som arbetarbostäder. Förutom boningshuset i 1½ plan finns även en välbevarad uthuslänga med pulpettak på fastigheten. Trots att bostadshuset genomgått en del förändringar så är fastigheten av ett visst kulturhistoriskt intresse. Byggnaderna har ett miljöskapande värde och ingår i kulturmiljön Lee, Bälån och Djupvik.

20. Bälån 1:34, Djupvik

Litet boningshus beläget i en ekbevuxen sluttning nära Stora Les sydvästra strand, intill ovan nämnda fastighet. Förutom boningshuset, som tjänat som arbetarbostad, finns även två mindre ekonomibyggnader på fastigheten: en länga med vedbod och avträde och ett senare tillkommet garage. Bostadshuset uppfördes sannolikt under 1890-talet av en Brynte Andersson, som blev förman vid den närliggande Djupvikssågen. Trots att bostadshuset genomgått en del förändringar så besitter fastigheten ett

visst kulturhistoriskt värde. Fastigheten utgör ett viktigt miljöskapande inslag längs Bälänsvägen, och ingår i kulturmiljön Lee, Bälän och Djupvik.

21. Bälän 1:36

Litet boningshus vid Bälänsvägen i området Lee, beläget i en rad av bostadshus som sannolikt uppfördes under 1900-talets början som arbetarbostäder. Det har dock flyttats och låg tidigare längre söderut på sågverksområdet, på Hakenäset. Utöver det lilla boningshuset, som har rödmålad brädklädsel och tak klätt med lertegel, finns även ett fristående avträde och en carport på fastigheten. Framförallt boningshuset och avträdet har kvar en äldre prägel och besitter därmed ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten utgör ett viktigt miljöskapande inslag längs Bälänsvägen, och ingår i kulturmiljön Lee, Bälän och Djupvik.

22. Bälän 2:3, Krappsäter

Gård bestående av boningshus, magasin och ladugård, belägen i en skogig sluttning intill Stora Les östra strand. Anläggningen utgjorde ett torp under Bälän åtminstone från och med 1780-talet, men det finns omtalat i skrift redan på 1710-talet då det hette Bälänaskasen. Senare fungerade det som skogsvaktarboställe. Det nuvarande boningshuset är sannolikt uppfört år 1878 och är ett exempel på ett så kallat västsvenskt dubbelhus. Den välbevarade vishusboden står på höga kallmurade stöd och är av stort byggnadsteknikhistoriskt intresse. Ladugården har enligt uppgift kortats någon gång under 1900-talets andra hälft. Framför allt boningshuset och vishusboden har bevarats väl och betingar ett kulturhistoriskt värde.

23. Bälän 2:6 Hemmingedalen

Torpanläggning bestående av en äldre enkelstuga och två senare tillkomna mindre byggnader. Det panelklädda boningshuset har synliga knutlådor och ett sadeltak klätt med enkupiga lertegelpannor. Fastigheten är ensligt belägen i kuperad skogsmark med utsikt över Stora Lee. Hemmingedalen har tidigare legat under Bälän och finns omnämnt i skrift redan 1705. Det välbevarade

boningshuset tros vara uppfört omkring år 1850 och fick i stora drag sitt nuvarande utseende efter en större renovering genomförd på 1970-talet. På tomten finns även två i senare tid tillkomna mindre byggnader. En äldre ladugård är numera försvunnen. Boningshuset besitter ett kulturhistoriskt värde på grund av sin ålderdomliga prägel, och för att det bidrar väsentligt till berättelsen om boendeförhållanden och sociala strukturer längre tillbaka i tiden.

24. Bälнас 2:7 och 2:9

Gårdsenhet belägen på en höjd strax öster om Stora Les södra spets, bland annat bebyggd med en salsbyggnad, ladugårdslänga, arrendatorsbostad och visthusbod (nedre bilden). Gården finns omtalad i skrift redan 1540 då namnet skrevs Belines. Den nuvarande manbyggnaden sägs vara uppförd 1842 av ingenjören Fredrik Wilhelm Berger, som senare blev morfar till tonsättaren Wilhelm Peterson-Berger. Gården har bland annat tjänat som skogsvaktarboställe. År 1873 inköptes den av Saugbrugsforeningen i Fredrikshald vilket blev början på en över hundraårig period med direkt anknytning till det för bygden så viktiga sågbruket. Manbyggnaden användes som tjänstebostad åt högre tjänstemän vid bruket. År 1957 ersattes en tidigare arrendatorsbostad med den nuvarande på samma plats.

Idag ligger manbyggnaden och de övriga byggnaderna på olika fastigheter. Boningshuset är förhållandevis välbevarat men vid sekelskiftet 1900 fanns en dubbel veranda med snickarglädje som fått en betydligt enklare utformning i senare tid. Tillsammans bildar gårdens byggnader en bebyggelsemiljö med höga kulturhistoriska värden, inte minst på grund av den långa kontinuiteten på samma plats och den nära kopplingen till bruket. Till värdet bidrar den bibehållna strukturen i kulturlandskapet med allén ned mot vattnet och till gården underliggande välbevarade torp, till exempel Hemmingedalen och Björkebacken som finns omtalade redan under 1700-talet. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

25. Bälån 2:8, Björkebacken

Välbevarad torpmljö som omges av skog i kraftigt kupe-rad terräng, cirka en km nordost om gården Bälån. Anläggningen har tidigare legat under Bälån och finns omtalad i skrift redan på 1730-talet. Det nuvarande bo-ningshuset är enligt en tidigare ägare uppfört år 1900, men kan möjligen vara äldre än så. Det fick troligen sitt nuvarande utseende i samband med en renovering gjord år 1957. Förutom boningshus finns även en timrad ladu-gårdslånga och en källare på fastigheten. Byggnaderna besitter ett kulturhistoriskt värde då de bibehållit en ålderdomlig karaktär och bidrar väsentligt till berättelsen om boendeförhållanden och sociala strukturer längre tillbaks i tiden.

26. Bälån 2:10, Mörtsjöhultet

Torpmljö med enslig placering i skogsmark på en höjd mellan de tre små sjöarna Långvattnet, Fjärdingsvattnet och Mörtsjön. Fastigheten är bebyggd med ett bonings-hus, förråd och/eller avträde och två andra mindre uthus av yngre datum. Vid 1969 års inventering ingick även en numera försvunnen källarvind i anläggningen. Mörtsjöhultet har tidigare legat under Bälån och finns omnämnt i skrift redan 1789. Det välbevarade bonings-huset, vars exakta ålder är okänd, har genomgått få för-ändringar sedan sekelskiftet 1900 och besitter ett kultur-historiskt värde. Det bidrar väsentligt till berättelsen om boendeförhållanden och sociala strukturer längre tillbaks i tiden.

27. Ed 1:1

Dals-Eds sockenstuga och församlingshem, beläget i Ed vid Lilla Les östra strand, nära Dals-Eds kyrka. Byggnaden ligger på ett stort gravfält med ett flertal högar och stensättningar från järnåldern. Den ingår i ett sam-manhang av byggnader som utgjort ett äldre socken-centrum med kyrka, skolor och ett före detta ålderdoms-hem. Byggnaden stod klar år 1876 och användes till en början både som sockenstuga och skola eftersom skolhus saknades. Under en period strax efter sekelskiftet 1900 användes den bara som sockenstuga och/eller kommun-hus, men 1908 byggdes den om invändigt för att istället

fungera som sjukstuga. Efter år 1928 fick den tjäna som sockenstuga och/eller kommunhus en period igen. Under de senaste årtiondena har den använts som församlingshem. Byggnaden har idag ett högt kulturhistoriskt värde av flera skäl. Den är av stort samhällshistoriskt intresse då den utgör ortens första kommunhus och har fungerat som sjukstuga, skola med mera. Den har även bevarats väl utvändigt sedan byggnadstiden, och utgör ett gott exempel på sin tids byggnadstraditioner. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

28. Ed 1:25 Hagaskolan

Hagaskolan ligger i Eds västra del i anslutning till det gamla sockencentrat vid kyrkan. Norr och väster om skolan ligger villabebyggelse, i öster ett grönområde och i söder biografen Stallbacken. Skolorområdet är bebyggt med sex byggnader som tillkommit successivt under 1900-talet. Redan 1839 tillsatte Eds församling sin första lärare som reste runt och undervisade i socknen. Denna ambulerande skola bedrevs under lång tid och först 1876 stod det första skolhuset klart i Ed (se Ed 1:1). Skolhuset blev snabbt för trångt. År 1902 uppfördes en ny skolbyggnad på kyrkans mark ett stycke norr om kyrkplatsen, en byggnad som försågs med en stor, tidstypisk veranda med fint skurna snickerier (se övre bilden). När den var nybyggd innehöll den bostäder för de båda lärarna samt skolsalar och slöjdsal. Idag fungerar den som matsal, och på vinden finns ett litet skolmuseum. På området finns två byggnader som innehållit tjänstebostäder för lärarna (se andra bilden från ovan).

En ny länga i två våningar med lärosalar uppfördes 1950 efter byggmästaren Tage Alexanderssons ritningar, ett stycke söder om den byggnaden som nu innehåller skolbespisning. Andra världskrigets skugga vilade tungt över samhället och genom att ge byggnaden en stomme av kraftigt armerad betong förberedde man sig för nya krig. Väggarna fick tidsenlig klädsel av gult tegel (se tredje bilden från ovan). Tio år senare byggdes ytterligare en länga som placerades parallellt med den ovan nämnda. Denna innehöll bland annat gymnastiksal. 1974 tillkom en lågstadiebyggnad. Under slutet av 1900-talet har lokalerna till- och ombyggt vid ett flertal tillfällen.

Hagaskolan är typisk då den som så många andra skolmiljöer organiskt vuxit och anpassats efter tidernas krav under hela 1900-talet. Trots till- och ombyggnader har merparten av byggnaderna kvar sina tidstypiska drag, och tillsammans bildar de en anläggning som i sin helhet besitter ett högt kulturhistoriskt värde. De skildrar hur skolan som samhällsinstitution förändrats genom tiderna och är av stort socialhistoriskt intresse. Den äldsta skolbyggnadens ursprungliga prägel är mycket väl bibehållen och lertegeltaket, den stående panelen och snickerierna kring fönstren och på verandan är i original eller av hög ålder. Även byggnaden i trä strax sydväst om den ovan nämnda har ett högt kulturhistoriskt värde av samma skäl (andra bilden från ovan). 1950 års skolbyggnad (tredje bilden ovanifrån) har också kvar merparten av sin ursprungliga karaktär. Bildkonstnären Götrik Örtenholms fasaddekor på östfasaden bidrar dessutom med konsthistoriska värden. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

29. Ed 1:49

Fastighet belägen strax öster om kyrkogården i Dals-Ed. Fastigheten gränsar i väster och söder till områden med sentida bostadsbebyggelse. Byggnaden uppfördes som ålderdomshem 1930 på prästgårdens mark. Den upplevdes tidigt som för liten och byggdes till åt väster redan 1947. Idag används den som förskola, men har under en period även använts som församlingshem. Byggnaden har trots byte av fönster och taktäckning kvar merparten av sin ursprungliga prägel och besitter ett kulturhistoriskt värde. Värdet förstärks av att byggnaden vittnar om en del

av ortens socialhistoria. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

30. Ed 1:97, Dals-Eds kyrka

Dals-Eds kyrka ligger högt vid Lilla Les östra strand i Ed. Den nuvarande kyrkan har sannolikt föregåtts av två stenkyrkor på samma plats, varav en medeltida. På kyrkogården finns ett järnåldersgravfält och kyrkan ingår i ett riksintresseområde för kulturmiljövården. Vid kyrkan finns ett äldre sockencentrum med skolbyggnader av olika ålder, ett före detta ålderdomshem (nu förskola) och en före detta sockenstuga (nu församlingshem). På kyrkogårdens norra del (utvidgad 1990) fanns också en prästgård, vars sista huvudbyggnad revs 1988. Den nuvarande vitputsade stenkyrkan är en stor långsträckt salskyrka. Långhuset med korutbyggnad är uppfört 1861–63 i tidens nyklassicistiska stil medan tornet, från 1797, är byggt i så kallad sengustaviansk stil. Kyrkans delar är sedan byggnadstiden exteriört bevarade medan det stora kyrkorummets ursprungliga nyklassicistiska karaktär har förändrats, främst vid en genomgripande renovering 1949–50 med bland annat tillbakablickar mot 1700-talet. Vid renoveringen, som genomfördes under ledning av arkitekt Axel Forssén, tillkom bland annat trätunnvalvets lackade träpanel, altarpopsatsen med tavlor av konstnären Gunnar Erik Ström, och den tidstypiskt utformade läktarbröstningen.

Kyrkogården har utvidgats i nordlig riktning i tre omgångar under 1900-talets andra hälft, senast i början av 1990-talet efter det att den gamla prästgården rivits.

31. Ed 1:151

Bostads- och industrifastighet, belägen vid Gamla Edsvägen intill järnvägen i centrala Eds östra del. Fastigheten bebyggdes 1932 med ett bostadshus åt en rörmokare Ågren. Villan är uppförd i 1½ våning med källare. Den fick på tidstypiskt vis en symmetrisk uppbyggnad och har brutet tak och stående panel. Stilen är nyklassicistisk vilket bland annat märks på de välbevarade smäckra snickeridetaljerna. Åt väster pryds takfallet av två takkupor med tidstypisk form och dekor. På fastighe-

ten finns också en industribyggnad i en våning, placerad längs med fastighetens gräns mot banvallen. Byggnaden används nu som verkstad och förråd men innehöll ursprungligen en fabrik för tillverkning av ledstänger. Den är numera hopbyggd med en från början fristående byggnad som fungerar som garage och/eller förråd.

Villan besitter ett kulturhistoriskt värde då dess originaldetaljer och ursprungliga utseende bevarats väl såväl ut- som invändigt. Den före detta ledstångsfabriken är av visst industrihistoriskt intresse. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

32. Ed 1:156

Panelklädd villa i 1½ våning, belägen i ett blandat villaområde vid Gamla Edsvägen i samhället Eds östra del. Byggnaden restes 1932 och sägs vara ortens första monteringsfärdiga bostadshus, producerat av Boro. Det har en symmetrisk uppbyggnad, brutet tak och stående panel. Stilen är nyklassicistisk vilket bland annat märks på omfattningen kring entrédörren, och den uppskjutande frontespis över entrén som betonar husets mitt. Öppna verandor har tillkommit i öster och väster sedan byggnadstiden. Enligt uppgift har ett pensionat varit inrymt i byggnaden en gång i tiden, och även en tidningsredaktion. Byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga utseende i stora drag bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

33. Ed 1:164

Bostadsfastighet belägen i ett blandat villaområde i Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett egnahem i 1½ plan och källare samt ett senare tillkommet garage. Bostadshuset uppfördes 1942 och försågs med slät, stående panel och tvåluftsönster placerade i liv med fasaden. Taket har nyligen omlagts, och en öppen veranda har tillkommit åt söder i senare tid. I övrigt är byggnaden mycket välbevarad utvändigt med avseende på panel, fönster och andra snickeridetaljer. Byggnaden utgör ett gott och väl bibehållet exempel på sin tids arkitektur och

besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

34. Ed 1:168 (del av)

Bostadsfastighet belägen centralt i Ed vid Storgatan. På fastigheten finns ett bostadshus och en före detta bensinstation. Den sistnämnda, uppfördes som Gulfmack någon gång kring 1900-talets mitt, har pulpettak och väggar klädda i eternitskivor. Idag har de övriga delarna av stationen tagits bort, och den ter sig något lösryckt ur sitt ursprungliga sammanhang. Ett äldre fotografi visar att den ursprungligen hade ett långt utskjutande tak. Trots förändringarna besitter den ett kulturhistoriskt värde, dels då den äldre karaktären är relativt väl bibehållen, och dels som symbol för den tid då bilen gick från att vara en lyxvara till att bli allas egendom. Övriga byggnader på fastigheten omfattas ej av värderingen. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

35. Ed 1:172

Villafastighet belägen centralt i Ed längs Storgatan, i ett villaområde. Fastigheten bebyggdes 1947/48 med en villa i funktionalistisk stil i 1½ plan med källare. Under en tid fanns det ett skomakeri i källaren. Villans fasader är klädda med grön glimmerputs och den har rödmålade tvåluftsfönster och en tidstypisk entré med skärmtak. På baksidan finns en asymmetriskt placerad balkong som bärs upp av släta kolonner. Byggnaden är en tidstypisk representant för sin tids villabebyggelse och har ett kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga utseende och originaldetaljer bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

36. Ed 1:181

Bostadsfastighet belägen i ett blandat villaområde i Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett boningshus från 1943 i 1½ plan och källare, lekstuga och en låg förrådsbyggnad. Bostadshusets väggar försågs med eternit någon gång på 1950- eller 60-talet, i övrigt är den i det närmsta helt oförändrad sedan byggnadstiden. Bostadshuset utgör ett gott exempel på sin tids byggnadstradition och besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

37. Ed 1:196

Bostadsfastighet belägen i ett villaområde nära Hagaskolan i Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett boningshus i 1½ plan. Bostadshuset, som uppförts någon gång under 1950-talet eller tidigt 60-tal, har mönstermurade tegelfasader, samt tvåluftsfönster och dörrar i original. Ett tidsenligt drag är de blyinfattade, färgade fönsterglasen som flankerar entrén. Boningshusets utformning är typisk för tiden, och det besitter ett kulturhistoriskt värde då det utgör en mycket

välbevarad representant för sin tids arkitektur. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

38. Ed 1:206

Panelklädd villa i 1½ våning, belägen vid Gamla Edsvägen på en höjd i samhället Eds östra del. Den omgivande villabebyggelsen är blandad och härstammar från olika tider. Fastigheten bebyggdes någon gång under 1920- eller 30-talet med detta bostadshus som har brutet tak, slät stående panel, dekorerade fönsteromfattningar och glasveranda. Byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde då dess originaldetaljer och ursprungliga utseende bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

39. Ed 2:3 Långholmen

Envårig lång träbyggnad belägen mittemot Hotell Karl XII vid Storgatan i Ed, på edet mellan Stora och Lilla Le. Byggnaden har tre ingångar åt norr, är klädd i träpanel och har kraftiga foder kring fönster och dörrar. Taket är klätt i skiffer, vilket numera är en ovanlig syn i trakten. Byggnaden är, att döma av äldre fotografier och kartmaterial, sannolikt uppförd någon gång under 1800-talets mitt eller första hälft, och innehöll i slutet av 1800-talet Eds första diverseaffär samt affärsinnehavarens bostad. Den hörde till en av fem byggnader på området mittemot Karl XII:s hotell som skulle jämnas med marken i slutet av 1920-talet. I deras plats skulle istället ännu ett hotell uppföras. I de fem husen fanns butiker, postkontor och bostäder för drygt trettio personer, och platsen fungerade närmast som ortens centrum till omkring år 1930. Rivningen kom inte till stånd då, och Långholmen är den enda av dessa byggnader som finns kvar på platsen idag.

Byggnaden har förlängts någon gång under 1900-talets första hälft. Idag har den ett enhetligt och väl bibehållet utseende åt norr och väster, medan sydfasaden förlorat merparten av sin ursprungliga prägel i samband med att väggarna tilläggsisolerats och fönstren bytts. Då Långholmen innehållit ortens första diversehandel och har en i stora drag välbevarad äldre karaktär besitter den ett högt kulturhistoriskt värde. Taket av skiffer är numera

en raritet på orten, vilket förstärker värdet. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

40. Ed 2:5

Fastighet belägen centralt i Ed vid korsningen Storgatan/Hantverkaregatan. På fastigheten finns en putsad af-färsbyggnad i två våningar med inredd vind. Enligt 1969/70 års byggnadsinventering uppfördes den 1926–27. Idag finns en blomsterhandel i bottenplanet, tidigare har här funnits ett charkuteri. Tidigare fanns ortens telefonstation inrymd här, på andra våningen. Stilen är nyklassicistisk och än idag pryds byggnaden av stilenliga och ursprungliga dörröppningar, fasadrosetter och smidesdetaljer. Färgsättningen är sentida liksom det taklyft som gjorts på västsidan. I öster har även en låg tillbyggnad tillkommit i senare tid. Trots detta bedöms byggnaden vara en i stora delar välbevarad representant för 20-talsklassicismen. Den besitter ett kulturhistoriskt värde på grund av detta, men också för att den är en av de karaktärsbyggnader som uppfördes kort efter det att förbudet att sälja tomtmark centralt i Ed hävdes i slutet av 1920-talet. På så vis bidrar den till berättelsen om en viktig årsring i ortens historia. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

41. Ed 2:8

Hotell beläget vid Storgatan i Ed, mitt på edet mellan Stora och Lilla Le med långsträckt utsikt över Stora Le. Byggnaden är 2½ våningar hög och klädd med panel. En frontespis skjuter upp över takskegget på byggnadens mitt, och på västra sidan finns en tornliknande utbyggnad. Byggnaden uppfördes redan 1791 som spannmålsmagasin. När det i slutet av 1800-talet stått tomt en tid köptes det av en Christina Johansson som byggde om det till hotell. Den nedre bilden visar hur hotellet såg ut kring år 1900. Vid den här tiden var Ed en mycket populär turistort och de två hotell som tidigare byggts i Johanssons regi räckte inte till. Under 1900-talets första årtionden genomgick byggnaden ett flertal förändringar, bland annat inreddes vinden och taket fick en valmad utformning samt plåtklädsel. Den tillbyggdes åt öster, flera verandor tillkom, och den tidigare nämnda frontespisen gav

hotellet ett nyklassicistiskt drag. Dessa förändringar från tidigt 1900-tal präglar byggnaden än idag. Vid 1969/70 års byggnadsinventering var hotellets väggar klädda i eternit. Sedan dess har panelen tagits fram igen, och ett annex och en ekonomibyggnad väster om hotellet har rivits.

Hotell Karl XII är det enda hotellen från storhetstiden som finns kvar i samhället idag. Byggnadens höga kulturhistoriska värde grundar sig inte i första hand på dess utförande, som stöpts om ett flertal gånger genom åren, utan snarare på att den fungerar som en viktig symbol för turismen vid sekelskiftet 1900. Stommens äldsta delar härstammar från det stora spannmålsmagasin som uppfördes på platsen under 1700-talet, vilket är av stort byggnadshistoriskt intresse. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

42. Ed 2:19

Affärsfastighet belägen vid Storgatan i Ed. På fastigheten finns en putsad byggnad i 2½ med en lägre ursprunglig tillbyggnad i en våning på baksidan. Ut mot Storgatan finns butiker i bottenplanet. Byggnaden ritades av länsarkitekt Allan Berglund och uppfördes i nyklassicistisk stil 1928–29 för att inrymma Eds Lantmannaaffär men även post, bank, kontorsutrymmen, lägenheter med mera. Den fick ett brutet lertegelklätt tak och på tidstypiskt vis en uppskjutande frontespis med tandad dekor, markerande husets mitt. En annan klassicerande detalj är pilastrarna vid portarna. Trots fönsterbyte har byggnaden kvar mycket av sin ursprungliga prägel och detaljer, till exempel den ovan nämnda frontespisen och dörromfattningarna. Byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde på grund av detta, men också för att den utgör en av de mer stadsmässiga karaktärsbyggnader som uppfördes kort efter det att förbudet att sälja tomtmark centralt i Ed hävdes i slutet av 1920-talet. Den bidrar till berättelsen om en viktig årsring i ortens historia. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

43. Ed 2:20

Bostadsfastighet belägen centralt i Ed på Faktorsgatan alldeles intill Lilla Le. Den omgivande bebyggelsen är blandad. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med en panelklädd jugendvilla, uppförd omkring år 1910 av Jakobine Jacobi. Färgsättningen är tidstypisk liksom den asymmetriska formen där till exempel en balkong och ett burspråk adderats till villans grundform. Det valmade sadeltaket täcks ovanligt nog av den ursprungliga plåttäckningen. Jugendkaraktären är välbevarad och byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde. Av särskilt antikvariskt intresse är det hundraåriga, skivtäckta plåttaket som är en verklig sällsynthet idag. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

44. Ed 2:23

Bostadsfastighet belägen centralt i Ed vid Faktorsgatan med utsikt över Lilla Le. Den omgivande bebyggelsen är blandad. På fastigheten finns ett bostadshus i två våningar i nyklassicistisk stil, uppfört år 1931. Ett lägre gårdshus på östra gaveln är sammanbyggt med det samtida grannhuset. Ett friliggande garage har byggts i senare tid vid västra gaveln. Bostadshuset har ett kulturhistoriskt värde då fönstren, panelen och vissa snickerier är original sedan byggnadstiden. De hamlade träden längs med tomtgränsen är värdefulla landskapselement som bidrar till det kulturhistoriska värdet.

45. Ed 2:24 »99:an«

Fastighet belägen centralt i Ed vid korsningen Storgatan/Hantverkaregatan. Byggnaden på fastigheten är en större trävilla i schweizerstil, uppförd 1899. Här har en rad olika verksamheter hysts genom tiderna, bland annat post, bank, bensinstation, taxistation och skradderi. Idag är bottenvåningen inredd som restaurang. Byggnaden är mycket typisk för 1890-talets överdådigt dekorerade villaarkitektur, och pryds stilenligt av dekorsågade vindskivor, listverk och fönsteromfattningar. Åt öster vetter en monumental glasveranda i två våningar, och ytterligare en glasveranda är placerad in mot gården. Fasaderna är nedtill klädda med liggande fasspont, och upptill stående, även detta ett tidstypiskt drag. Ett antal fönster har dock

ersatts, och den norra fasaden präglas av de förändringar som företogs när byggnaden användes som bensinstation. I övrigt är den exteriört i stort sett i original sedan byggnadstiden (med avseende på panel, snickeridetaljer, verandor och taktäckning), och det kulturhistoriska värdet är högt. Värdet skulle stiga ytterligare om den ursprungliga färgsättningen kunde återställas. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

46. Ed 2:38

Affärs- och bostadsfastighet belägen centralt i Ed norr om Karl XII:s stuga. På fastigheten finns flera sammanbyggda och tillbyggda byggnadskroppar som tillkommit i omgångar under 1900-talets tre första decennier. Den första, ursprungliga byggnaden uppfördes 1895 av diversehandlaren Anders Johansson, som blev en av Eds mest betydande affärsidkare. Verksamheten växte och lokalerna blev tidigt för små. Byggnaden fick i stort sett sitt nuvarande utseende 1924 då båda gavlarna förlängdes tre meter, och försågs med klassicerande detaljer. Under 1930-talets början tillkom en låg byggnadskropp med panncentral och magasin strax nordväst om den första byggnaden. Förutom diversehandel (som sålde allt från tyger till jordbruksredskap) har det funnits järnhandel, bosättningsaffär, bank, charkuteri med mera i husen, och i skrivande stund rymmer de en sportaffär.

Byggnadskomplexet på Ed 2:38 kan inte sägas ha en välbevarad karaktär i vanlig mening, men det besitter ändå ett visst kulturhistoriskt värde då det skildrar en rad olika näringars historia på orten. Det visar också på ett mycket pedagogiskt vis hur byggnaderna i Ed kom att se ut under 1900-talets början då befintliga hus byggdes till och på i omgångar i väntan på möjligheten att kunna köpa mark och bygga helt nytt.

Arkiv: Dals-Eds föreningsarkiv.

47. Ed 2:45 (del av)

Affärsfastighet belägen vid torgets sydsida i centrala Ed. På fastigheten finns en putsad tvåvåningsbyggnad med butik i bottenplanet och bostäder på andra våningen och vindsplanet. Byggnaden uppfördes 1945 och 1953 gjordes fasadändringar, förmodligen gällande skyltfönstren. Byggnaden är en god representant för sin tids byggnadstradition. Den har ett kulturhistoriskt värde då dess originaldetaljer och då merparten av dess ursprungliga utseende bevarats väl sedan byggnadstiden. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

48. Ed 2:53

Bostadsfastighet belägen centralt i Ed på Faktorsgatan alldeles intill Lilla Le. Den omgivande bebyggelsen är blandad. På fastigheten finns en representativ villa i två våningar, uppförd 1953 för landsfiskalen Huss som hade kontor i bottenplanet och en lägenhet på andra våningen. Senare har det funnits en distriktssköterskemottagning på bottenplanet, idag är den inredd som bostad. Villan fick en asymmetrisk utformning med sadeltak och en- och tvåluftsfönster med grönmålade bågar, som kontrasterar mot de tegelklädda fasaderna. Tidstypiska detaljer är de utbyggda fönstren åt söder och de dekorativa smidesräckena kring balkongerna. Byggnaden är en god representant för sin tids byggnadstradition. Den har ett kulturhistoriskt värde då dess originaldetaljer och ursprungliga utseende bevarats mycket väl sedan byggnadstiden. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

49. Ed 2:60, Karl XII:s stuga

Karl XII:s stuga är ett hembygdsmuseum med centralt läge vid Storgatan, nära torget. Den panelklädda byggnaden, som är en tillbyggd parstuga i en våning, har utanpåliggande knutlådor och ett sadeltak klätt med lertegelpannor. Den utgjorde ursprungligen mangårdsbyggnad på gården Västra Ed och är uppförd på 1700-talet, någon gång efter 1718 då en äldre manbyggnad på platsen brann. Tillbyggnaden tillkom förmodligen kring år 1850. I denna stuga bodde den så kallade faktorn som hade uppsikt över timmertransporterna från Stora Le till Uddevalla.

Kopplingen till Karl XII är tveksam eftersom det är osäkert idag om denne kung någonsin varit i byggnaden.

Byggnaden, som numera är i kommunal ägo, köptes 1928 av Eds med omnejd fornimmes- och hembygdsförening, och har sedan 1930-talet använts som museum. År 1937 genomgick den en större renovering, men även år 1983 då stenfot och skorsten omlades, panel och taktäckning byttes, med mera.

Som ortens äldsta bevarade byggnad på ursprunglig plats besitter den mycket höga kulturhistoriska värden. Med sitt centrala läge har den dessutom kommit att bli något av en symbol för hela samhället. Trots att Karl XII-stugan numera är helt lösryckt ur sitt ursprungliga sammanhang, så är den av stor miljöskapande och lokalhistorisk betydelse, då den vittnar om platsens historia före samhällets uppkomst. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

50. Ed 2:67

Affärsfastighet belägen nära torget vid korsningen Storgatan–Östra Torggatan i Ed. På fastigheten finns två sammanbyggda huskroppar i samma stil med butiker i bottenplanet. Byggnaderna har flera lägre, senare tillkomna tillbyggnader åt norr. Den östligaste byggnadskroppen uppfördes år 1929, medan delen närmast torget tillkom 1938–39. Byggnaderna har ett kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga prägel i stora drag bevarats väl, och för att de hör till gruppen av de mer stadsmässiga karaktärsbyggnader som uppfördes centralt kort efter det att förbudet att sälja tomtmark hävdes i slutet av 1920-talet. De bidrar till berättelsen om en viktig årsring i ortens historia. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

51. Ed 2:72

Affärsfastighet belägen centralt i Ed vid Storgatan. På fastigheten finns en byggnad uppförd omkring 1952 i två våningar med färgaffär i bottenplanet och bostadslägenheter på andra våningen och vindsvåningen. Fasaderna är klädda i gult mönstermurat tegel och taket med lertegel. De utbyggda skyltfönstren ut mot gatan betyder mycket för den tidstypiska karaktären. I en lägre huskropp i en våning på norrsidan finns verkstad och/eller garage med fasader klädda dels i mosaikkakel, dels i gult tegel. Här låg ursprungligen en bensinstation som var i bruk från slutet av 50-talet till början av 90-talet. I en annan lägre huskropp på samma sida av fastigheten finns ett garage som är delvis inbyggt i en stor gravhög. Byggnaden har i sin helhet kvar ett flertal tidstypiska detaljer som bevarats väl sedan slutet av 1950-talet: skyltfönster, takkupor med trekantig kontur, mosaikklädda och mönstermurade fasader med mera. Byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde på grund av sin mycket välbevarade karaktär. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

52. Ed 2:75

Villa belägen på en markerad trädbevuxen höjd i Ed vid Västra Edsvägen. Byggnaden uppfördes 1941 av en Sigurd Sinclair i 1½ plan med källare. Den har ett tidstypiskt symmetriskt utseende med lertegelklätt pyramidtak, tvåluftsfönster och en klassicistiskt utformad öppen farstuvist. Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga utseende och originaldetaljer bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

53. Ed 2:113

Villa belägen vid Västra Edsvägen i Ed. Den omges av en fruktträdgård och ligger placerad i ett villaområde. Enligt uppgift uppförde en byggmästare den åt sig själv år 1947. På tidstypiskt vis uppfördes den i 1½ plan av reveterad plank med källare, och sadeltaket täcks av tvåkupigt lertegel. Ett garage byggdes till åt nordväst 1953. Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga utseende och originaldetaljer bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

54. Ed 2:138 Vik

Torpanläggning belägen intill Strömstadsvägen i västra delen av centrala Ed. Fastigheten omges av blandad villabebyggelse. Torpet Vik låg på gården Västra Eds utmarker och finns omtalat i skrift redan under 1700-talets andra hälft. Fastigheten är bebyggd med ett litet bostadshus samt delar av den så kallade Kronstugan som flyttades hit på 1980-talet från en plats centralt, nära Karl XII:s stuga. Båda husen är försedda med rödmålad panel och taken är klädda med flacka, enkupiga pannor med hög ålder.

Kronstugan tros härstamma från 1700-talet och ingick ursprungligen i gården Västra Ed. Den har fungerat som drängstuga och under 1900-talets första hälft som härberge åt skogsarbetare men även som kafé. Traditionen säger att boningshuset på Ed 2:138 härstammar från 1800-talets början och att det till en början var ett soldattorp i Häbol som sedan flyttats två gånger. Det har tillbyggts åt öster någon gång under 1900-talets mitt. Ett vindfång åt väster har också ersatts i senare tid. Boningshuset har fått en något hårdhänt behandling och delar av den äldre karaktären är nu borta. Anläggningen, som numera är helt lösryckt ur sitt ursprungliga sammanhang, vittnar på ett tydligt sätt om hur orten vuxit och på alla sidor kommit att omfamna detta torp som för hundra år sedan omgavs av skogar och åkrar. Kontrasten i storlek mot de kringliggande villorna och hyreshusen berättar också om forna tiders bostadsförhållanden. Byggnaderna har en pedagogisk och samhällshistorisk funktion och

besitter ett kulturhistoriskt värde. Värdet påverkas också av att Kronstugan är en av ortens äldsta byggnader, dock ej på ursprunglig plats. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

55. Ed 2:141

Affärs- och bostadsfastighet belägen centralt i Ed vid Storgatan, med vidsträckt utsikt över Stora Le. Byggnaden på fastigheten uppfördes år 1937 och inrymde länge Konditori Terrassen och i källarplanet ett bageri. Den har tydligt funktionalistiska kännetecken: kubisk form, putsade väggar, smäckra smidesdetaljer och ett flackt plåtklätt sadeltak. I senare tid har den försetts med en större tillbyggnad åt väster, men då merparten av den ursprungliga prägelns finns kvar besitter den ett kulturhistoriskt värde.

56. Ed 2:177 Vandrarhemmet Daggdroppen

Vandrarhemmet Daggdroppen är beläget vid ett vägshål i Eds västra del, vid Strömstadsvägen. Tomten är sluttande och beväxt med höga lövträd. Ursprungligen låg byggnaden som flygel till Eds gamla prästgård, där den bland annat sägs ha använts som bostad åt prästgårdens personal och tillfälliga hjälppräster. År 1941 revs den och flyttades till den nuvarande platsen där den ett år senare invigdes som vandrarhem. Det ursprungliga utseendet bibehölls utvändigt vid flytten, och sedan dess har endast en balkong tillkommit åt söder. Till murandet av skorstenarna användes tegel som tidigare suttit i ett pannhus på sågverksområdet. Den timrade stommen kan härstamma från 1700-talet och vittnar om den gamla prästgårdens historia. Byggnaden speglar också en tid då Ed var en betydelsefull turistort, en tid då intresset för friluftsliv var mycket stort. Vandrarhemmet Daggdroppen besitter ett kulturhistoriskt värde av flera skäl. Dels berättar byggnaden med sin ålderdomliga prägel om äldre lokala byggnadstraditioner, och dels fungerar den som symbol för den gamla prästgårdens och den lokala turismens historia. Kulturhistoriskt intressant är också att byggnaden använts kontinuerligt som vandrarhem i snart 70 års tid. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

57. Ed 2:202

Före detta tullhus beläget öster om Ed station. Byggnaden uppfördes 1953 efter det att tullstationen i Mon stängts, och har sedan dess bland annat fungerat som läkarstation. Den är byggd i souterräng med kontorsutrymmen i två våningar på norrsidan. Mot järnvägsspåret vetter en lastkaj som täcks av ett utskjutande tak. Stilen är funktionalistisk, och det arkitektoniska uttrycket är på tidsenligt vis anspråkslöst och i princip helt utan utsmyckningar. Sadeltaket är flackt, väggarna är klädda i rött tegel och fönstren har två lufter. Byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde både på grund av kopplingen till den för trakten så viktiga järnvägen, och för att dess ursprungliga drag bevarats mycket väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

58. Ed 2:365, Ed Station

Dalslands järnväg, som till en början hette Fredrikshald Sunnanå Jernväg, invigdes 1879. Liksom många andra centralt belägna byggnader brann den ursprungliga stationen i trä ned vid pingst år 1910. En ny stationsbyggnad med putsade väggar och ett mansardtak klätt med skiffer uppfördes 1910–12 i nationalromantisk stil med drag av jugend. Arkitekt var Yngve Rasmussen som ritade ett stort antal stationsbyggnader under 1900-talets första decennier. Ed station får sin karaktär bland annat från en asymmetriskt placerad frontespis, fönsteromfattningar och hörnkedjor i en mörkare kulör, och över vissa fönster syns dekorativt placerade, röda tegelstenar. På första våningen fanns expedition och väntsal, medan andra och tredje våningen inreddes med stinsbostad och andra personalutrymmen. Under 1940-talets mitt företogs en större renovering. De smårutiga fönstren ersattes då med fyrluftsfönster, vissa ändringsarbeten gjordes invändigt, en tidningskiosk inrymdes i sydöstra hörnet, neonskylten som sitter på fasaden än idag sattes upp, med mera. Bortsett från dessa förändringar och att de karaktäristiska skorstenarna fått ny skepnad, är stationen exteriört sett välbevarad sedan byggnadstiden. Den är med sin kompakta stenarkitektur en tidstypisk och stadsmässig representant för 1910-talets nationalromantiska byggnadstradition. Den är också en viktig symbol för järnvägen som har

haft avgörande betydelse för ortens utveckling. Som sådan besitter Eds station höga kulturhistoriska värden. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

59. Ed 2:366

Hotell beläget i Eds västra del intill Strömstadsvägen. Byggnaden av hotellet inleddes 1909 i regi av Mathilda Mühlbock som tidigare drivit caféverksamhet i Ed. Det nya hotellet, som fick namnet Mühlbocks pensionat, byggdes om och till vid ett flertal tillfällen under de första årtiondena och fick sitt nuvarande utseende först 1936, då det försågs med en lång tillbyggnad åt sydväst i 1½ plan. Hotellets fasader är klädda i liggande panel och dess äldsta del har två våningar och ett tak som till formen närmast liknar ett säteritak. Även vindsvåningen är inredd. Byggnaden, numera med namnet Hotell Dalsland, är en symbol för den turism som betytt så mycket för trakten genom tiderna, och besitter ett högt kulturhistoriskt värde. Att det utan avbrott bedrivits hotellverksamhet i byggnaden i cirka hundra år förstärker värdet. Mühlbocks är numera skyddad i detaljplanen på grund av sitt kulturhistoriska värde. Sedan några år tillbaka hör också ett antal mindre lägenheter till Hotell Dalsland, lägenheter som uppförts radvis i souterräng sydost om det gamla hotellet ned mot Lilla Le. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

60. Ed 3:6

Fastigheten Ed 3:6 är belägen i utkanten av ett mindre villaområde med blandad karaktär nära Stora Les södra spets i Ed. I det skogklädda området direkt väster om anläggningen finns resterna efter en befästning. Fastigheten är bebyggd med ett västsvenskt dubbelhus i 1½ plan, ett litet garage, ett sentida lusthus och en vinkelbyggd länga i en våning innehållande bostad, avtråde och förråd. Längan och boningshuset uppfördes omkring år 1902 av Johan Bryngelsson som var maskinist på sågverket. Garaget tillkom förmodligen under 1940- eller 50-talet. Bostadshusets framsida, som markeras av en glasveranda i två våningar och en gräsronde framför denna, är vänd mot den banvall som kantar fastigheten i söder. På denna

vall, idag gång- och cykelväg, gick tidigare tågtrafiken mellan Lee station och Ed station. Samtliga av de tre äldre byggnaderna på fastigheten är synnerligen välbevarade sedan sekelskiftet 1900 respektive 1940–50-talet, och utgör mycket goda exempel på sin tids byggnadsskick. Tillsammans bildar de en anläggning med högt kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

61. Ed 3:10

Bostadsfastighet i Ed med fyra byggnader i ett litet villaområde med blandad karaktär nära bruksområdet och Stora Le. Två av byggnaderna har tidigare fungerat som lanthandel. Den äldre, låga byggnaden på fastighetens västra sida sägs enligt vissa källor vara den första affären i området och härstammar förmodligen från omkring år 1880. Denna något nedgångna, panelklädda länga har kvar äldre fönster och upptill täcks den av ett falsat flacktegel, något som börjar bli en ovanlig syn. Dess kulturhistoriska värde motiveras av den väl bibehållna äldre karaktären och av dess tidigare (förmodade) funktion som affär och samlingsplats. Övriga byggnader på fastigheten omfattas ej. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

62. Ed 3:11

Bostadsfastighet i Ed belägen i ett litet villaområde med blandad karaktär nära bruksområdet och Stora Le. Fastigheten är bebyggd med ett mindre boningshus i 1½ plan med gjutet källarplan. Byggnaden uppfördes av en Folke Eliasson, sannolikt under 1920-talet. Den är panelklädd och har originalfönster och ett sadeltak täckt av eternit. Byggnaden har kvar mycket av sin ursprungliga prägel och betingar därmed ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

63. Ed 3:21

Stor villa i två våningar, belägen i Ed vid Gamla Edsvägen, norr om järnvägen. Den omges av en trädgård och ligger i ett bostadsområde med blandad karaktär. På fastigheten finns även ett senare tillkommet garage och/eller förråd. Den ritades av arkitekt K J Hansson och uppfördes 1921 som bostad åt »kamreren vid Dalslands järnväg«. I stora delar är den identisk med grannbyggnaden på fastigheten Ed 3:22, som även den uppfördes som bostad åt en högre tjänsteman. Villans väggar försågs med bred lockpanel, hörnpilastrar och sexlufts-fönster. Upptill täcks den av ett säteritak med kraftiga skorstenar och på takets mitt sitter ett så kallat oxöga. Utformningen är utpräglad nyklassicistisk, en stil som var dominerande under 1920-talet. Panelen och snickerierna är idag i original sedan byggnadstiden vilket vittnar om att bygget var påkostat, inte bara med fint skurna detaljer utan också med material av högsta kvalitet. Byggnaden är av stort arkitekturhistoriskt intresse, men har också lokalhistoriska värden för sin koppling till den för bygden så viktiga järnvägen. Den besitter sammantaget ett högt kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

64. Ed 3:22

Stor villa i två våningar, belägen i Ed vid Gamla Edsvägen, norr om järnvägen. Den omges av en trädgård som omramas av lind och oxel, och ligger i ett bostadsområde med blandad karaktär. Den ritades av arkitekt K. J. Hansson och uppfördes 1921 som bostad åt »1ste byråassistenten vid Dalslands järnväg«. I stora delar är den identisk med grannbyggnaden på fastigheten Ed 3:21, som även den uppfördes som bostad åt en högre tjänsteman. Villan försågs med bred lockpanel, hörnpilastrar och sexlufts-fönster. Upptill täcks den av ett säteritak med kraftiga skorstenar och på takets mitt sitter ett så kallat oxöga. Utformningen är utpräglad nyklassicistisk, en stil som var dominerande under 1920-talet. Sedan villan kom till har det ursprungliga lerteglet på taket ersatts med betongpannor, och i väster försågs den under 1960-talet med en låg tillbyggnad med garage i bottenvåningen. Panelen och snickerierna är däremot i original sedan byggnadstiden

vilket vittnar om att byggnaden var påkostad, inte bara med fint skurna detaljer utan också med virke av högsta kvalitet. Byggnaden är av stort arkitekturhistoriskt intresse, men har också lokalthistoriska värden för sin koppling till den för bygden så viktiga järnvägen. Den besitter sammantaget ett högt kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

65. Ed 3:23 och 3:24

Två hyreshus belägna i Ed vid Gamla Edsvägen, strax norr om järnvägen. Byggnaderna uppfördes kring år 1954 för Nils Törnbloms räkning. De byggdes efter Tage W. Alexanderssons ritningar i två våningar med källare där garage inrymdes. De är i stort sett identiska och har sadeltak, enluftsfnster och symmetriska fasader. Den norra (på fastigheten Ed 3:23) putsades emellertid helt (övre bilden) medan den södra delvis kläddes med eternit. De färgsattes på tidstypiskt vis med kontrasterande färger, en rödrosa och en ljusgrå kulör. Byggnaderna har inte ändrats mycket utvändigt sedan byggnadstiden och har kvar detaljer som lackade portar i ädelträ och funktionalistiskt utformade skärmtak över entrén (nedre bilden, Ed 3:24). De bedöms vara goda, välbevarade representanter för sin tids arkitektur, och besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

66. Ed 4:17

Villa belägen vid Strömstadsvägen i Ed. Den omges av en fruktträdgård och ligger i ett område som mest består av villor. Den uppfördes 1947–48 i 1½ plan med plankstomme och källare. Utseendet mot gatan är symmetriskt med treluftsfönster på var sida om en farstukvist, och fasaden är klädd med slät stående panel. Fastigheten är också bebyggd med en förmodligen samtida eternitklädd ekonomibyggnad i 1½ plan med garage. Fastigheten har ett kulturhistoriskt värde då byggnadernas tidstypiska, ursprungliga utseende och originaldetaljer bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

67. Ed 4:19

Villa belägen längs Strömstadsvägen i Ed, vid ett vägsäl. Den omges av en fruktträdgård och ligger i ett område som mest består av villor. Den uppfördes i 1½ plan med plankstomme och källare kring år 1946. Fasaden är reve-terad och sadeltaket klätt med tvåkupigt lertegel. Utseendet mot Strömstadsvägen är symmetriskt med tvåluftsfönster på var sida om en öppen farstukvist. Den nuvarande färgsättningen härstammar från 1974. På fastigheten finns också en möjligen samtida garagebyggnad i 1½ plan med putsade fasader. Fastigheten har ett kulturhistoriskt värde då byggnadernas tidstypiska, ursprungliga utseende och originaldetaljer bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

68. Ed 4:45

Eds Missionskyrka har ett högt och centralt läge nära korsningen mellan Storgatan och Nössemarksvägen. Kyrkan är ritad av karlstadsarkitekten Janne Feldt och uppfördes år 1964. Den fick en tidstypisk utformning med fasader i vitt mexitegel och ett brant sadeltak som klätts i skifferimiterande eternit. Södra fasaden bryts tidsenligt av ett band med långsmala fönsteröppningar, och de sparsmakade detaljerna är gjorda i kopparplåt. På 1970-talet installerades en hiss och en ny handikappanpassad ingång togs upp. Kring år 2000 gjordes vissa smärre ändringar när värmekällan byttes ut. Kyrkan har genomgått få

förändringar sedan byggnadstiden och är en tidstypisk och arkitektoniskt intressant representant för efterkrigstidens modernistiska kyrkor. Med anledning av detta besitter Eds Missionskyrka ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

69. Ed 10:2 Topperudsstugan

Stuga belägen på en höjd i kuperad skogsmark, i utkanten av det sentida villaområdet Topperud strax nordväst om Ed. Torpet Topperud finns belagt i skrift sedan slutet av 1700-talet och hörde till gården västra Ed. Det blev ett populärt besöksmål bland de turister som kom till Ed kring sekelskiftet 1900. Den nedre bilden, tagen av fotografen Elis Persson, är från just denna tid och visar Lina på Topperud med sin ko (fotografiet är taget ur *Boken om Dals-Ed*). Enligt en liten skylt på verandan byggdes stugan om 1956, sannolikt tillkom verandan då. Stugan är numera moderniserad invändigt, men merparten av den ålderdomliga prägeln finns kvar exteriört. Det är osäkert hur gammal byggnaden är, men småskaligheten och de så kallade knutlådorna vid husets hörnen antyder att det som senast är byggt kring 1800-talets mitt.

Topperudsstugan är en del av Eds turistanknutna historia och besitter ett kulturhistoriskt värde på grund av detta, men också för sin välbevarade karaktär.

70. Ed 10:5 Stickspåret

I samband med att Dalslands järnväg drogs fram genom Ed år 1876–79 anlades ett stickspår som löpte i en sicksackbana från Ed station ned till Lee Station och kajen vid

Stora Le. Här fraktades mängder med timmer och trävaror i över hundra år, och under en tid även turister som skulle resa vidare norrut med båt från kajen. Det finns och har funnits flera sicksackbanor i landet, med detta är med största sannolikhet den enda »riktiga«, det vill säga en bana med två växlar. Rälsen är borttagen idag men banvallen finns kvar och används numera i första hand som gång- och cykelväg. Denna kvarlämnade struktur i landskapet är ett kulturhistoriskt mycket värdefullt spår efter storhetstiden då Ed både var en välbesökt turistort och säte för en framgångsrik trävaruindustri med stor omsättning och många anställda. Det äldre fotot tillhör Svenska Järnvägsklubbens arkiv.

71. Ed 10:5 Trafikchefsvillan/Gamla Real

Stor panelklädd villa belägen i Ed strax norr om järnvägen, nära Ed station. Söder om byggnaden ligger en lövskogsbeväxt ravin, i norr en stor gräsmatta. Längs med vägen som löper förbi anläggningen står en högväxt trädrad. Byggnaden uppfördes år 1896 som tjänstebostad åt Dalslandsbanans trafikchef, som hade sitt kontor i Ed. Den förseddes på tidstypiskt vis med torn, liggande panel och sirliga snickerier. År 1947 började villan användas som högre folkskola (senare som realskola) och fungerade som sådan till och med 1972, tre år efter det att grundskola införts i Ed. Sedan dess har den använts som samlings- och föreningslokal. Det som idag är gräsmatta bestod för hundra år sedan av planteringar med blommor och köksväxter som efter skörd fördelades till stinsar och andra anställda vid järnvägen. Här fanns även växthus och trädgårdsmästarbostad, numera rivna.

Idag förefaller villans panel och merparten av de utvändiga snickerierna vara original sedan byggnadstiden, men fönstren och den ursprungliga taktäckningen av skiffer är numera ersatta. Den har också en låg tillbyggnad åt norr, tillkommen år 1955. Byggnaden besitter trots detta ett högt kulturhistoriskt värde, dels för att den är ett i stora drag välbevarat och tidstypiskt exempel på den påkostade panelarkitektur som förekom i slutet av 1800-talet, och dels för sin koppling till den för Ed så betydelsefulla järnvägen. Att byggnaden använts som skola bidrar också

till dess värde ur ett lokal- och samhällshistoriskt perspektiv. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

72. Eds-Näs 1:10 Bögården

Bögården är belägen helt nära socknens östra gräns i kuperad skogsmark. Åt nordväst sträcker sig öppna marker ned mot Vångsjön. Gården, som också kallas Böödegården i äldre källor, var under slutet av 1700-talet torp under Näs, men blev tidigt en friköpt gård.

Anläggningen består av ett flertal byggnader, bland annat en dalslandsstuga och en timrad bod från omkring 1820, ladugård (1914) och garage (1954). Boden (nedre bilden) har enligt uppgift flyttats. Intill ladugårdens sydligaste del syns resterna efter det numera rivna fähuset med väggar i natursten. På en äldre bild är ladugårdens tak klätt med vass. Gården är fint sammanhållen och har ett högt och väl synligt läge i landskapet. Boningshuset har vårdats mycket varsamt både ut- och invändigt. Tillsammans bildar byggnaderna på fastigheten en anläggning med högt kulturhistoriskt värde.

73. Eds-Näs 1:12 Hålekasen

Torpanläggning med ensligt läge i kuperad skogsmark, cirka 5 km öster om Ed. Åt sydväst öppnar sig ett stycke ängsmark. Soldattorpet Hålekasen finns omtalat i skrift sedan slutet av 1700-talet. Det nuvarande bostadshusets ålder är oklar, men det är känt att det fick sin nuvarande form omkring år 1900, och att det renoverats år 1938. Förutom boningshus ingår även en ladugårdslänga (1900-talets början), magasin (1925), garage och/eller redskapsbod och smedja (cirka 1920) i anläggningen. Byggnaderna har en i stora drag väl bibehållen karaktär, och tillsammans bildar de en anläggning med kulturhistoriskt värde. I landskapet närmast husen syns en fägata och ett flertal andra vällagda stenmurar, vilka bidrar till värdet.

74. Eds-Strand 1:4 Lund

Gårdsanläggning belägen i skogsmark ett stycke från Stora Les västra strand, cirka 5 km norr om Ed. Lund finns tidigast omnämnt på 1660- eller 70-talet då en barberare eller fältskär bodde där, enligt »Boken om Dals-Ed«. På fastigheten finns idag ett boningshus som troligen härstammar från 1800-talets slut, en ladugård från 1900-talets mitt och en timrad mindre byggnad med okänd användning. Byggnaderna har kvar en äldre prägel och bildar en anläggning med kulturhistoriskt värde.

75. Eds-Strand 1:7 Liden

Gårdsenhet med ensligt läge i kuperade, mossrika skogsmarker. Gården består av boningshus, ladugårdslänga, lillstuga och/eller snickarbod med källare och maskinhall. På fastigheten finns även en såg och något så ovanligt som en bevarad stensatt tjärbränningsugn. Liden finns tidigast omnämnt på 1770-talet, då det var torp under gården Strand. Det boningshus som finns på platsen idag är ett västsvenskt dubbelhus uppfört omkring 1870. Lillstugan uppges vara en äldre torpstuga som flyttats till platsen. I det kuperade landskapet runt husen syns många värdefulla landskapselement i form av stenmurar, rösen och högväxta askar. Boningshuset har genomgått en del förändringar, men bildar ändå tillsammans med övriga byggnader och element i landskapet en anläggning med kulturhistoriskt värde.

76. Eds-Strand 3:1² Dals-Eds skjutbana

Skjutbana belägen i kuperad skogsmark, strax öster om Ed. Dals-Eds skytteförening bildades 1897. Föreningens skjutbana har funnits på samma plats sedan 1914. I mitten av 1920-talet byggdes den ut. Idag består anläggningen bland annat av två skjutbanor under bar himmel, en brädklädd paviljong med pulpettak (se övre bilden) och en lång förrådsbyggnad med utskjutande skyddstak. I södra änden av den kortare banan finns ett skyddstak för skyttarna (se nedre bilden). Skytterörelsen uppstod under slutet av 1800-talet då det var orostider i Europa. Syftet med de lokala föreningarna var att göra svenska män till bättre skyttar, och de fanns banor i nästan varje socken under 1900-talets första hälft. Idag har många skjutbanor

försvunnit. Skjutbanan i Ed har lång kontinuitet på samma plats och besitter ett kulturhistoriskt värde som lokal symbol för skytterörelsen. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

77. Eds-Torp 1:26

Bostadshus med ekonomibyggnader, belägna i skogsmark nära Torpfors, cirka 3 km sydost om Ed. Den gränsar i söder till en fastighet med liknande karaktär, Eds-Torp 5:2. Fastigheten, som är omramad av en stenmur, är bebyggd med ett litet boningshus av typen dalslandsstuga samt tre mindre ekonomibyggnader. Den ladugård som en gång hörde till gården har efter avstyckning hamnat på en annan fastighet. Anläggningens historia är dåligt känd, men av läget och karaktären att döma kan boningshuset möjligen ha använts som arbetarbostad. Byggnaderna bör ha rests under perioden 1900–1930, då de saknas helt på häradskartan från 1890-talet. De har en traditionell karaktär med bevarade snickerier och brädklädsel. Avträdet och vedboden är emellertid i förfallet skick. Byggnaderna besitter ett kulturhistoriskt värde, och tillsammans med bebyggelsen på Eds-Torp 5:2 bildas här en liten kulturmiljö med enkel och traditionell karaktär. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

78. Eds-Torp 1:35

Liten gård belägen på en höjd i ett öppet landskap, cirka 3 km sydost om Ed. Torp finns omnämnt i äldsta jordboken från år 1540. Redan då räknades Torp som två gårdar, Östra Västra. Eds-Torp 1:35 utgör en av de tre gårdar som ingår i Västra Torp. Fastigheten är idag bebyggd med en dalslandsstuga och ett vagnslider med vedbod och vidbyggt avträde. Sedan inventeringen 1969/70 har en ladugård försvunnit. Boningshuset, som sannolikt är byggt kring 1800-talets mitt eller andra hälft, har en äldre brädklädsel, bevarade knutlådor på baksidan, enkupiga takpannor och äldre fyrluftsfönster. På en av gavelspetsarna sitter en smidd tupp. Denna dalslandsstuga är en av de bäst bevarade i kommunen och besitter ett högt kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

79. Eds-Torp 1:58 Torpfors kvarn

Kvarn belägen i Torpfors vid Örekilsälven, cirka 2 km sydost om Ed. Att höjdskillnaderna i detta skogklädda område skapat en lämplig plats för tillvaratagande av vattenkraft är lätt att förstå, och det är känt att det funnits kvarnar i det som nu kallas Torpfors i långa tider. Redan i den äldsta jordeboken från 1540 är det antecknat att gården Skalltorp hade en kvarn här, på västra sidan av älven. Den nuvarande byggdes 1936 i 3½ våningar på den östra sidan av vattnet. Ursprungligen drevs den med vattenturbin och från 1940-talet med elektricitet. Kvarnen var ännu i bruk på 70-talet i liten skala. Den har stått övergiven en tid och är numera i förfallett skick.

Kvarnen i Torpfors är en representant för de agrara småindustrier som i många århundraden var av mycket stor betydelse för befolkningen. Som sådan är den av industrihistoriskt intresse och besitter ett kulturhistoriskt värde. Den har dessutom en mycket välbevarad karaktär vilket också är av betydelse för värdet. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

80. Eds-Torp 5:2

Bostadshus beläget i skogsmark nära Torpfors, cirka 3 km sydost om Ed. Norr om detta ligger en fastighet med liknande karaktär, Eds-Torp 1:26. Tomten, som delvis omramas av en stenmur, är bebyggd med ett litet boningshus i 1½ plan med glasveranda, och en ekonomibygnad. Anläggningens historia är dåligt känd, men av läget och karaktären att döma kan boningshuset möjligen ha använts som arbetarbostad. Byggnaderna bör ha rests under perioden 1900–1930, då de saknas helt på häradskartan från 1890-talet. Boningshuset står på en naturstensgrund och har kvar äldre snickerier och brädklädsel. Det besitter ett kulturhistoriskt värde, och tillsammans med den intilliggande bebyggelsen på Eds-Torp 1:26 bildas här en liten kulturmiljö med enkel och traditionell karaktär. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

81. Eds-Åsen 1:10

Gård belägen på en låg höjd med öppna marker runtom, cirka 7 km öster om Ed. Den idag obebodda gården ligger precis intill Eds-Åsen 1:11 som också utvärderats i denna rapport (se nedan). Åsen finns omnämnd redan i den äldsta jordeboken från år 1540. Gården består idag av ett boningshus uppfört i slutet av 1800-talet, ett timrat magasin från omkring 1880–90 och en ladugård byggd 1904–05. Byggnaderna, som idag är något förfallna, har en ålderdomlig prägel och bildar tillsammans en gårdsanläggning med kulturhistoriskt värde.

82. Eds-Åsen 1:11¹

Gård belägen på en låg höjd med öppna marker runtom, cirka 7 km öster om Ed. Den ligger precis intill den ovan nämnda bebyggelsen på fastigheten Eds-Åsen 1:10. Åsen finns omnämnd redan i den äldsta jordeboken från år 1540. Den ligger precis intill den ovan nämnda bebyggelsen på fastigheten Eds-Åsen 1:10. På Eds-Åsen 1:11 finns idag boningshus (1923), undantagsstuga (1942) och svinhus (cirka 1910-tal). I anslutning till dessa ligger en moderniserad före detta ladugård som numera är avstyckad. Några byggnader har försvunnit sedan 1969/70 års inventering, bland annat magasin och vedbod. De kvarvarande byggnaderna har kvar mycket av den ursprungliga prägel, bland annat eftersom fönstren bevarats väl, och tillsammans bildar de en anläggning med kulturhistoriskt värde.

83. Eds-Åsen 1:11²

Gård belägen på en markerad höjd med öppna marker runtom, cirka 7 km öster om Ed. Åsen finns omnämnd redan i den äldsta jordeboken från år 1540. På fastigheten finns idag ett flertal byggnader som i samband med 1969/70 års inventering uppgavs härstamma från omkring år 1880; boningshus, lillstuga och magasin. Utöver detta hör även ett hönshus och en ladugård från 1940-talet till gården. Ursprungligen pryddes boningshuset av finsågade detaljer kring fönster, takfot, takås och veranda, detaljer som tagits bort sedan dess. De övriga byggnaderna har fått behålla sin karaktär i större utsträckning och utgör goda exempel på sin tids byggnadsskick. Tillsammans

bildar gårdens samtliga byggnader en komplett och innehållsrik anläggning med kulturhistoriska värden.

84. Eds-Åsen 1:11³ Staken

Torpanläggning med ensligt läge i skogs- och mossmarker i socknens östra del. Staken, som också kallas Stakan och Enarstaken i äldre skrifter, finns omnämnt i skrift redan i samband med storskiftet på 1770-talet. Det låg då som torp under Åsen, och blev från 1830-talet soldattorp. År 1910 friköptes det. Idag består bebyggelsen på fastigheten av bland annat ett mindre boningshus, en uthuslänga och ett garage. Boningshusets ålder är okänd, men av utseendet att döma kan det vara uppfört på 1910-talet, efter det att markerna friköptes. Många torp runt om i landet friköptes vid den här tiden, och det var vanligt att befintliga stugor byggdes om eller ersattes i samband med detta. Den äldre utformningen av boningshuset såväl som ekonomibyggnaderna är idag väl bibehållen till exempel då det gäller panel, fönster och dörrar. Tillsammans bildar byggnaderna en torpmiljö med kulturhistoriskt värde.

85. Eds-Åsen 1:13 Kårdalen

Större gårdsenhet belägen vid ett skogsbryn i skogiga trakter helt nära kommunens östra gräns. Gårdsnamnet Kårdalen finns omnämnt i skrift redan år 1546. Det nuvarande boningshuset, som är ett välvårdat exempel på ett västsvenskt dubbelhus, härstammar från slutet av 1800-talet. Det nuvarande utseende fick byggnaden förmodligen på 1930-talet då snickarglädjen kring verandan och fönstren togs bort. Förutom boningshuset finns ett flertal välbevarade byggnader på fastigheten, bland annat en ladugårdslänga, vagnslider och/eller garage, magasin, friliggande avträde och en byggnad en bit upp i skogsbrynet som kan ha varit en smedja. Byggnaderna utgör tillsammans en innehållsrik och välbevarad gårdsmiljö med höga kulturhistoriska värden.

86. Eds-Åsen 1:22 Östra Ödegården

Östra Ödegården ligger omgiven av skog i socknens östra utkant, helt nära gränsen mot Bengtsfors kommun. Gårdsnamnet nämns i samband med ett ägobyte under 1710-talet, men sannolikt är anläggningen äldre än så. Idag är fastigheten bebyggd med en dalslandsstuga och en parallellt placerad parbod, båda förmodligen från 1800-talets mitt, samt ett senare tillkommet litet uthus. Det panelklädda boningshuset har åtminstone exteriört förändrats i liten utsträckning sedan byggnadstiden och är därmed en god representant för de bostadshus som byggdes i dessa trakter före laga skifte. Även parboden har kvar mycket av sin ursprungliga utformning, och tillsammans bildar de en väl bibehållen anläggning med högt kulturhistoriskt värde.

87. Fagerhult 1:12¹

Gårdsanläggning på en markerad höjd i mossrik, kuperad skogsmark i socknens sydöstra utkant. Fagerhult finns upptagen redan i den äldsta jordeboken från 1540. Idag består gården av ett dubbelhus i två våningar, en jordkällare, ett timrat magasin och ett fristående avträde. En trädkrans är planterad kring höjden där boningshuset är placerat, och visar därmed på traditionellt vis gränsen mellan man- och fähus. Byggnadernas äldre utformning har bevarats förhållandevis väl vilket ger anläggningen ett kulturhistoriskt värde. Den bibehållna trädkransen utgör ett värdefullt landskapselement och är av kulturhistoriskt intresse.

88. Forsbacka 1:1

Bostadsfastighet med före detta lanthandel belägen i Torpfors alldeles intill Örekilsälven, cirka 2 km sydost om Ed. Den första handeln i Torpfors startade förmodligen i mitten av 1800-talet. År 1916 uppfördes en ny lanthandel (se foto) i 1½ plan med källare och brutet tak. Den fungerade som sådan fram till 1964, då affärsrörelsen flyttades till en ny byggnad vid länsvägen. Sedan dess har den gamla lanthandeln bland annat använts som föreningslokal och verkstad. Den har försetts med en tillbyggnad i en våning åt sydväst i senare tid, men den ursprungliga karaktären finns kvar då till exempel de tidstypiska fön-

ter- och dörrsnickerier vårdats väl sedan 1916. Dess kulturhistoriska värde grundar sig på den välbevarade karaktären men också på byggnadens tidigare funktion som lanthandel och mötesplats. Övriga byggnader på fastigheten omfattas ej. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

89. Hindalebyn 1:5

Gårdsanläggning belägen i en svag sluttning i en rad av gårdar vid väg 166, omkring 4 km sydost om Ed. Väster om gårdsbebyggelsen öppnar sig Örekilsälvens uppodlade dalgång. Hindalebyn omnämns i skrift i äldsta jordeboken från år 1540. Redan då var byn uppdelad i två större gårdar, de som senare har kommit att benämnas Östra och Västra Hindalebyn. På Hindalebyn 1:5, som ligger i Östra Hindalebyn, finns en innehållsrik gårdsbildning med tre boningshus, en lång ladugårdslänga (1929) placerad längs med vägen, hönsburen (cirka 1940) och magasin och/eller vagnslider (1931) med mera. Det äldsta boningshuset uppfördes 1888 och lillstugan, som ligger strax bakom det förstnämnda, byggdes 1925. Sedan 1969/70 års byggnadsinventering har ytterligare ett bostadshus tillkommit, placerat i vinkel till de andra två. Den äldre bebyggelsen har, inklusive ekonomibyggnaderna, en i stora drag väl bibehållen äldre prägel och tillsammans bildar de en gårdsanläggning med visst kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

90. Hindalebyn 2:2 Väststugan

Jordbruksfastighet belägen intill väg 166, cirka 4 km sydost om Ed. Väster om gårdsbebyggelsen öppnar sig Örekilsälvens uppodlade dalgång. Hindalebyn omnämns i skrift i äldsta jordeboken från år 1540. Redan då var byn uppdelad i två större gårdar, de som senare har kommit att benämnas Östra och Västra Hindalebyn. Gårdens byggnader är belägna mitt emellan två stora och innehållsrika gravfält som vittnar om att platsen varit kontinuerligt bebodd åtminstone sedan järnåldern. Trädgården kantas av krans som i sydost även fungerar som en traditionell avskiljare mellan man- och fägård.

Boningshuset på gården är ett västsvenskt dubbelhus, förmodligen uppfört i slutet av 1800-talet eller omkring 1900. Någon gång under mitten av 1900-talet har de ursprungliga fönstren ersatts med nya två- och trelufts-fönster. Utöver bostadshuset är fastigheten bebyggd med en lång ladugårdslänga som i sina äldsta delar sannolikt byggts någon gång under eller kring 1910-talet. Ett fristående magasin och/eller vedbod är förmodligen samtida med ladugården, medan ett garage och/eller vagnslider troligen tillkommit senare. De välvårdade byggnaderna ligger väl samlade och utgör tillsammans med gravfälten en kulturhistoriskt intressant miljö med lång kontinuitet. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

91. Hindalebyn 2:3

Gårdsanläggning belägen i en svag sluttning vid väg 166, omkring 4 km sydost om Ed. Väster om gårdsbebyggelsen öppnar sig Örekilsälvens uppodlade dalgång. Hindalebyn omnämns i skrift i äldsta jordeboken från år 1540. Redan då var byn uppdelad i två större gårdar, de som senare har kommit att benämnas Östra och Västra Hindalebyn.

Byggnaderna på fastigheten Hindalebyn 2:3, som hör till Västra Hindalebyn, är belägna intill ett stort gravfält som vittnar om att platsen varit kontinuerligt bebodd åtminstone sedan järnåldern. I samband med 1969/70 års byggnadsinventering uppgavs att det bostadshus som finns på fastigheten var uppfört 1901–02, och att ladugården tillkommit 1949. Väster om bostadshuset finns även resterna efter en jordkällare. Ladugården är välbevarad och mycket typisk för sin tid, bostadshuset har däremot genomgått en del förändringar sedan byggnadstiden. Trots detta har den kvar merparten av sin ursprungliga prägel, och tillsammans bildar de en anläggning med ett visst kulturhistoriskt värde. Gården har även miljöskapande betydelse i det öppna landskapet. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

92. Hökesäter 1:14

Liten gårdsanläggning omgiven av uppodlade och betade marker cirka 4 km sydväst om tätorten. På fastigheten finns ett boningshus, samt en lillstuga i förfallet skick. Bostadshuset uppfördes 1917 av en Anders Magnus Karlin. En ladugård har rivits sedan 1969/70 års inventering. Boningshuset har kvar fönsterbågar och -omfattningar, ytterdörrar och panel i original, det samma gäller för lillstugan. Då byggnaderna har kvar sin ursprungliga prägel besitter de ett kulturhistoriskt värde.

93. Jakobsrud 1:16 Ängkasen

Torp beläget i kuperad skogsmark nära Stora Les västra strand. Ängkasen hörde ursprungligen till gården Knipans marker och byggdes troligen under 1800-talets första hälft. Byggnaden har enkelstugans planform och är försedd med en liten »skäcka« baktill. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att den ursprungliga utformningen bevarats mycket väl, till exempel då det gäller fönster, dörrar, sockel och planform, och av att den utgör ett typiskt exempel på de anspråkslösa torpställen som ligger solitärt placerade i kuperad och skogsbevuxen terräng.

94. Klevmarken 1:9 Borgamon

Liten gårdsanläggning belägen vid Karl XII:s väg i mossrik skogsmark. Fastigheten är bebyggd med boningshus, ladugård, källarvind och vedbod. Borgamon omnämns första gången på 1820-talet som torp under Klevmarken, då med stavningen Borgolemon. På häradskartan från 1890-talet är Borgamon markerad som gård.

Boningshuset, förmodligen av enkelstugutyp, uppges vara uppfört omkring år 1890 och har försetts med en utbyggnad åt söder i modern tid. Ladugården har i sina äldsta delar bedömts härstamma från 1800-talets första hälft. Enligt äldre anteckningar är ladugården en så kallad parloge. Trots att boningshusets försetts med en större tillbyggnad, utgör det ändå tillsammans med de övriga byggnaderna ett gott exempel på en mindre gårdsanläggning från 1800-talets slut, och besitter därför ett kulturhistoriskt värde.

95. Klevmarken 1:28 Oppstugan

Gårdsenhet med ensligt läge i de mossrika skogsmarkerna i socknens västra del. Oppstugan utgör själva stamfastigheten i den ursprungliga gården Klevmarken.

Gårdsnamnet finns omnämnt i jordeboken redan år 1551, först som kyrkotomt, senare som torp och därefter som friköpt gård. Gården har bränts ned ett flertal gånger, senast i slutet på 1800-talet varefter det nuvarande boningshuset uppfördes. Förutom boningshuset finns även jordkällare och en visthusbod på fastigheten. Sedan 1969/70 års inventering har ett svinhus, en jordkällare och en ladugård rivits. Trots att gården genomgått en del förändringar besitter ändå anläggningen som helhet ett visst kulturhistoriskt värde.

96. Knipan 1:3 Kleven

Gårdsenhet belägen i en sluttning med utsikt över Stora Le och Knipenviken. Knipan finns omtalad redan i den äldsta jordeboken från 1540. Fastigheten är idag bebyggd med två äldre boningshus, ett magasin, ett avträde och en sentida lekstuga. Det ena boningshuset är en dalslandsstuga som enligt »Svenska Gods och gårdar« uppfördes år 1809, och som senare byggts till åt öster. Den muntliga traditionen säger att det första bostadshuset på platsen var den ryggåsstuga som ligger intill (nedre bilden). På fastigheten finns även ett litet magasin i två våningar som förmodas vara uppfört under samma tidsperiod som dalslandsstugan. Vid 1969/70 års inventering fanns ytterligare några nu försvunna byggnader på fastigheten, bland annat en ladugård och flera fristående fåhus.

Kleven består av en i våra dagar sällsynt samling byggnader av hög ålder. Tillsammans bildar de en ålderdomlig miljö med höga kulturhistoriska värden. De båda boningshusen är även av pedagogiskt intresse då de visar på två vanliga bostadstyper under tiden före skiftena.

97. Knipan 1:18 Taxån

Bostadsfastighet som sluttar ned mot Stora Le och Stampviken. På trädgårdstomten finns ett bostadshus som förmodligen uppförts på 1930- eller 40-talet, och närmre sjön ett förråd och/eller båthus. En bäck som mynnar ut i Stora Le rinner över fastighetens södra del. Vid denna bäck, Kvarnebäcken, finns spår efter flera agrarindustriella byggnader. En ramsåg byggdes på platsen på 1860-talet. Den revs 1914 och ersattes 1921 av en cirkelsåg. År 1925 tillkom dessutom en kvarn som drevs med turbin. Dessa spolades bort 1957 och kvar idag finns endast murade fundament, kvarnstenar och spår efter turbinen. En annan intressant lämning är den stenpir vid strandkanten som ligger på samfällad mark inom fastighetens gränser.

Fastigheten besitter ett kulturhistoriskt värde i första hand för spåren efter sågen och kvarnen, samt piren. Tillsammans vittnar de om de tider då vattenlederna och vattenkraften i de mindre vattendragen och var av mycket stor betydelse för landsbygdsbefolkningen. Boningshuset har kvar delar av sin ursprungliga prägel och besitter ett visst kulturhistoriskt värde.

98. Knipan 1:27

Före detta skolbyggnad, numera bostadshus med ensligt läge i skogsmark intill Nössemarksvägen. Knipans skola uppfördes 1918 i nationalromantisk stil. Den blev en av flera fasta småskolor som byggdes runt om i socknen vid den här tiden. Tidigare hade det endast funnits ambulandande skolor utanför centrala Ed. År 1911 hade det beslutats att det skulle uppföras en skolbyggnad i Knipan, men det tog flera år att enas om en lämplig plats. Byggnaden fick en kort historia som skola. 1948 lades folkskolan i Knipan ner och barnen fick gå i skolan inne i Ed istället. Fastigheten är även bebyggd med ett äldre uthus med vidbyggt garage och/eller carport. Framför allt skolbyggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde på grund av sin tidstypiska prägel, som i stora drag bevarats väl.

99. Knipan 1:41

Gårdsenhet belägen i skogsmark nära Stora Le och Knipenviken. Fastigheten är bebyggd med ett boningshus, en ladugård och ett lider och/eller magasin. Knipan finns omtalad redan i den äldsta jordeboken från 1540. Boningshuset flyttades till platsen på 1930-talet från Orreslätt, där det hade inhyst en lanthandel. Den mycket välbevarade ladugården fick sitt nuvarande utseende under 1800-talets första hälft eller mitt, men består i sina äldsta delar av virke som enligt en undersökning fällt i början av 1770-talet. Den innehåller ett traditionellt så kallat skårstall med lador på var sida om en loge och har en lägre, timrad fähusdel åt väster. Den är av stort byggnadshistoriskt intresse och besitter mycket höga kulturhistoriska värden. Boningshusets prägel har bevarats väl sedan 1930-talet.

100. Knipan 1:42 Taxån

Gårdsenhet med ett flertal byggnader, belägna i skogsmark nära Stampviken och Stora Les västra strand. Fastigheten är bland annat bebyggd med två bostadshus, ladugårdslänga, höns hus, vedbod och/eller uthus och källare. Fastigheten är bland annat bebyggd med två bostadshus, ladugårdslänga, höns hus, vedbod och/eller uthus och källare. Ett eller två boningshus och en ladugård finns utritade som gård på häradskartan från 1890-talet, däremot finns de inte med på lagaskifteskartan från 1843. Det rödmålade boningshuset (se fotografiet) uppgavs vara uppfört år 1937 i samband med 1969/70 års inventering. Ekonomibygnaderna bedöms ha tillkommit vid ungefär samma tid. Det andra bostadshuset uppfördes som missionshus år 1909 av De Ungas Förbund, och har genomgått omfattande förändringar i senare tid.

Gården är ett exempel på en väl sammanhållen gårdsenhet med egna hemskaraktär och med ett väl bibehållet byggnadsbestånd, vilket motiverar ett kulturhistoriskt värde. Värderingen omfattar inte det före detta missionshuset som förlorat sin ursprungliga karaktär.

101. Kårslätt 1:4

Jordbruksfastighet belägen mellan Jordbron och Torpfors, strax sydost om Ed. Fastigheten består av såväl skog med inslag av mossmarker som öppna marker närmast bebyggelsen. Kårslätt omnämns Kolslätt i äldre handlingar, och nämns första gången i skrift 1546, då som »öde tomt«. Senare upptogs det som torp och till sist friköpt gård. Gårdsanläggningen är uppbyggd efter barocksystemet med två flyglar på var sida om en huvudbyggnad. Huvudbyggnaden, som är välbevarad både interiört och exteriört, har klassicerande drag och uppfördes 1831. Den ena flygeln är ett magasin (cirka 1830), den andra ett brygghus och/eller drängstuga som förmodligen är yngre än huvudbyggnaden. Häckar, alléer och stenmurar utgör värdefulla landskapselement i anläggningen. Mellan de tre nämnda byggnaderna ligger en av socknens största gravhögar, som vittnar om att platsen varit bebodd kontinuerligt sedan järnåldern. I väster ligger ett kombinerat vedbod/svinhus/avträde med äldre karaktär och två ladugårdar. Av historiskt intresse är att det timmer som haft en helt avgörande betydelse för samhället Eds uppkomst och utveckling, drogs från Stora Le och tippades i Örekilsälven på Kårslätts ägor.

Då Kårslätt är en innehållsrik och mycket välbevarad gårdsanläggning med lång kontinuitet och direkt koppling till Eds utveckling, besitter den ett högt kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

102. Kårslätt 1:37

Gård omgiven av industri- och butiksbebyggelse i Jordbron i Eds sydöstra utkant. Det är känt att ett torp med namnet Jordbron funnits ungefär här sedan sekelskiftet 1800, men exakt var detta låg är okänt idag. En torpare på Jordbron startade här en lanthandel under mitten av 1800-talet, en rörelse som kan sägas ligga till grund för den handel- och industriverksamhet som bedrivs på området idag. På häradskartan från 1890-talet syns fyra ej namngivna torp nära varandra i området, och ett av dessa fyra sammanfaller med den gård som nu heter Kårslätt 1:37. Den bebyggelse som finns på fastigheten

idag består av ett rödmålat västsvenskt dubbelhus i 1½ plan som sannolikt uppförts under 1800-talets andra hälft, en uthuslänga med vidbyggt garage, och ett maskin- och bilgarage (1960-talet). Ett äldre fähus är numera rivet.

Såväl boningshuset som uthuslängan har kvar en äldre karaktär och besitter ett kulturhistoriskt värde. Detta värde förstärks av att gården också fyller en samhällshistoriskt viktig funktion, då den på ett pedagogiskt sätt vittnar om platsens historia och förvandling från landsbygd till handels- och industriområde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

103. Lebo 1:1

Gården Lebo, som i äldre källor omtalas Södra Lebo, ligger längst söderut i socknen och gränsar mot Rölönda. Fastigheten, som i väster avgränsas av Örekilsälven, består av såväl kuperad skogsmark med enstaka mossar som öppna marker. Södra Lebo nämns första gången i 1546 års jordebok som kyrkotomt, senare som torp och friköpt gård. Idag är fastigheten bebyggd med ett flertal byggnader av varierande ålder. I en sluttning ligger två boningshus, en källarvind med naturstensgrund och en före detta drängstuga som numera används som vedbod. Det ena boningshuset bedöms härstamma från perioden 1890–1920, och är ett av mycket få i socknen som har kvar sitt skiffertäckta tak. Det andra bostadshuset byggdes 1979 och har nyligen försetts med en halv våning till. Längre ner intill vägen ligger två parallellställda ekonomibyggnader; en ladugård och ett stall/garage/hönshus, båda från slutet av 1800-talet eller tidigt 1900-tal. Samtliga av de äldre byggnaderna har kvar en äldre prägel och en stor andel detaljer i original, och utgör goda exempel på sin tids byggnadsskick. Tillsammans bildar de en innehållsrik och komplett gårdsanläggning med kulturhistoriskt värde. Av särskilt värde är det äldre boningshuset, som med sitt skiffertak är en raritet i socknen.

104. Lerbäck 1:6

Jordbruksfastigheten Lerbäck 1:6 ligger cirka 2 km söder om Ed. Den består av såväl kuperad skogsmark som öppna marker, och kantas av Örekilsälven i öster och Storängsbäcken i väster. Fastigheten är bebyggd med två boningshus, en ladugårdslänga, en senare tillkommen maskinhall och ett avträde. En rad av lönnar skiljer manhusen från uthusen på traditionellt vis. Det ena boningshuset kläddes med mexitegel på 1960-talet, det andra som ligger närmre ekonomibyggnaderna har däremot mycket av sin ursprungliga prägel kvar. Det är oklart när det sistnämnda uppfördes, men det är känt att det byggdes av timmer som togs tillvara från en äldre byggnad på platsen. Den långa ladugården tros vara byggd någon gång kring sekelskiftet 1900. Gårdens kulturhistoriska värde omfattar i första hand de välbevarade byggnaderna: det panelklädda boningshuset, ladugårdslängan och avträdet. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

105. Muggedalen 1:2

Gården Muggedalen ligger på en markerad höjd i en liten dalgång med öppna marker, helt nära kommungränsen mot Bengtsfors. Gården nämns första gången i skrift som kyrkotomt i 1546 års jordebok. Senare blev Muggedalen torp under Fagerhult och Åsen, och till sist en friköpt gård. Idag är fastigheten bebyggd med ett boningshus i 1½ plan från omkring 1900, en nyrenoverad parbod från slutet av 1800-talet och en liten del av en ladugårdslänga med okänd ålder. Ett flertal byggnader har rasat respektive försvunnit sedan 1969/70 års inventering, bland annat ett par fähus och en jordkällare. Boningshuset är ett mycket välbevarat västsvenskt dubbelhus med sexdelad plan. Dess framsida pryds av en veranda med lövsågerier och innanför denna syns en pardörr som troligen är original sedan byggnadstiden. Även parboden är ett mycket fint exempel på sin tids byggnadsskick. Manbyggnaden är på traditionellt vis avskild från uthusen, här med hjälp av en rad av lövträd som kantar trädgården. Anläggningen besitter i sin helhet ett högt kulturhistoriskt värde.

106. Nyböle 1:3

Nyböle är en större gårdsanläggning som ligger drygt 2 km söder om Ed, och omges av öppna marker. Nyböle finns omnämnt redan i den äldsta jordeboken från 1540. En panelklädd huvudbyggnad i två våningar utgör centrum i anläggningen. Uppgifterna om när den byggdes går isär, men med största sannolikhet härstammar den från omkring år 1800 eller 1800-talets första hälft. Framför manbyggnaden syns en rondel, och en drängstuga från tidigt 1900-tal är placerad som flygel till huvudbyggnaden. Utöver detta finns ett antal senare tillkomna ekonomibyggnader på fastigheten: magasin och/eller redskapsbod (cirka 1950), ladugård (äldsta delarna från omkring 1900), redskapsskjul (cirka 1900), med mera. Framför huvudbyggnaden syns en kort rest av en högväxt allé som för hundra år sedan sträckte sig långt och rakt över det öppna landskapet. Sydost om huvudbyggnaden finns en damm som ingår i en numera igenväxt parkanläggning. Lagaskifteskartan från 1884 visar att anläggningens struktur inte ändrats sedan dess. Merparten av byggnaderna har en äldre prägel, och huvudbyggnaden har av allt att döma inte genomgått några större omdaningar under 1900-talet, bortsett från byte av taktäckningsmaterial. Tillsammans med de övriga byggnaderna bildar manbyggnaden en välbevarad, herrgårdsliknande anläggning med högt kulturhistoriskt värde. Dammen, allén och de övriga resterna efter parkanläggningen utgör värdefulla landskapselement som förstärker värdet.

Kort om Rävmarken

Rävmarken var länge Dals-Eds sockens största hemman, och under en period även det folkrikaste. Namnet Rävmarken omtalas i äldsta jordeboken från 1540 som ett mantal frälse. Gården har haft en lång rad olika ägare genom tiderna. Ägorna delades upp i ett tjugotal hemmansdelar i samband med laga skiftet som genomfördes vid 1800-talets mitt.

107. Rävmarken 1:23 Holmvattnet

Liten gård med ensligt läge i sydvästra delen av Rävmarken, intill sjön Stora Holmvattnet. Gården Holmvattnet finns omnämnd i skrift på 1760-talet. Den såldes som 1/32 mantal i samband med laga skifte och hade under 1800-talet flera torp och backstugor under sig. Idag är fastigheten bebyggd med ett boningshus med brutet tak, en ladugård som fick sitt nuvarande utseende vid 1900-talets mitt och en bod som tillkommit nyligen. Enligt den muntliga traditionen sägs boningshuset i sina äldsta delar härstamma från slutet av 1700-talet. Det fick sitt nuvarande utseende på 1930-talet efter det att delar av byggnaden brunnit. Byggnaden har bevarats väl sedan dess och besitter tillsammans med ladugården ett kulturhistoriskt värde.

108. Rävmarken 1:25 Rökullehögen

Gård med ensligt läge i skogsmark nära gränsen till Tresticklans nationalpark. Byggnaderna ligger på en höjd med utsikt över sjön Gäddevattnet. Rökullehögen låg ursprungligen under Rävmarken och nämns tidigast år 1811 då det var bebott av soldaten Olof Knip. Det såldes som 1/58 mantal i samband med laga skiftet. Det nuvarande boningshuset är ett västsvenskt dubbelhus med glasveranda och korsformad plan som sägs vara uppfört 1921, förmodligen av en gränsuppsyningsman med namnet Molinder. Den uppskjutande frontespisen är smyckad med en solformad dekor som är vanlig i norra delen av socknen och Nössemark. Gården användes av norska motståndsrörelsen under andra världskriget, och det sägs att briter landsatte materiel från luften just här som stöd till norrmännen. Fastigheten är även bebyggd med en ladugård (uppskattningsvis uppförd cirka 1930–40) med timrad fähusdel och gjuten sockel, och ett mindre uthus med okänd ålder. Boningshuset är mycket välbevarat såväl ut- som invändigt och är en av socknens allra bäst bevarade dubbelhus. Tillsammans med ladugården besitter den ett högt kulturhistoriskt värde. Gårdens roll under andra världskriget bidrar till värdet.

109. Rävmarken 1:50 Nolgården

Gårdsenhet belägen i Rävmarken i skogsmark på en mindre höjd. Nolgården finns tidigast omnämnd i 1696 års jordbok, då som skattelagt frälsetorp under Rävmarken. I samband med laga skiftet omgjordes det till gård och såldes tillsammans med gårdarna Sten och Övre Sten till en Jan Bryngelsson.

Fastigheten är bland annat bebyggd med boningshus (1921), magasin (cirka 1850) och redskapsbod med tvättstuga och avträde (1928). På tomten finns även hamlad lönn och äldre fruktträd. Ladugården från 1942 hör numera till en annan fastighet. Gården sägs ha använts av norska motståndsrörelsen under andra världskriget. Boningshuset är ett mycket väl bibehållet exempel på ett västsvenskt dubbelhus med smyckad frontespis och korsformad plan. Byggnadernas ursprungliga utformning har bevarats väl och de bildar tillsammans en anläggning med kulturhistoriskt värde.

110. Rävmarken 1:87 Övre Sten

Boningshus i byn Sten i Rävmarken, med högt läge och utsikt över Stora Le. Övre Stens historia är inte helt klarlagd, men det är känt att gården såldes tillsammans med Nolgården och Sten till en Jan Bryngelsson i samband med laga skifte under 1800-talets mitt. Den aktuella byggnaden uppfördes sannolikt 1910 och fick sitt nuvarande utseende 1930–31. Upphovsmannen var snickaren Axel Karlsson. Med sina branta takfall och jugendinspirerade fönsterbågar är den ett originellt och arkitektoniskt intressant inslag i byn. En av gavlarna är smyckad med en solformad dekor som är vanlig i norra delen av socknen och Nössemark. Byggnaden har bevarats mycket väl sedan 1930–31 års ombyggnad och besitter ett kulturhistoriskt värde.

111. Rävmarken 1:91 Laggerud

Gårdsenhet belägen i kuperade skogsmarker i södra delen av Rävmarken, helt nära Stora Le. Laggerud är första gången omtalad i skrift år 1739, då som torp under Rävmarken. Gården såldes som 1/12 mantal i samband med laga skifte.

Den nuvarande bebyggelsen består bland annat av boningshus (cirka 1890), magasinsbyggnad (cirka 1830), en långa med stall och loge (sent 1800-tal) och en hitflyttad stolpbod i två våningar med utkragat loft. Ett flertal byggnader har försvunnit sedan 1969/70 års inventering, bland annat en smedja och en ladugård. Boningshuset är ett mycket välbevarat exempel på ett västsvenskt dubbelhus med sexdelad plan, och är på tidstypiskt vis belägen lite avskilt från ekonomibygnaderna på en låg höjd. Framför allt magasinet och boningshuset är mycket välbevarade exempel på sina respektive byggnadstyper och besitter höga kulturhistoriska värden. Stolpboden (se nedre bilden) är idag en sällsynt byggnadstyp av stort byggnadshistoriskt intresse.

112. Rävmarken 1:92 Sörskottan

Gårdsenhet med ensligt läge på Skottenäset i Rävmarken. Skottan var ursprungligen ett frälsetorp under Rävmarken och finns omtalat i skrift redan på 1640-talet. År 1737 omgjordes det från torp till hemman och 1808 delades gården upp i Nordskottan och Södra Skottan. I samband med 1969/70 års inventering uppgavs den nuvarande bebyggelsen på fastigheten vara uppförd under perioden 1930–40. Förutom boningshus finns även en ladugårdslånga, källarvind, ved- och redskapsbod samt ett sentida fritidshus på fastigheten. Samtliga av de äldre byggnaderna har kvar mycket av sin ursprungliga karaktär, och tillsammans besitter de ett kulturhistoriskt värde.

113. Rävmarken 1:93 Näbban

Liten gårdsenhet belägen i skogsmark i Rävmarken norr om Husetjärnen. Näbban finns omtalad i skrift 1829 och såldes som 1/48 mantal i samband med laga skifte vid 1800-talets mitt. Idag finns ett mindre boningshus och en ladugårdslänga på fastigheten. Boningshuset uppgavs vara uppfört 1921 i samband med 1969/70 års inventering, ladugården i slutet av 1940-talet. Byggnaderna har kvar mycket av sin ursprungliga karaktär och besitter ett kulturhistoriskt värde.

114. Rävmarken 1:102 Rävlyckan

Betaniakapel uppfört i Rävmarken cirka år 1920 intill Nössemarksvägen. Under år 1945 användes byggnaden som hemlig militärbas med vapengömma och -verkstad av den norska organisationen Milorg, som arbetade med spionage och sabotage mot den tyska ockupationsmakten. Efter kriget användes kapellet åter som gudtjänstlokal. År 1982 blev byggnaden omgjord till bygdegård i Rävmarkens byalags regi, och fick då namnet Rävlyckan.

Då byggnaden inte har kvar mycket av sin ursprungliga prägel är den ur kulturhistorisk synvinkel i första hand intressant som symbol för hur Dals-Ed som gränsland kom att påverkas under andra världskriget.

115. Rävmarken 1:108 Strömmen

Före detta gård och mjölnarbostad, belägen i kuperad terräng intill Strömsviken. Norr om fastigheten löper en vattenränna och vid denna syns grunden efter en kvarn-anläggning. Strax söder om fastigheten finns i sin tur resterna av en masugn uppförd under 1700-talets mitt efter det att järnmalm påträffats i Rävmarken.

Fastigheten är idag bebyggd med boningshus, jordkällare, bod, vagnslider och vedbod med vidbyggt avträde. Boningshuset härstammar sannolikt från tidigt 1800-tal men präglas idag av ett flertal förändringar som genomförts sedan dess. Boden (till vänster i bild) är en stolpbod från 1800-talet med så kallad mushylla som skulle förhindra att möss och råttor tog sig in. En viktig kulturgräns löper från norra Bohuslän och upp till norra Uppland.

Förr markerade denna gräns bruket av fåbodar, sommarkök, långmjölk och så vidare, bruk som idag är utplånade. Denna stolpbod är ett exempel på företeelser som hittas norr om kulturgränsen och har därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde, inte minst då den är en av få bevarade i denna del av landet. Fastigheten som helhet besitter ett kulturhistoriskt värde då byggnaderna tillsammans skildrar hur ett mjölnarboställe kunde se ut kring sekelskiftet 1900.

116. Rävmarken 1:113 Älgemon

Gård belägen i skogsmarker i Rävmarken ett stycke söder om Rösvaltnet. Älgemon benämns tidigast i skrift år 1724 och det är känt att gården såldes som 1/24 mantal i samband med laga skifte. Fastigheten är bebyggd med en dalslandsstuga (1847), en timrad ladugård med loge och skäckor (cirka 1850), visthusbod (1847) och jordkällare (1962). Sedan 1969/70 års inventering har ett stall och två av ladugårdens skäckor (utbyggnader) rivits. Älgemon uppvisar trots detta ett fint exempel på en sammanhållen gårdsenhet med ett ålderdomligt och i princip komplett byggnadsbestånd, vilket motiverar ett högt kulturhistoriskt värde. Gården har även ett pedagogiskt värde då den visar hur en dalsländsk gård kunde se ut i sin helhet vid 1800-talets mitt.

117. Rönnhult 1:2

Gårdsanläggning i Vassändaälvens öppna dalgång, cirka 4 kilometer öster om Ed. Rönnhult finns första gången omnämnt i 1546 års jordebok. Först beskrivs det som kyrkotomt, sedan som torp och till slut friköpt gård. Gården består idag av boningshus (1899), ladugård (1910–11), källare (1897, som försågs med överbyggnad 1947), magasin (nedre bilden) (1896), ett vagnslider med okänd ålder och en förfallen smedja. Bostadshuset, som är ett västsvenskt dubbelhus i 1½ våning med fyrdelad plan och glasveranda, är ett av kommunens allra bäst bevarade bostadshus från denna tid. De övriga byggnaderna har också kvar sin ursprungliga karaktär i hög utsträckning. Sammantaget bildar byggnaderna en välbevarad, tidstypisk och komplett gårdsanläggning med höga kulturhistoriska värden.

118. Sandåker 1:10 Smedkas

Torpanläggning belägen i det öppna landskapet i Hakåns dalgång, drygt fyra km sydväst om Ed. Smedkasen nämns tidigast som torp under Sandåker år 1707, i samband med att en »Olof Smed« flyttade. Idag är fastigheten bebyggd med ett mindre boningshus i 1½ plan, en ladugårdslänga och/eller vagnslider med plåtklädda väggar och tak, samt ett mindre uthus. På häradskartan från 1890-talet finns ett boningshus och en ladugård med samma läge som dagens byggnader. Trots detta bedöms boningshuset vara uppfört någon gång under 1900-talets första decennier. Framför allt boningshuset och det lilla uthuset har kvar en äldre prägel och besitter ett kulturhistoriskt värde.

119. Sandåker 1:11 Göranderud

Gård belägen strax sydväst om Hökedalen precis vid gränsen mot Rölanda socken. Den har ett förflutet som torp (ursprungligen med namnet Göransrud) under gården Sandåker, och dess historia kan följas ända tillbaka till 1600-talet. Sedan 1970-talet har fastigheten kompletterats med ett flertal äldre, flyttade byggnader. Den ursprungliga bebyggelsen utgörs av själva torpet, ladugårdslängan, en bod och ett hönshus. Bostadshuset, som byggts om och till ett flertal gånger under 1900-talet, är av äldre datum och finns utritat på häradskartan från 1890-talet. Ladugården byggdes år 1950 och ersatte då en äldre ladugård på samma plats. Bodan (som ligger i Rölanda socken på fastigheten Hökesäter 5:25) härstammar från omkring år 1910. Utöver detta finns bland annat en timrad ladugård från Skräddarsäter i Klevmarken, en smedja från Törsängen i Rölanda och ett boningshus som flyttats från Högen i Rölanda. Byggnaderna bildar tillsammans en privat hembygdsgård med byggnadshistoriska och pedagogiska värden.

120. Skalltorp 1:7 Norra Skalltorp (och del av Skalltorp 1:12)

Bostadsfastighet belägen vid de öppna markerna i Örekilälvens dalgång, cirka 3 km sydost om Ed. Skalltorp finns omnämnt som skattegård i äldsta jordeboken från 1540. Den nuvarande fastigheten är bebyggd med ett boningshus i 1½ plan och en senare tillkommen ekonomi-byggnad med garage. Ladugårdslängan (se nedre bilden) som tidigare hört till gården är numera avstyckad, liksom ett hönseri norr om fastigheten. Bostadshuset byggdes omkring år 1870 och är av typen västsvenskt dubbelhus, uppfört efter laga skifte. På lokalt vis är det bredare än många dubbelhus längre söderut i länet, och fönsteromfattningarna med genombruten dekor är typisk för trakten. Byggnaden har nyligen renoverats exteriört och detaljerna har nyttillverkats med utgångspunkt från originalet. Byggnaden vittnar om lokala byggnadstraditioner och besitter därmed ett kulturhistoriskt värde.

Ladugården på fastigheten intill har inte ändrats nämnvärt sedan uppförandet omkring 1950, och är tillsammans med det ovan nämnda boningshuset av landskapsmässig betydelse. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården. Övriga byggnader på fastigheten Skalltorp 1:12 omfattas ej.

121. Skötterud 1:17

Gård belägen i en sänka i kuperad terräng cirka 2 km söder om Ed. Söder om husen ligger Tassekullen, en höjd med spår efter en fornborg på toppen. Skötterud omnämns i den äldsta jordeboken från 1540. På häradskartan från 1890-talet syns det att gården i fråga utgjorde en av fyra i Skötterud med placering nära Örekilsälven. Förmodligen är detta den gård som i äldre skrifter benämns »Stugan«. Idag är fastigheten bebyggd med en enkelstuga (se övre bilden), en snickarbod som står på plintar, och en källarvind med naturstensgrund. Samtliga bedöms härstamma från 1800-talets mitt eller andra hälft.

På fastigheten finns också de förfallna resterna av ett fähus. Enkelstugan har fått en ny grund av betongsten i senare tid, i övrigt har byggnaderna förändrats i minimal utsträckning sedan nybyggnadstiden. De utgör goda och välbevarade exempel på sin tids byggnadsskick och

tillsammans besitter de ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

122. Södra Hökedalen 1:31 Banvaktstuga nr 15

Banvaktstuga belägen intill banvallen i Södra Hökedalen med utsikt över Hakåns dalgång. Banvaktstuga nr 15 uppfördes 1879 eller -80 i samband med att järnvägen drogs fram genom socknen. En banvakt hade till uppgift att ständigt inspektera spårets skick på en särskild sträcka för att förhindra urspårningar. Inom det område som idag motsvarar Dals-Eds kommun har det funnits fem identiska banvaktstugor, ursprungligen innehållande ett rum och kök. Ritningarna upprättades centralt och det var föreskrivet att stugorna skulle placeras vinkelrätt med gaveln mot spåret. Vid stuga nr 15 finns en med stugan samtida jordkällare samt en ladugård (med fähus byggt av slipers) och en visthusbod och/eller vedbod, båda från omkring 1920. Stugan har kvar sin pärlspontpanel och vissa snickerier i original sedan byggnadstiden, medan taktäckningen och merparten av fönstren ersatts i modern tid. Uthuset har genomgått få förändringar och har kvar sin ursprungliga prägel. Tillsammans bildar byggnaderna en kulturhistoriskt värdefull anläggning som på ett pedagogiskt vis vittnar om en banvakts levnadsförhållanden och arbetsmiljö. Anläggningen är den enda bevarade av detta slag i kommunen.

123. Tingvalla 1:1² Siljehögen

Liten gårdsenhet belägen i mossrika marker i socknens södra del. Namnet Siljehögen finns omnämnt i skrift sedan 1830, och det var till en början torp under Tingvalla. Boningshuset ligger på en mindre höjd och har förmodligen ersatt en äldre byggnad på samma plats under 1920- eller 30-talet. I en slänt väster om detta ligger en jordkällare med putsade väggar. Den ålderdomliga ladugårdslängan består på traditionellt vis av olika enheter; en högre del med logar och så kallat skårstall, en lägre del med timrat fähus, vidbyggt avträde åt väster och tillbyggd »skecka« på baksidan. Den bedöms i sina äldsta delar härstamma från 1800-talets mitt och är av stort

byggnadshistoriskt intresse. Vid 1969/70 års inventering låg en numera försvunnen äldre lillstuga ett litet stycke nordost om boningshuset.

Siljehögen utgör ett fint exempel på en sammanhållen torpanläggning med ett väl bibehållet byggnadsbestånd, vilket motiverar ett högt kulturhistoriskt värde.

124. Tingvalla 1:15 Torstorp

Torpmiljö belägen i de kuperade och mossrika skogsmarkerna i socknens södra spets. Torstorp finns tidigast omtalat i skrift som torp under Tingvalla år 1845. På häradskartan från 1890-talet heter platsen märkligt nog Torsberg, och under en period har det även kallats Tolebo. Fastigheten är bebyggd med ett flertal byggnader, byggda under 1800-talet och 1900-talets början. Boningshuset stod ursprungligen vid Vången i Bäckefors och flyttades till platsen i början av 1900-talet efter det att det ursprungliga torpet brunnit. En omålad ladugård från slutet av 1800-talet (nedre bilden) har sedan 1969/70 års inventering blivit av med en lägre fähusdel. Utöver detta finns även en källarvind (1918), vedbod och/eller avträde (1912) och två senare tillkomna friggebodar på fastigheten. På tomten finns även en gammal, stensatt brunn och den öppna gläntan vittnar om forna tiders ängs- och åkermark kring torpet. De äldre byggnaderna har vårdats varsamt och har kvar sin ursprungliga karaktär. Eftersom bebyggelsen på fastigheten sammantaget bildar ett mycket gott exempel på en i stort sett komplett, välbevarad torpanläggning, besitter den ett högt kulturhistoriskt värde.

125. Tolslätt 1:18 Lund

Liten gårdsenhet belägen cirka 4 km sydost om Ed i ett område som huvudsakligen består av skog. Lund utgjorde i slutet av 1800-talet en av sex gårdar i Tolslätt. Fastigheten är idag bebyggd med ett mindre boningshus i 1½ plan samt en timrad bod och ett senare tillkommet litet uthus med okänd användning. I samband med 1969/70 års inventering uppgavs att både bostadshuset och visthusboden uppförts år 1884. Då fanns även en numera riven ladugård öster om bostadshuset. Mycket tyder på att gården fick sin nuvarande placering vid laga

skiftet, som genomfördes på 1880-talet i denna trakt. Boningshuset har kvar en äldre panel, och fönstersnicke-rierna och de dekorsågade vindskivorna förefaller vara ursprungliga. Även visthusboden har fått bibehålla mycket av sitt ursprungliga utseende. Eftersom byggnaderna bevarats väl besitter de ett kulturhistoriskt värde.

126. Valberg 1:7 Tomten

Liten gårdsenhet med högt läge och utsikt över Stora Le. Fastigheten är bebyggd med ett mindre boningshus, en ladugård och ett litet skjul. Gården ligger förmodligen på den plats där den ursprungliga stamfastigheten Stora Valberg låg. Gården omnämns i jordeböckerna första gången år 1662. Mot slutet av 1800-talet hade Stora Valberg splittrats i fyra gårdar. Ladugården är förmodligen uppförd under 1800-talet och är en av få bevarade i länet där fähusedelen gjutits av kalk, sand och rundad marksten. Fastighetens höga kulturhistoriska värde gäller i första hand ladugården som är en verklig sällsynthet av mycket stort byggnadsteknikhistoriskt intresse. Boningshusets ursprungliga karaktär är med undantag för storlek och proportioner huvudsakligen borta idag. Byggnaderna på fastigheten har miljöskapande betydelse och ingår i kulturmiljön Valberg.

127. Valberg 1:7 och 1:8 Berget

Liten gårdsenhet bestående av ett mindre boningshus, ett fristående avträde och ett timrat fähus. Gården tillkom någon gång under 1800-talets andra hälft. Boningshuset, som är en liten enkelstuga, kan vara byggd under samma tidsperiod eller tidigare. Med undantag för de senare tillkomna fönstren är stugan ett fint och välbevarat exempel på en av gångna tiders allra vanligaste bostadsformer. Även fähuset bedöms härstamma från 1800-talet och är med största sannolikhet den enda kvarvarande resten av en ladugårdslänga. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade karaktär. Byggnaderna på de båda fastigheterna har miljöskapande betydelse och ingår i kulturmiljön Valberg.

128. Valberg 1:9

Före detta skolbyggnad belägen i en sluttning med utsikt över Stora Lee. Den lilla folkskolan i Valberg stod klar 1921. Den har med sin breda panel och svarvade stolpar en tidstypiskt nationalromantisk prägel med drag av nyklassicism. Den blev en av flera fasta småskolor som byggdes runt om i socknen vid den här tiden. Tidigare hade det endast funnits ambulerande skolor utanför centrala Ed. Ena halvan av byggnaden innehåller en skolsal och i andra halvan ordnades en tjänstebostad med ett rum och kök, tambur samt egen ingång. Här bodde lärarinnan Ebba Zakrisson till år 1930 då hon meddelade att det inte fanns ett enda skolpliktigt barn kvar i Valberg. Samma år lades skolan ned. Utöver skolhuset är fastigheten bebyggd med ett enkelt, förmodligen samtida uthus med avträde. Byggnaderna har bevarats väl sedan byggnadstiden och besitter ett kulturhistoriskt värde. De har också miljöskapande värden och ingår i kulturmiljön i Valberg.

129. Valberg 1:12 Nerstugan

Liten gård bestående av ett litet boningshus och ett mindre uthus med avträde. De ligger på en mindre höjd i ett öppet sluttande område vid Stora Le, tillsammans med ett litet antal senare tillkomna sommarstugor. Boningshuset är en liten enkelstuga som moderniserats utvändigt under senare tid, men som ändå har kvar delar av sin ursprungliga karaktär. Nerstugan var en av fyra gårdar i Valberg, och det förmodas att den tillkom någon gång under 1800-talets andra hälft. Här samlade den ambulerande skolan byns barn före det att skolan i Valberg byggts. Framför allt boningshuset på fastigheten Valberg 1:12 har miljöskapande betydelse och ingår i kulturmiljön i Valberg.

130. Vassända 1:28 Grorud

Gårdsanläggning belägen alldeles intill socknens östra gräns i de kuperade markerna vid Grorudsälven. Manhuset skiljs från ekonomibyggnaderna av Håbolsvägen som löper rakt genom anläggningen. Redan år 1310 omskrevs gården då biskop Brynolf i Skara fastställde ett byte av mark där Grorud ingick. I den äldsta jordeboken från 1540 nämns Grorud som torp under Vassända, senare som friköpt gård. Källorna uppger att manbyggnaden uppfördes antingen kring sekelskiftet 1800 eller runt år 1850. Oavsett blev den under 1800-talet tillbyggd i båda ändar med sal respektive köksdel. Verandan tillkom 1921. Droppdekoren kring fönstren och lunettfönstren under takfoten ger klassicerande drag åt bostadshuset, som med sin storlek har något av en ståndsmässig karaktär. På västra sidan om Håbolsvägen ligger en stor magasinsbyggnad med synliga knutar, byggd 1927 på en äldre grund; garage (1954), ladugård från 1880-talet med fähus från 1931, samt vedbod (1934). Vedbodens tak täcks av ett ursprungligt falsat flacktegel, något som numera börjar bli en ovanlig syn. Grorud är en av de större gårdsanläggningarna i socken, och den har med sin välbevarade äldre karaktär och långa, belagda kontinuitet på platsen ett högt kulturhistoriskt värde.

131. Ånim 1:15 samt del av Ånim 1:5 och 1:6

Gårdsanläggning belägen intill järnvägen i ett flackt, uppodlat landskap cirka 4 km sydost om Eds samhälle. Ånim nämns första gången i 1546 års jordebok som kyrkotomt, senare som torp och till slut som friköpt gård. Idag består Ånim av en innehållsrik samling byggnader som ligger på tre olika fastigheter. Förutom boningshuset (1938) består bebyggelsen av en förfallen lillstuga (1912), en traditionell, timrad ladugård (1910) (övre bilden), en modernare, stor ladugård i två våningar (1933–34), magasin och/eller vagnslider (1940-tal) (nedre bilden) och en timrad bod i förfallet skick, byggd före 1880-talet. Gården har miljöskapande betydelse i landskapsbilden, och besitter ett visst kulturhistoriskt värde, främst gällande de båda välbevarade ladugårdarna och magasinet och/eller vagnslidret.

132. Årbol 1:7 Tavlan

Mindre gårdsenhet belägen på en liten höjd nära Stora Les västra strand, strax norr om samhället Eds norra utkanter. Namnet Tavlan sägs härstamma från en tavla som skyltade för gästgiveriet på en granngård. På fastigheten finns förutom ett boningshus i 1½ plan även en lillstuga, en länga med bland annat vedbod och avträde samt en lekstuga. Boningshuset sägs vara uppfört år 1927, medan de övriga byggnaderna lär ha tillkommit under 1940-talet. Tidigare hörde även en ladugård, som nu ligger utanför fastighetsgränsen, till gården. Byggnaderna har bevarats mycket väl och de bildar tillsammans en anläggning med kulturhistoriskt värde.

Kort om Äng

Äng utgjorde från början en gård med marker som sträckte sig från Lilla Les västra sida och ned mot Högsbäcken. Gården finns belagd i skrift så tidigt som 1305. Under 1800-talet bebyggdes Ängs utmarker med ett flertal torp och backstugor, och kring år 1880 bodde över hundra personer inom Ängs gränser. På häradskartan från 1890-talet fanns det mer än tio gårdar utritade på området och lika många backstugor och/eller lägenheter. Dessutom fanns ett tegelbruk på gårdens marker längst i väster, vid Fridhem.

Inne i det som nu motsvarar centrala Ed var det länge svårt att köpa mark. Stadsplanens fastställande dröjde och det var till slutet på 1920-talet endast möjligt att arrendera mark, vilket ledde till att få vågade investera i att uppföra nya byggnader. På gården Ängs marker fanns det däremot möjlighet att köpa mark alldeles i närheten av stationssamhället, dessutom sjötomter med fin utsikt över Lilla Le. Som en följd av detta började ny villabebyggelse uppstå i Äng under slutet av 1910-talet, men framför allt under 20-talet. Detta betraktades som problematiskt i Ed, och företeelsen beskrevs som »utflyttningen till Äng«. Bebyggelsen i Äng kom successivt att förtätas med fler villor under de kommande decennierna, och idag består området mest dels av bostadshus från 1960- och 70-talet, och dels av stråk av villor från 1920- och 30-talet.

133. Äng 1:80

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett boningshus i 1½ plan och en uthuslänga. Bostadshuset uppfördes omkring år 1923 och innehåller två lägenheter. Det har ett brutet tak, symmetriskt uppbyggda fasader och tidstypisk fönsterindelning med korspost och smårutor upptill. Den öppna verandan har korgbågiga öppningar vilket är något av ett lokalt särdrag. Uthuslängan innehåller två avträden, ett för varje lägenhet, och vedbod med mera. Då bostadshuset inte ändrats mycket utvändigt sedan byggnadstiden är den en god representant för sin tids arkitektur, och besitter ett kulturhistoriskt värde. Även uthuset har ett visst värde då det minner om tiden då det varken fanns rinnande vatten eller elektricitet inomhus. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

134. Äng 1:82

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en stor trädgårdstomt bebyggd med ett boningshus i 1½ plan med vidbyggt garage. Bostadshuset uppfördes 1952 och har putsade fasader, ett sadeltak klätt med lertegel och tvåluftsfönster och dörrar i original. Boningshusets utformning är typisk för tiden, och det besitter ett kulturhistoriskt värde då det utgör en välbevarad representant för sin tids arkitektur. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

135. Äng 1:85

Stor bostadsfastighet belägen vid Lilla Les västra strand i villaområdet Äng i Ed. De fem byggnaderna på tomten ligger i parkliknande omgivningar med fin utsikt över sjön. Den stora gulmålade villan uppfördes 1919–22 åt ingenjör och disponent Albert Luthander på Lee Bruk, efter ritningar upprättade av arkitekt Johan Jarlén. Stilen är närmast nyklassicistisk med kvardröjande drag av nationalromantik. Norr om villan ligger en klunga av mindre byggnader med olika karaktär och användning. Längst åt väster ligger ett litet torp från tidigt 1800-tal som sägs ha flyttats till platsen från Rävmarken på 1920-talet. Här finns också ett före detta höns hus från

1948 som numera används som logement, ytterligare ett bostadshus och ett förråd och/eller garage. Längst åt norr ligger en gårdskyrka uppförd 2010–11. Sedan 1980-talets början tjänstgör Luthanderska villan och de övriga byggnaderna som kurs- och konfirmandgård med namnet Luthagård.

Villan har ett högt kulturhistoriskt värde då den är ett tidstypiskt och mycket välbevarat exempel på sin tids arkitektur. Även det flyttade torpet har kvar merparten av sin ursprungliga prägel och besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger i ett sammanhängande stråk av påkostade villor från samma tid och ingår i kulturmiljön Äng, samt i område av riksintresse för kulturmiljövården. Villan är sedan 2004 skyddad i detaljplan för sitt kulturhistoriska värde.

136. Äng 1:91

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt som sluttar ned mot Lilla Le och är bebyggd med ett boningshus i 1½ plan, ett förråd och ett lusthus som tillkommit i senare tid. Bostadshuset uppfördes 1919 av affärsmannen Viktor Pettersson. Det har haft en rad olika ägare sedan dess och bland annat inhyst en mindre syfabrik under en period. Byggnaden har genomgått en del smärre förändringar på senare tid, men den ursprungliga karaktären är ändå väl bibehållen. Den besitter ett kulturhistoriskt värde och ingår i kulturmiljön Äng, samt i område av riksintresse för kulturmiljövården. Den är sedan 2004 skyddad i detaljplan för sitt kulturhistoriska värde.

137. Äng 1:100

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt som sluttar ned mot Lilla Le och är bebyggd med ett boningshus i 1½ plan, carport och en liten bod som är samtida med huset. Villan uppfördes 1924 och har brutet tak, ljus gul locklistpanel och symmetriskt uppbyggda fasader med tidstypiska detaljer. Den utgör ett gott exempel på sin tids arkitektur och besitter ett kulturhistoriskt värde. I området ligger ett flertal bostadshus från samma tid, och fastigheten

ingår i kulturmiljön Äng, samt i område av riksintresse för kulturmiljövården. Villan är sedan 2004 skyddad i detaljplan för sitt kulturhistoriska värde.

138. Äng 1:142

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett boningshus i 1½ plan och ett garage och/eller förråd. Villan är uppförd under 1920-talet och har brutet tak, ljusgrå locklistpanel och symmetriskt uppbyggda fasader med tidstypiska detaljer. Den utgör ett gott exempel på sin tids arkitektur och besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger i ett sammanhängande stråk av villor från samma tid och ingår i kulturmiljön Äng, samt i område av riksintresse för kulturmiljövården. Den är sedan 2004 skyddad i detaljplan för sitt kulturhistoriska värde.

139. Äng 1:156

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt som sluttar ned mot Lilla Le, och som är bebyggd med ett boningshus i 1½ plan, ett garage vid vägen och en liten kvadratisk bod. Villan är uppförd omkring år 1944 i utpräglat funktionalistisk stil. Väggarna är klädda i slät, stående panel, sadeltaket är belagt med tvåkupigt lertegel och två- och treluftsfönstren är stilenligt placerade vid husets hörn. Ett fristående garage uppfördes i början av 1960-talet. En tillbyggnad har tillkommit vid bostadshusets södra hörn, i övrigt har få förändringar skett utvändigt. Snickerierna och panelen förefaller vara i originalskick i stor utsträckning. Byggnaden utgör ett tidstypiskt och välbevarat exempel på sin tids arkitektur och besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom kulturmiljön Äng.

140. Äng 1:158

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt som sluttar ned mot Lilla Le, och är bebyggd med ett boningshus i 1½ plan och ett garage intill vägen. Villan uppfördes cirka 1929 av och för en byggmästare Gabrielsson. Den har på senare år genomgått en del förändringar, men har ändå kvar delar av sin ursprungliga prägel. Byggnaden har viss miljöskapande betydelse och ingår i kulturmiljön Äng.

141. Äng 1:165 Skogsbol

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett boningshus i 1½ plan och en före detta uthuslänga. Bostadshuset uppfördes sannolikt någon gång kring år 1920 och har väggar klädda i liggande panel, ett sadeltak klätt med pannor av lertegel och tidstypisk fönsterindelning med korspost och smårutor upptill. Den öppna verandan har korgbågiga öppningar vilket är något av ett lokalt särdrag. Uthuslängan är byggd i vinkel och innehöll till en början avträde och vedbod med mera. På senare tid har den inretts och innehåller nu en åretruntbostad. Då bostadshuset inte ändrats mycket utvändigt sedan byggnadstiden är den en god representant för sin tids arkitektur, och besitter ett kulturhistoriskt värde. Även det före detta uthuset har ett visst värde då det minner om tiden då det varken fanns rinnande vatten eller elektricitet inomhus. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

142. Äng 1:186

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en sluttande trädgårdstomt bebyggd med ett putsat boningshus i 1½ plan och källare. Enligt uppgift uppfördes det omkring år 1925 i en stil som brukar benämnas 1920-talsklassicism. Sadeltaket är brant och de foderlösa fönstren har en tidstypisk form med kraftig mittpost och smalare tvärså. Åt nordväst vetter en veranda med balkong upptill, och över den en frontespis. Byggnaden är en av mycket få i trakten med denna

utformning, och den besitter ett kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga drag bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

143. Äng 2:36

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng i västra delen av Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett boningshus i 1½ plan och en uthuslänga.

Bostadshuset uppfördes omkring 1934 och har i senare tid försetts med en tillbyggnad åt öster. Väggarna är klädda i liggande panel, taket har en bruten form och fönstren korspostindelning. Vid fastighetsgränsen ligger den panelklädda uthuslängan som har ett tak försett med enkupigt lertegel. Det har med största sannolikhet fungerat som vedbod och avträde till en början, och vittnar om tiden då det varken fanns rinnande vatten eller elektricitet inomhus. Såväl boningshuset som uthuset har ett kulturhistoriskt värde då deras ursprungliga utseende och originaldetaljer bevarats mycket väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

144. Äng 2:55 och 2:56

Bostadsområde bestående av sex låga lägenhetslängor, belägna vid Södra Moränvägen i villaområdet Äng i Ed. De i princip identiska, tegelklädda längorna uppfördes i ett plan kring 1965 efter arkitekterna Gösta Fredblads och Hugo Höstrups ritningar, och placerades parallellt med gavlarna ut mot vägen. De har ett tidstypiskt, anspråkslöst uttryck med lätt förskjutna delar och flacka pulpettak. Varje länga är indelad i sju lägenheter. Leken med förskjutna byggnadskroppar är ett kvardröjande drag från 1950-talets arkitekturtrender, medan bl a placeringen i landskapet är typisk för 60-talets rationella byggande. Tillsammans bildar byggnaderna ett arkitektoniskt intressant exempel på sin tids bostadsbyggande. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

145. Äng 2:91

Bostadsfastighet belägen vid Lilla Les västra strand i villaområdet Äng i Ed. Den långsmala fastigheten är bebyggd med en villa som ligger i en trädgård på en höjd med fin utsikt över Lilla Le, och nere vid vägen finns ett garage. På grannfastigheterna ligger liknande villor från samma tid. Villan uppfördes 1923 åt stationsinspektör Noach Larsen och har en utpräglad nyklassicistisk karaktär med bred lockpanel och symmetriskt placerade fönster. Åt öster har altan och balkong tillkommit kring år 1970, och i söder en veranda. I övrigt är den ursprungliga prägel välbevarad sedan 1920-talet. Villan besitter ett kulturhistoriskt värde och ingår i kulturmiljön Äng. Den är sedan 2004 skyddad i detaljplan för sitt kulturhistoriska värde. Fastigheten ligger även inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

146. Äng 2:92

Bostadsfastighet belägen vid Lilla Les västra strand i villaområdet Äng i Ed. Fastigheten är bebyggd med en nyklassicistisk villa som omges av en trädgård, och vid vägen ligger ett garage. Byggnaden, som ligger i ett stråk av villor med liknande prägel, uppfördes åt en kamrer Arnold Larsen år 1932. Den har brutet tak, brunmålade locklistpaneler och symmetriskt uppbyggda fasader med tidstypiska detaljer. Villan har ett högt kulturhistoriskt värde då den utgör ett mycket välbevarat exempel på sin tids arkitektur. Fastigheten ingår i kulturmiljön Äng samt ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården. Den är dessutom skyddad i detaljplan sedan 2004 på grund av sitt kulturhistoriska värde.

147. Äng 4:9

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng söder om Lilla Le i Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett panelklätt boningshus i 1½ plan och ett litet uthus, byggt i vinkel på plintar. Bostadshuset, som förmodas vara uppfört under perioden 1910–1930, har ett visst kulturhistoriskt värde då det ursprungliga utseendet i stora drag bevarats väl. Det bär några av det tidiga 1900-talets tidstypiska kännetecken, bland annat det brutna taket med pannor av lertegel, och fönster med sex

lufter. Även det enkla uthuset, som sannolikt fungerat som vedbod och avträde, har ett visst värde då det vittnar om tiden då det varken fanns rinnande vatten eller elektricitet inomhus. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

148. Äng 4:44

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng söder om Lilla Le i Ed. På fastighetens östra del ligger en gravhög som kallas Kung Rings Hög. Fastigheten är bebyggd med en putsad villa i funktionalistisk stil uppförd år 1948. Den har en symmetrisk uppbyggnad med tvåluftsfönster och ett så kallat pyramidtak. På norra delen av tomten ligger ett äldre, panelklätt bostadshus, en liten uthuslänga med avträde och ett före detta grishus som numera används som vedbod. På tomten finns även en ruin efter en jordkällare. Traditionen säger att det lilla bostadshuset fungerat som sjukstuga längre tillbaka i tiden. Mycket talar för att byggnaden motsvarar den backstuga som finns utritad på häradskartan från 1890-talet, och som då låg på gården Ängs utmarker. Den kan möjligen också vara torpet Tittut som ligger strax öster om den ovan nämnda backstugan på häradskartan. Oavsett är dessa ålderdomliga byggnader numera helt lösryckta ur sitt ursprungliga sammanhang. De vittnar på ett tydligt sätt om platsens förändring från landsbygd med skogar och åkrar till villaområde. Kontrasten i storlek mot de kringliggande villorna visualiserar också forna tiders bostadsförhållanden. De har därmed en pedagogisk och samhällshistoriskt intressant funktion och besitter ett kulturhistoriskt värde. Även den putsade villan besitter ett visst kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga utseende och originaldetaljer i stora drag bevarats väl. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

149. Äng 5:2 Backen

Bostadsfastighet belägen i ett blandat villaområde i Äng i Ed, nära järnvägen. Ett av bostadshusen på fastigheten är den välbevarade backstugan Backen från slutet av 1800-talet. På häradskartan från 1890-talet syns det att denna enkelstuga var en av tre backstugor som låg nära varandra strax söder om järnvägen. I denna stuga bodde under en tid en Fina Gren som öppnade Fina Grens Café och Matservering inne i tätorten under 1890-talet. Samma person fick senare ge namn åt gatan där huset ligger, Grene backe. Alldeles väster om stugan ligger en källarvind med mycket kraftiga, kallmurade väggar. Såväl stugan som källarvinden har bevarats väl, och tillsammans bildar de en komplett backstugemiljö med högt kulturhistoriskt värde. Källarvinden är med sin ovanliga konstruktion av byggnadsteknikhistoriskt intresse. Detta förstärker det kulturhistoriska värdet, liksom anläggningens personhistoriska koppling till en av ortens första kaféinnehavare.

150. Äng 5:12

Bostadsfastighet belägen i villaområdet Äng söder om Lilla Le i Ed. Fastigheten består av en trädgårdstomt bebyggd med ett panelklätt boningshus i 1½ plan, ett uthus och ett litet garage. Bostadshuset har nyligen genomgått en utvändig renovering, och samtliga fasader och snickerier har bytts ut. Det antas vara uppfört någon gång under perioden 1880–1920 och kan möjligen sammanfalla med en av de backstugor som fanns på ungefär denna plats enligt häradskartan från 1890-talet. Byggnaden har ett visst kulturhistoriskt värde då det ursprungliga utseendet i stora drag bevarats. Även det enkla uthuset, som sannolikt fungerat som vedbod och avträde, har ett visst värde då det vittnar om tiden då det varken fanns rinnande vatten eller elektricitet inomhus. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

151. Äng 5:25

Liten bostadsfastighet belägen i de branta och skogiga markerna precis söder om Ängs naturreservat. Området är fornlämningsrikt och innehåller ett flertal högar och stensättningar. Enligt häradskartan från 1890-talet fanns det två gårdar här vid Edsbräckan på den tiden. Idag är fastigheten bebyggd med ett boningshus i 1½ plan, en förfallen uthuslänga, en jordkällare och ytterligare ett litet uthus med okänd användning. Boningshuset, som är byggt i vinkel, har en okänd historia. Av utseendet att döma är det sannolikt byggt någon gång under perioden 1900–1930, men kan mycket väl ha en äldre stomme. Vid 1969/70 års byggnadsinventering var fasaderna klädda i eternit som tagits bort sedan dess. Boningshuset har en välbevarad äldre karaktär till exempel gällande byggnadsvolymen, fönster, och taktegel mot öster och söder, och besitter ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

152. Äng 5:27²

Bostadsfastighet belägen vid ett vägskäl söder om Ängs naturreservat, sydväst om Ed samhälle. Enligt häradskartan från 1890-talet fanns det två gårdar här vid Edsbräckan på den tiden. Idag är fastigheten bebyggd med ett boningshus i 1½ plan, en sentida villa i en våning, samt ladugård och/eller stall. På andra sidan vägen (och numera på en annan fastighet) ligger en jordkällare som förmodligen hört till anläggningen från början. Av stilen och läget att döma är det äldre boningshuset byggt på 1920-talet, ladugården är sannolikt samtida. Bostadshuset är byggt i vinkel och har sadeltak med valmade hörn. De smårutiga fönstren med korspost är liksom skorstenen original sedan byggnadstiden. Mycket av den ursprungliga karaktären har bevarats och byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde. Övriga byggnader på fastigheten omfattas ej av värderingen.

153. Äng 5:31

Industrianläggning belägen strax sydväst om Eds samhälle i Parken, mellan Högsbäcken och Storängsmossen. På fastigheten finns en industribyggnad som har ett flertal tillbyggnader. År 1940 uppfördes den ursprungliga bygg-

nadskroppen av Edsbygdens mejeriförening i en våning med väggar av gult tegel. Mejeriverksamheten har upphört sedan länge, och under början av 1990-talet byggdes lokalerna om för Svenska Lantchips AB. Som så ofta i industrimiljöer har ett flertal på- och tillbyggnader tillkommit genom åren, tillskott som illustrerar olika förändringar i verksamheten. Det gamla mejeriet har trots alla förändringar och tillskott ett kulturhistoriskt värde idag då det är av både samhälls- och industrihistoriskt intresse. Den ursprungliga byggnadskroppen är fortfarande tydligt läsbar och har kvar mycket av sin ursprungliga prägel. Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

154. Ödebyn 1:34 Varvet

Bostadsfastighet belägen i Hökedalen, knappt 3 km sydväst om Ed. På fastigheten finns en stor byggnad i jugendstil med liggande panel, tidtypisk fönsterindelning och tak med valmade hörn. Den uppfördes kring år 1905 som kött- och diversehandel av en Oskar Andersson, en hemvändare från Amerika. Från 1920-talets mitt och ett tiotal år framåt drevs istället ett mejeri i källaren. Byggnadens läge i Hökedalen hänger samman med att järnvägshållplatsen Hökedalen uppgraderades till station år 1905. I samband med detta uppstod en del ny bebyggelse i området kring stationen.

Byggnaden utgör en av få representanter för jugendstilen i socknen, och är av arkitektoniskt intresse. Då den i stora drag har kvar sin ursprungliga karaktär med panel och fönster i original sedan byggnadstiden, besitter den ett kulturhistoriskt värde.

155. Ödebyn 1:39

Egnahem beläget på en trädgårdstomt i Hökedalens sydligaste del. Det panelklädda boningshuset i 1½ våning är förmodligen byggt på 1940-talet, och har en enkel utformning som är karaktäristisk för egnahemmen. Sadeltaket är täckt av lertegel och fönstren har två lufter. Med undantag för borttagandet av ett skärmtak över entrédörren har byggnaden genomgått mycket få förändringar sedan den uppfördes. Den är en tidstypisk

representant för sin tids villabebyggelse och har ett kulturhistoriskt värde då dess ursprungliga utseende och originaldetaljer bevarats väl.

156. Ödebyn 3:1 Sigridsberg

Jordbruksfastighet belägen i Hökedalen, knappt 3 km sydväst om Ed. Fastigheten är bebyggd med två mindre boningshus och ladugård. Det äldsta boningshuset byggdes 1880 och ligger placerat närmast vägen. Det pryds av en veranda framtill och har i sin helhet en mycket välbevarad prägel. Av sockelns utseende att döma har byggnaden förmodligen förlängts vid något tillfälle. Bakom denna ligger ett bostadshus, uppfört i funktionalistisk stil år 1939. Ladugården härstammar från cirka 1900 och har byggts till 1918 och 1930. Den har en äldre prägel och besitter tillsammans med det äldre boningshuset ett kulturhistoriskt värde.

GESÄTERS SOCKEN

Gesäter är en av Dalslands minsta socknar och en landsbygdsförsamling utan tätort. Man har främst livnärt sig på jordbruk och gårdarna har varit små – åtminstone med vår tids mått mätt. Gesäters medeltida socken består av bördiga dalgångar och öppna odlingsytor omgivna av stora skogspartier. Landskapet är kuperat särskilt längst ner i sydväst där Örekilsälven och Töftedalsån flyter samman. Örekilsälvens dalgång sträcker sig sedan vidare in i Bohuslän där älven har sitt utlopp i Saltkällefjorden i Munkedal. Vid forsarna har kvarnar och sågar byggts och präglat bygden med sin verksamhet. Små bäckar rinner från höjderna ner i Örekilsälven och Töftedalsån. Det finns knappast några sjöar, endast några små tjärnar och en flik av Holmevattnet som

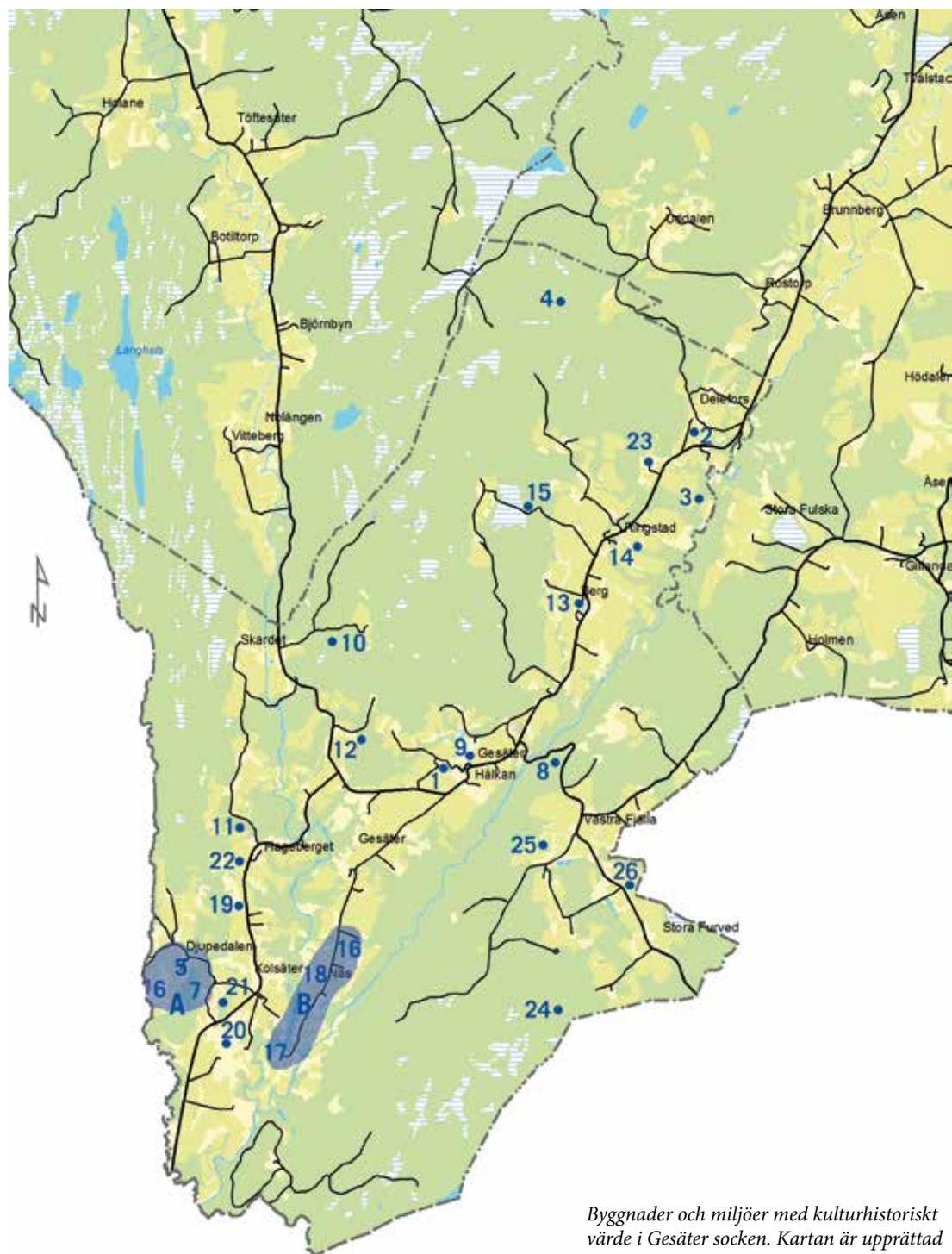
Dalgången vid Kolsäter

ligger till största delen i Bohuslän och delvis i Lerdals socken.

Gesäters kyrka är högt belägen på en rullstensås väster om den trånga ravinen längst Örekilsälven. Omgivningarna domineras av dalgångens öppna kulturlandskap, inramat av skogsklädda höjder. Från landsvägen genom dalen leder en slingrande väg upp till kyrkan. Vid kyrkan finns ett äldre skolhus som numera är allmän samlingslokal. Norr om den före detta skolan finns en fast fornlämning, resterna av en skans. Gården Prästebol, cirka 500 meter nordost om kyrkan, tillskapades som komministerboställe 1865 och fungerade långt in på 1900-talet som församlingens prästgård. Fastigheterna kring kyrkan har annars beteckningen Gesäters Stom vilket kan härledas till deras ursprung som kyrkojord. I Gesäter liksom på många andra platser blev troligen »Stommen« indragen till staten vid reformationen. Mer om Gesäters socken finns att läsa i sockenboken om Gesäter som gavs ut 1980.

Örekilsälven.

Byggnader och miljöer med kulturhistoriskt värde i Gesäter socken. Kartan är upprättad av Katarina Kähre, Västarvet.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER I GESÄTERS SOCKEN

1. Gesäters kyrka

Gesäters timrade korskyrka från 1795 har ett tresidigt avslutat kor i öster, torn i väster och korsarmar mot norr och söder. Förutom ingången genom vapenhuset i tornets nedervåning finns ett litet vapenhus på södra korsarmen. Kyrkans planform är den ursprungliga sedan uppförandet. Timmerstommen är klädd med vitmålad locklistpanel och taket är skiffertäckt. På tornet finns två skiffertäckta takutsprång under en lanternin och en kopparklädd spira krönt av ett kors. Fasaderna genom-bryts av stora segmentbågeformade fönster indelade i sex rutor. Bågarna är blåmålade med markerade grå foder i fasaden. Korets två östligaste fönster är spetsbågiga och i tre av korets fyra fönster finns glasmålningar.

Gesäters kyrka

Kyrkan i Gesäter har bevarat sin ursprungliga planlösning men genomgått en del förändringar såväl exteriört som interiört. Timmerstommen kläddes cirka 1825 med locklistpanel, ursprungligen faluröd som vitmålades 1899. Omkring 1855 togs också de två korfönstren på sidorna om altaret upp.

Till kyrkans medeltida inventarier hör dopfunten och en madonnafigur av hög konstnärlig kvalitet. Bevarat från 1700-talet är predikstolen (1795) samt altaruppsatsen tillverkad av bildhuggaren Nils Falk 1730 i provinsiell barockstil. Kyrkorummet har en enkel och ljus karaktär med sparsmakad inredning. Färgsättningen domineras av grå och vita kulörer med grå marmoreringar på dörrar, bänkar, läkarbröstning och kolonner. I koret finns glasmålningar från 1954 och i norra korsarmen en avskärmning för en sakristia från 1980. Kyrkan ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkogården är liksom kyrkan ganska liten och består av en äldre huvuddel och en mindre utvidgning från 1995. Bortsett från den senare är kyrkogården sjuksidig, med den öst-västligt orienterade kyrkan i mitten, och omgiven av en kallmur samt rader med lönnar.

2. Delefors 1:18

Gårdsmiljön består av en bred faluröd manbyggnad i en och en halv våning uppförd kring mitten av 1800-talet och en faluröd ladugårdsbyggnad från tiden kring 1930–40.

De två fönstren i manbyggnadens nedervåningen på gaveln mot sydväst sitter tätt placerade på samma sida om gavelväggen. På långsidan mot nordväst sitter två av de tre fönstren tätt placerade mot den sydvästra gaveln. Salen får på detta sätt fyra fönster åt två väderstreck.

Tidigare ledde en väg som numera inte används i sydost-nordvästlig riktning genom gårdsmiljön.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att den ålderdomliga manbyggnaden är bevarad i relativt ursprungligt skick. Ladugården är välbevarad från sin byggnadstid.

3. Delefors 1:19

Vinkelbyggt högre st hus i en och en halv våning. I vinkeln är en glasveranda byggd. En mindre väg leder fram till manbyggnaden som ligger i en trädgård.

Ekonomibyggnaderna från 1900-talets förra hälft ligger tätt utmed vägen. Den långsträckt faluröda ladugården är uppförd i plank med taket täckt av sinuskorrugerad plåt. Söder om ladugården – närmare huset – ligger en liten faluröd bod av plank med taket täckt av trapets-korrugerad plåt.

Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras av att den utgör en välbevarad småbruksmiljö från tiden kring 1920.

4. Delefors 1:21, Kaserna

Kaserna i Delefors ligger ensligt beläget i skogen med ett stycke öppen odlingsmark söder om. På gården finns förutom manbyggnaden en liten jordkällare vid vägen i nordväst, en vedbod av grå plank ligger i trädgården strax nordväst om manbyggnaden och söder om denna finns ett litet dass av omålade grå plank med pulpettak. Dessa byggnader är troligen ungefär samtida med manbyggnaden. Ladugården som låg söder om manbyggnaden är borta och här finns idag ett modernt traktorskjul. Manbyggnaden vid Kaserna är relativt välbevarad sedan byggnadstiden någon gång vid 1800-talets mitt.

Mangården med dess jordkällare, vedskjul och utedass utgör en välbevarad rest av den skogsgård som fanns här tidigare.

A. Djupedalen, värdefull kulturmiljö

Djupedalen har sitt namn efter Djupebäcken som gränsar av Djupedalens marker mot väster. Djupebäcken utgör gräns mellan Gesäter och Krokstads socken i Bohuslän. Kring två vägshål ligger en byliknande samling byggnader. Markerna sluttar flackt ner mot bäcken. Den täta bebyggelsen med ett flertal ekonomibygnader av olika slag bildar en levande miljö. Gårdarna är välbevarade och tidstypiska med manbyggnader från tiden kring sekelskiftet 1900 och ekonomibygnader huvudsakligen från början eller mitten av 1900-talet. Fastigheterna Kolsäter 4:1, Djupedalen 1:10, Djupedalen 1:9, Djupedalen 1:3 och Djupedalen 1:4 inom miljön har inventerats och av dessa har Djupedalen 1:3, Djupedalen 1:4 och Djupedalen 1:9 tillmätts ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Bebyggelsemiljön gränsar till ett fornlämningsområde från järnåldern (Kolsäter RAÄ 7). Djupedalen ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

5. Djupedalen 1:3

Bebyggelsen på Djupedalen 1:3 grupperar sig kring ett vägshål. Den ena vägen går till Djupedalen 1:4 och den andra till Djupedalen 1:9 och trevägs hålet där. I vägkröken på norra sidan vägen ligger en liten bod med källare av betong och på den ett litet hus klätt med stående locklistpanel med små fyra rutors fönster. På motsatta sidan vägen en bit väster om ligger en långa som står i manbyggnadens trädgård. Bodlängan är faluröd med stående locklist och har gamla cementpannor på taket. Mitt emot manbyggnaden på norra sidan vägen står en garagebod av plank med korrugerad plåt på taket och en magasinbod av plank med tvåkupigt lertegel. Ladugården är en prydlig och välbevarad byggnad från cirka 1930 med fähusdel i tegel och med taket klätt med tvåkupigt lertegel. På gaveln mot nordväst är en skygga tillbyggd. Gårdsmiljön ingår i den bevarandevärda kulturmiljön vid Djupedalen.

Av byggnaderna vid Djupedalen 1:3 är det särskilt ladugården som besitter ett kulturhistoriskt värde genom att den är så välbevarad sedan byggnadstiden. Det börjar bli sällsynt med stora ladugårdar som har kvar tegelpannorna på taket.

6. Djupedalen 1:4

Manbyggnaden är ett gulmålat västsvenskt dubbelhus i en och en halv våning, uppfört under tidigt 1900-tal. På gavelröstena sitter treluftsfönster med nio rutor flankerade av små fönster. Fönsteromfattningarna har enkla dekorationer och verandafönstren har de tre övre rutorna indelade i tre smårutor. Gårdsvägen leder fram till ladugården med lagårdsbacken framför. På östra sidan om vägen ligger manbyggnaden en bit norr om fågårdsdelen. Ladugårdsbyggnaden från cirka 1950 har gjuten vitputsad fähusdel. I vinkel mot ladugården en bit norr om ligger en långsträckt faluröd redskapsbod. Vid gavel på boden mot ladugården till finns ett litet falurött hönshus. Intill höns- huset finns också en omålad grå liten bod klädd med vankantade bräder.

Gården som fortfarande brukas har välbevarade byggnader som är typiska för sin byggnadstid och för trakten.

Hönshus och redskapsbodar.

7. Djupedalen 1:9

Gården visar upp flera bevarade ekonomibyggnader av olika slag från 1900-talets förra hälft. Bebyggelsen är välbevarad och bär vittnesmål om de olika verksamheter som bedrivits här. Manbyggnaden, ett västsvenskt dubbelhus, är lite ändrad sedan byggnadstiden på 1880-talet. Fönsterfodren är gröna och grunden är av huggen sten. Byggnaden var ursprungligen faluröd och verandan fick sitt nuvarande utseende med sitt fina spröjsverk kring 1920–30.

Gårdarna vid Djupedalen ligger tätt som i en by och bildar tillsammans en bebyggelsemiljö av högt kulturhistoriskt värde.

Uthus i Djupedalen.

8. Eklanda 1:19

Manbyggnaden är en smal och högrest stuga med mansardtak. Farstun på sydöstra långväggen sträcker sig upp på takfallet. Fönstren är av korsposttyp, i övervåningens gavel sitter breda treluftsfönster med sex rutor. I trädgården ligger ett litet skjul. Detta är vad som finns kvar av en mindre gård som låg här vid Fjällebackarna. Bostadshuset på den lilla gården är tidstypiskt och välbevarat. Ett flertal hus med denna utformning byggdes i socknen vid tiden kring 1910. Detta är det mest välbevarade.

9. Gesäter 2:3, Prästbol

Det före detta komministerbostället består av en manbyggnad från 1800-talets mitt som flankeras av en lillstuga åt nordost och en snickarbod mot nordväst på varsin sida om en planteringsrundel med grusgång runt om. Den faluröda manbyggnaden är uppförd i en och en halv våning. På långsidorna sitter halvväningsfönster. I gavelröstena sitter lunettefönster och det stora gavelfönstret flankeras av halvlunettefönster. Huset är tilläggsisolerat mot baksidan. Verandan tillkom antagligen kring 1910. Bakom prästgården mot öster finns en vedbod. Lillstugan som troligen är samtida med manbyggnaden är faluröd och har ett litet tak med snickarglädje över förstutrappan.

Prästgårdsmiljöns höga kulturhistoriska värde ligger i att miljön som helhet är välbevarad; boningshuset med sitt skiffertak och den fina verandan, lillstugan och planteringsrundeln. Fastigheten ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

Före detta komministerboställe

10. Gesäters Stom 1:18, Björnemyren

En liten jordbruksmiljö bestående av boningshus, ladugård och vedbod i skogsbrynet vid en åkerlycka. Vägen går i kanten av åkern i en sväng framför gården. Ladugården ligger nordväst om boningshuset. Den är liten, faluröd och klädd med stående locklist. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Stugan vid Björnemyren är liten men byggd på dubbel rumsbredd. Den är uppförd i en och en halv våning. Halvvåningsfönstren är liggande med fem små rutor. Verandan är nybyggd eller moderniserad på senare år.

Torpmiljön vid Björnemyren är den enda bevarade i denna del av socknen där det tidigare har legat flera stycken.

11. Gesäters Stom 1:21

Boningshus beläget nära forsen i Töftedalsån på motsatta sidan om kvarnen. Det är ett vinkelbyggt hus i en och en halv våning med veranda i husvinkeln och skygga för farstun på baksidan. Övervåningens panel är stående och spetskantad och nedervåningens panel är liggande. Grunden är murad av obehandlad sten och verandan står på betongplintar. Fönsterfodren är enkelt och dekorativt utformade med neddragna sidostycken. På tomten sydväst om bostadshuset finns en faluröd bod och söder om ligger en byggnad som är uppmurad av betongsten.

Byggnaden är troligen ett boställe som tillhört kvarnverksamheten. Den har omsorgsfullt utformad panelarkitektur från tiden kring sekelskiftet 1900. Fastigheten ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

12. Gesäters Stom 1:5, Knatten

Gårdsmiljön ligger cirka 1 km nordväst om kyrkan i kanten av skogspartiet vid Skoghusdalen. Boningshuset är ett äldre dubbelhus i en och en halv våning. Verandan med snickarglädje är byggd cirka 1900. Förutom boningshuset finns på gården några mindre ekonomibyggnader bevarade. Den faluröda ladugården är byggd cirka 1930 med fähusdel uppmurad av vitputsad betongsten. Det finns också en faluröd bod med två gulmålade dörrar med en skygga för vedförvaring närmast huset och när-

mast ladugården finns ett falurött garage eller vagnbod som står på betongplintar. I skogskanten finns en nyare vitmålad bod och i utkanten av trädgården ner mot fälten i sydost finns en källarvind med gjuten grund. Boningshuset ligger i en trädgård som omgärdas av hamlade träd.

Boningshuset från 1800-talets senare hälft är relativt oförändrat sedan byggnadstiden och gårdsmiljön som helhet är välbevarad sedan tiden kring mitten av 1900-talet. Fastigheten ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

13. Gesäters-Berg 1:17

Gården har ett framträdande läge i en krök vid huvudvägen som skär genom Gesäter från sydost till nordväst. Markerna sluttar ner mot Örekilsälven. Manbyggnaden från 1800-talets mitt är en stor och bred faluröd byggnad i en och en halv våning. Grunden är av natursten och förstukvisten/verandan är enkelt utformad med en vitmålad dörr med fiskbenspanel. Gårdens mindre äldre ekonomibygnader är borta och ladugården ligger numera på en annan fastighet. Trädgårdens grusgångar är igenväxta men vårdträdet finns kvar. Trädgården är dessutom kantad med högväxta lövträd.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av att den har en lång kontinuitet bakåt i tiden. Manbyggnaden med sitt iögonenfallande läge intill vägen är välbevarad sånär som på takets betongpannor. På 1890-tals kartan grupperar sig ett flertal ekonomibygnader kring vägen som då hade en lite annan sträckning. Manbyggnaden är av den för trakten karakteristiska breda typen. Fastigheten ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

14. Gesäters-Berg 1:33

Bostadshus i trädgård med fruktträd och grusgång. Fönstren är av korsposttyp med enkelt dekorerade foder. Farstun/verandan är glasad med smäckra spröjsar. En liten faluröd bod ligger nordost om boningshuset.

Ett tidstypiskt boningshus på landsbygden från tiden kring 1920–1930.

15. Gesäters-Berg 1:4, Marieberg

Gården ligger i ett öppet odlingslandskap. Mangården ligger på norra sidan av uppfartsvägen. Det är ett gulvitt västsvenskt dubbelhus uppfört 1944, med liten farstu/veranda mot sydost. Trädgården där det växer fruktträd omgärdas av kastanjer. Ett par grindstolpar av sten markerar ingången till trädgården. Ladugården med fähusdel av tegel ligger väster om trädgården. Ekonomibygnaderna var under uppförande 1945. En bit väster om ladugården är ett traktor/maskingarage. Det finns två mindre bodar med pulpettak den ena ligger mitt emot trädgården på södra sidan vägen och den andra ligger på planen mitt emellan ladugårdens långsida och trädgården.

Gårdsmiljön som helhet vid Marieberg är väldigt lite förändrad sedan 1940-talet och utgör därför ett pedagogiskt exempel på ett lantbruk från denna tid.

B. Gesäters Näs, värdefull kulturmiljö.

I den södra delen av Gesäter där Örekilsälven och Töftedalsåns dalgångar möts går en höjdrygg fram i landskapet. På detta stora näs ligger hemmanet Näs. Området mellan älvarna kallades förr ofta för Ångarna eller Näsängarna. Mitt på krönet går en väg och utmed denna ligger gårdarna. Landskapet är böljande och här och var dramatiskt med tvära branter ner mot Örekilsälven. Inom hemmanet Näs har följande fastigheter inventerats. Gesäters Näs 1:20, Näsängen, Gesäters Näs 1:18, Backen, Gesäters Näs 1:23, torpet Gorutan som har tillhört hemmanet Näs sedan 1715, Gesäters Näs 1:19, Gesäters Näs 1:15, Gesäters Näs 1:3 och Gesäters Näs 1:14,

Berget. Av dessa har Gesäters Näs 1:20 (Näsängen), Gesäters Näs 1:14 (Berget), och Gesäters Näs 1:3 tillmätts särskilt kulturhistoriskt värde. Miljön ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

Hemmanet Näs har brukats kontinuerligt åtminstone sedan 1500-talet. Spridda fornfynd vittnar om ett brukande sedan förhistorisk tid. De båda älvarnas rika tillgång på fisk har tidigt lockat människor att bosätta sig i trakten och utmed älvstränderna har man kunnat hämta rikligt med foder till sin boskap.

Utsikt vid Gesäters Näs 1:19.

16. Gesäters-Näs 1:14, Berget.

Manbyggnaden i sin trädgård ligger i gårdsmiljöns södra del. Den byggdes 1914 och är ett västsvenskt dubbelhus i en och en halv våning. Byggnaden är tilläggsisolerad på tre sidor och klädd med lockpanel. Mot norr är fasaden inte ändrad och klädd med locklistpanel.

Ekonomibyggnaderna ligger i en L-form med tre mindre bodar utmed höjdranden ner mot Örekilsälven, och ladugården norr om manbyggnaden på andra sidan ladugårdsbacken.

Bodarna som vetter mot Örekilsälven utgörs av en faluröd vedbod av plank som ligger närmast manbyggnaden, i mitten ligger en faluröd vagnbod och längst bort ett svinhus klätt med liggande panel. Ladugården med tegelpannor på taket har fähusdel i tegel. Ekonomibyggnaderna är byggda på 1950-talet utom vagnboden som kan vara byggd på 1930-talet. Gårdsmiljön som helhet är välbevarad sedan tiden kring 1950.

Det kulturhistoriska värdet stärks av att gården ligger i den värdefulla kulturmiljön Näs och av att gården fortfarande brukas.

17. Gesäters-Näs 1:20, Näsängen

Näsängen ligger längst söder ut på höjdryggen mellan Örekilsälvens och Töftedalsåns dalgångar med storslagen utsikt över nejden. Gårdsmiljön består av manbyggnaden; ett västsvenskt dubbelhus uppfört kring 1860–70, en ladugård och ett uthus. Den faluröda ladugården är byggd runt 1950–1960-talet. Taket är klätt med tvåkupigt lertegel och fähusdelen är murad av betongsten. Ladugården ligger väster om manbyggnaden och vid ladugårdens norra ände ligger en liten vagnbod från cirka 1920–1930 som är faluröd och har tvåkupigt lertegel på taket. Byggnaderna är inte mycket förändrade sedan de byggdes.

Det kulturhistoriska värdet motiveras i stor utsträckning av att gården fortfarande brukas och av att den ingår i den välbevarade kulturmiljön vid Näs.

18. Gesäters-Näs 1:3

Gårdsmiljön vid Gesäters Näs 1:3 ligger alldeles väster om vägen som går utmed höjdryggen vid Näs.

Manbyggnaden från 1892 i sin trädgård ligger söder ut och mot norr ligger ladugården med ladugårdsbacken framför. Byggnaden liknar ett västsvenskt dubbelhus men har tre fönster i bredd på gaveln. På västra långsidan sitter fyra fönster grupperade två och två med halvvåningsfönster ovanpå. De flesta fönstren är utbytta kring 1940 till tvåluftsfönster utan spröjs. Mot norr är en köksfarstu tillbyggd, ovanför denna är originalfönstren kvar. Runt dessa är fönsterfodren vackert utformade. Mot väster vetter en veranda. Vindskivor och fönsterfoder är gröna. Ladugården är byggd kring 1950 och har fähusdel i tegel. Närmast vägen framför ladugården finns ett falurött traktorgarage i ungefär samma ålder som ladugården. På gården finns också några ytterligare mindre faluröda bodar och ett dass. I trädgårdens nordvästra hörn ligger en ålderdomlig lillstuga. Den kan vara byggd på 1700-talet. Lillstugan är timrad och klädd med stående faluröd locklist. Trädgården kantas av träd och buskar.

Gårdsmiljön är intakt och välbevarad sedan tiden kring 1940–1950.

Manbyggnaden från 1890-talet har trots sina fönsterbyten kvar mycket av sin ursprungliga karaktär även interiört.

19. Klinten 1:1

Liten vagnbod/lada/redskapsbod i kanten mellan två åkrar, troligen en kvarvarande ekonomibyggnad från ett soldattorp som fanns på platsen. Stora portar sitter utmed nordvästra långsidan. På den sydvästra gaveln finns en långsträckt tillbyggnad med pulpettak. Österut sluttar markerna ner mot Töftedalsån.

Den lilla omålade grå boden har ett miljöskapande värde där den ligger ute i odlingslandskapet. Den har också ett värde som den enda kvarvarande resten av soldattorpet som låg på platsen.

20. Kolsäter 4:2, Kulten

Gården Kulten är belägen på kanten av den västra sluttningen mot Örekilsälvens dalgång. Manbyggnaden är byggd kring sekelskiftet 1900. Det är ett västsvenskt dubbelhus med farstuveranda mot norrsidan och köksfarstu mot sydost. På 1940-talet genomgick huset en renovering då fönster och dörrar byttes ut. Fönsterfodren har dock kvar sina vackra utsmyckningar från byggnadstiden vid sekelskiftet 1900. Förutom manbyggnaden finns på gården ett kostall uppfört 1925. Kostallet som är L-format genom en liten tillbyggnad mot nordväst har också en tillbyggd skygga mot älvsidan och en på motsatta sidan mot väster. Ladugården kan vara tillbyggd i omgångar efter 1925. Norr om ladugården finns ett högt traktor/maskingarage från cirka 1950. Fastigheten ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

På gårdsmiljöns västra sida sluttar marken ner i en tätbeväxt svacka och här ligger en byggnad som troligen varit magasin och bostad med källare under. Intill denna på norrsidan ligger ett litet hus med stora fönster indelade i fint spröjsverk – ett lusthus eller lekstuga. Dessa hus är byggda kring 1900.

Gårdsmiljön vid Kulten är bevarandevärd därför att den utgör en länk till den tid då älvdalen var en rik jordbruksbygd. Manbyggnaden är ett exempel på ett västsvenskt dubbelhus som renoverats på ett sätt som var typiskt för 1940-talet. Trots fönster- och dörrbyten finns ändå tillräckligt mycket av byggnadens sekelskifteskaraktär bevarad för att den ska kunna tillmätas ett särskilt kulturhistoriskt värde främst genom de rika fönstersnickerierna.

Bostadshuset vid Kolsäter 3:26.

21. Kolsäter 3:26

Gårdsmiljön som tidigare hette Östra Kolsäter är belägen alldeles i vägkröken på östra sidan vägen vid Kolsäter. På västra sidan vägen ligger den kulle varifrån manbyggnaden är flyttad. I öster sluttar gårdens marker ner mot Töftedalsåns dalgång. Manbyggnaden är ett brett västsvenskt dubbelhus. Ekonomibygnaderna är belägna norr om boningshuset. Ladugården från cirka 1930–1940 har en del av tegel i två våningar som ligger i souterräng.

Manbyggnaden är relativt välbevarad sedan den flyttades till platsen på 1880-talet och ladugården är intakt sedan den byggdes. Fastigheten ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

22. Kolsäter 3:35, Hageberget

Gårdsmiljön där det har bedrivits sågverksamhet ligger i en vägkrök där vägen svänger ner mot söder. På vägens norra sida ligger boningshuset från 1937, en gul villabyggnad i en och en halv våning med mansardtak. Verandans räcken är utförda i vackert utsirat smidesjärn. Huset ligger i en stor trädgård omgärdad av höga lövträd, ett stycke öster om boningshuset ligger ladugården som byggdes 1938.

På södra sidan om vägen ligger fyra byggnader som har haft med snickeri- och sågverksamhet att göra.

Snickarverkstaden är klädd med liggande faluröd panel och ligger mitt emot boningshuset. Den högresta sågbyggnaden av plank med tvåkupigt lertegel på taket står på betongplintar och ligger öster om snickeriet. Mellan snickeriet och sågen ligger ett falurött garage av plank och ett lågt och långsträckt virkesförråd som är falurött/omålat grått. Verkstad och såg byggdes 1942.

Gårdsmiljön och verkstadsbebyggelsen är inte mycket förändrade sedan de byggdes vid 1930-talets slut och 1940-talets början.

Helhetsmiljöns kulturhistoriska värde består i att man här kan uppleva en autentisk kombinerad jordbruks- och småindustrimiljö som var så vanligt förekommande vid mitten av 1900-talet. Fastigheten ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården.

23. Solberg 1:1

Boningshuset är ett västsvenskt dubbelhus som är vitmålat med röda fönsterfoder och dörrar. De flesta fönstren byttes ut mot ospröjsade vid tiden kring 1930–50. Gårdsmiljön vid Solberg 1:1 består av manbyggnaden med en äldre liten ladugårdsbyggnad straxt norr om. I vinkel mot den gamla ladugården finns en nyare med loge och lador som är uppförd vid 1900-talets början och renoverad 1939. På gården finns också en mindre bod söder om uppfartsvägen. Manbyggnaden ligger på en kulle i en trädgård med grusgång. Uppfartsvägen går söder om trädgården och leder fram till ladugården och gårdsplanen.

Solbergs kulturhistoriska värde motiveras främst av att gårdsmiljön som helhet är välbevarad sedan mitten av 1900-talet då jordbruket blomstrade i trakten. Ladugården till torpet Intakan är den enda kvarvarande byggnaden från de tre torpen under Solberg.

24. Stora Furved 1:7, Haget

Manbyggnaden ligger i sin trädgård på östra sidan om den lilla väg som leder genom gårdsmiljön. Det är en bred byggnad i en och en halv våning som liknar ett västsvenskt dubbelhus med tre fönster i bredd på gaveln. I nedervåningen sitter korspostfönster och i gavelröset finns niorutors trelufts-fönster med flankerande småfönster. Verandan har småpröjsindelade rutor överst i glasrutorna. På den västra sidan om gårdsvägen ligger ekonomibyggnaderna. Mitt emot manbyggnaden ligger ladugården som är uppförd 1924. Kostallet som går ut i vinkel på ladugårdens sydvästra sida renoverades 1944. Strax söder om ladugården i vinkel mot denna ligger en vagnbod. Mot norr i gårdsmiljön ligger en lillstuga och alldeles intill vägen nära lillstugan ligger en vagnbod. I vägkröken en bit norr om gården ligger en liten smedja.

Smedjan är uppförd av plank med lockläkt. Smedjan och vagnbodens tak är klädda med gamla cementpannor. En jordkällare ligger i trädgården norr om manbyggnaden. Alla ekonomibyggnader på gården har varit faluröda och flera är numera grå.

Haget vid Stora Furved har flera bevarade ekonomibyggnader av olika slag. Den breda manbyggnaden tillhör en lokal byggnadstradition och är välbevarad. Gårdsmiljön som helhet har ett högt kulturhistoriskt värde.

Lillstugan med ladugården i bakgrunden

25. Västra Fjälla 2:27

Miljön består av den före detta handelsboden som också var manbyggnad på gården. Det är en bred byggnad i en och en halv våning som liknar hustypen västsvenskt dubbelhus och är uppfört 1876. Gavlarna pryds av snickerier. I gavelröstena sitter små fina och välbevarade trekantiga vindsfönster och på långsidorna sitter små kvadratiska halvåningsfönster i liknande utförande. År 1937 moderniserades huset och en envånings tillbyggnad mot norr tillkom för affären. Mot söder och trädgården är en verandafrontespis och mot baksidan i väster är en farstutillbyggnad längst med hela gaveln. Flera ursprungliga fönster är bevarade med sina snickerier men en del är också utbytta i samband med renoveringen 1937 och vid senare tillfällen. Längst med vägen söder om affären är en gråmålad bod. Söder om denna och i vinkel mot ligger en faluröd ladugård med så kallad snedtäcka mot söder. Längst in i trädgården mot väster finns en jordkällare och en bod.

Den före detta affärsbyggnaden har ett stort samhällshistoriskt värde eftersom den har utgjort en samlingspunkt i trakten. Som sådan har den haft en viktig roll i bygden under en lång tidsperiod. Hela miljön med bod och ladugård levandegör den tid då här bedrevs både handelsbod och jordbruk. Affärsbyggnaden för sig har också ett kulturhistoriskt värde dels byggnadshistoriskt eftersom den är ett ganska välbevarat exempel på det breda västsvenska dubbelhuset som är vanligt i trakten (ursprungliga snickeridetaljer och fönster förstärker det kulturhistoriska värdet) och dels genom att ombyggnaden av affären 1937 är avläsbar i byggnaden och ger en bild av hur affären tedde sig en gång.

26. Västra Fjälla 2:31, Ängen

Mangårdsdel och fägårdsdel delas av vägen till Lerdal med manbyggnaden i sin trädgård på den norra sidan och ladugård och ekonomibygnader på den södra.

Manbyggnaden är av den breda typen som liknar ett västsvenskt dubbelhus men har tre fönster i bredd på gaveln. På den södra långsidan är en glasveranda med smäckert spröjsverk och ovanför den en frontespis. Mot öster är en liten farstuutbyggnad. Grunden är av huggen sten och fönsterfoder och vindskidor är blåmålade.

Ekonomibygnaderna består av två parallella ladugårdar (norr-söder) med en gårdsplan emellan: den mindre och lägre, östra ladugården från 1922 har fähusdelen uppförd i kubbteknik. Resten är uppförd med vankantade plank.

Den större västra ladugården är plåtklädd. På samma sida vägen som ladugården finns också en lillstuga närmast vägen bredvid den äldre ladugården. Lillstugan är klädd med stående locklist. Framför dörren mot väster sitter en förstuveranda och mot ladugårdssidan är lillstugan tillbyggd med en garagedel.

Gårdsmiljöns kulturhistoriska värde motiveras av att helhetsmiljön är välbevarad och ett fint exempel på den västsvenska gårdsformen med åtskild mangård och fägård. De parallella ladugårdarna är också ett typiskt drag. Speciellt för »Ängen« är kubbladugården som är byggd i en teknik som varit vanlig i äldre tid i Dalsland. Den breda manbyggnaden uppvisar också lokala särdrag.

HÅBOLS SOCKEN

Håbol är en medeltida socken som ligger i norra Dalslands skogsbygder, i Vedbo härad. Trakten är vacker med många sjöar och vattendrag. Landskapet är starkt kuperat med höjder och dalgångar. Bebyggelsen kring kyrkan är högt belägen. Namnet Håbol betyder just högt läge. Kring kyrkan är en liten byggnadssamling där det bland annat finns flera välbevarade exempel på byggnader från tidigt 1960-tal. Skolan finns kvar på platsen och tidigare har det funnits en affär.

I övrigt ligger bebyggelsen mestadels glest utspridd i socknen. Det är i området närmast kyrkan som marken är mest uppodlad. Annars består socknen bara till en liten del av odlingsbar mark då den till största delen utgörs av sjöar och skogsklädda berg.

Dalslandsstuga

De glest utspridda gårdarna ligger i lidlägen, det vill säga på sluttningar mot söder eller sydväst. Bebyggelsemönstret följer det karakteristiska för norra Dalsland med husen oregelbundet placerade kring en gårdsplan. Topografin inverkar i hög grad på byggnadernas placering. Manbyggnaden ligger gärna högre upp än ekonomibyggnaderna som ligger längre ner i sluttningen för att ha närmare till odlingsmarken.

Den äldre jordbruksbebyggelsen hade en enkelstuga i en eller två våningar eller en parstuga som manbyggnad. Ladugården var en parloge med vidbyggt fähus och man hade flera uthusbyggnader för olika ändamål som ingick i gårdsmiljön. Enkelstugan i två våningar, här i Dalsland kallad dalslandsstuga, var vanligast på mindre jordbruk och på nya hemmansdelar. På äldre och större gårdar bestod manbyggnaden företrädesvis av en parstuga. Efter 1870 och en bra bit in på 1900-talet blir det så kallade västsvenska dubbelhuset den vanligaste manbyggnaden.

En stor del av husen i socknen utgörs av sommarstugor som ligger placerade i kanten av de många sjöarna.

Sommarstuga

Bebyggelse med kulturhistoriskt värde i Gesäter socken. Kartan är upprättad av Katarina Kåhre, Västarvet.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER I HÅBOLS SOCKEN

1. Håbols kyrka

Håbols timrade korskyrka, uppförd 1790–94 är belägen på platsen för en trolig medeltida föregångare av trä. Kyrkan är relativt högt belägen i den skogrika och kuperade socknen där omgivningarna kring kyrkan är ett av de få uppodlade områdena. Närmast kyrkan finns ett mindre sockencentrum med ett församlingshem, en före detta sockenstuga och skola, samt en prästgård. Förbi kyrkan leder två generationer av en mindre landsväg. På kyrkogården märks bland annat en täljsten som markerar »Högkils lägerstad« ett minne från den tid då varje hemman hade sin speciella begravningsplats. I närheten finns också en minnessten över den ryktbara Catharina Bågenholm som bekostade stora delar av kyrkbygget.

Kyrkan är en av Dalslands fyra korskyrkor och har i stort bevarad ursprunglig planlösning sedan uppförandet 1793–94. Förutom korsarmarna är det tresidiga koret och det branta sadeltaket tidstypiska karaktärsdrag. Bevarad från ursprunget är också predikstolen.

Kyrkans brädfodrade exteriör är i stort sett intakt, även om färgsättningen förändrats (den ursprungliga röda färgsättningen ersattes 1887 med den nuvarande vita). De svagt stickbågiga fönsteröppningarna är troligtvis från byggnadstiden. Korskyrkans sadeltak är valmade över gavlarna och skiffertäckta. Västtornet kröns av kranse-sims, svängd huv och lanternin. Ingång i väster via tornets bottenvåning och i den södra korsarmsgaveln, genom ett utbyggt vindfång.

Kyrkorummets innerväggar och brädvälvda innertak vitmålades 1874, då också den fasta inredningen förnyades. Den nuvarande altartavlan av den norske konstnären Mauritz Drougge kom på plats 1911. Kyrkorummet är sparsmakat inrett och ger ett dämpat intryck präglad av en helhetsgestaltning från en stor renovering 1950–51 då stora delar av inredningen förnyades och färgsättningen, dominerad av relativt ljusa gröna färger tillkom. Vid restaureringen insattes också de figurativa glasmålningarna i korfönstren

2. Asslerud 1:17

Före detta bondgård vid Jonsbotjärnet. En av två gårdar som tidigare hette Jonsbo. Manbyggnaden som uppfördes i mitten av 1800-talet renoverades kring 1910.

Bostadshuset har en veranda med fina snickeriarbeten. På gården finns också en högloftsbod från mitten av 1800-talet och en knuttimrad ladugård samt en ladugård uppförd i timmer och regelverk. Kring 1930-talet fanns här en rävfarm.

Det kulturhistoriska värdet motiveras dels av de båda bevarade och ålderdomliga ekonomibyggnaderna och dels av manbyggnaden med dess fina veranda. Byggnaderna visar på lokala byggnadstraditioner.

3. Asslerud 1:30

Kvarn som flyttades till platsen 1880 från en plats nedströms i forsen mellan Grundsjön och Sandsjön. Sågen kom till kring 1920. Här tillverkades även sillådor. Arton man arbetade på sågen tre månader per år. Virke flottades hit över Grundsjön. Det fanns en timmerränna vid sidan av sågen. Kvarn- och sågverksamheten upphörde i början av 1960-talet. I dag finns en före detta mjölnarbostad, sågverk, kvarn och stall kvar från verksamheten.

Miljön som helhet är kulturhistoriskt värdefull särskilt som det utgör det enda spåret av en småindustri i socknen.

4. Brännan 1:2, Brännan

Ett par kilometer sydost om Håbols kyrka ligger den lilla gården. Tidigare passerade en väg genom gårdsmiljön i dag leder snarare vägen fram till boningshuset.

Bostadshuset är ett västsvenskt dubbelhus uppfört kring 1890. På gården finns också en tröskloge med magasin från 1850-1900 samt en ladugård uppförd cirka 1910. Ladugården är delvis uppförd i kubbteknik. Den renoverades på 1950-talet.

Det kulturhistoriska värdet består i manbyggnadens oförändrade och tidstypiska karaktär av sent 1800-tal och av den bevarade helhetsmiljön som speglar en gård från tiden kring sekelskiftet 1900.

5. Gäserud 1:15

Villa från 1929 med pilastrar och förstukvist i klassiserande stil. Mansardtak med mjukt svängt takfall. Panelen är slät och liggande. Villan är ritad av en amerikansk arkitekt. Tidigare fanns en stor trappa mot vägen som har rivits på grund av vägens breddning. Två förrådsbyggnader finns också på tomten varav den ena även fungerar som gäststuga.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av villans speciella karaktär som är bevarad i ganska stor utsträckning.

6. Gäserud 1:17, Gäserudsstugan

Gäserudsstugan är en parstuga i två plan. Entrén är försedd med ett bislag. Den timrade byggnaden är klädd med omålad lockpanel. På taket ligger enkupigt tegel. Byggnaden står på en gråstenssockel och har en källare under anderstugan. Gäserudsstugan är en av Dalslands äldsta profana byggnader. En dendrokronologisk undersökning visar att byggnaden uppfördes som en parstuga 1741. Byggnaden byggdes sedan på med sex stockvarv 1781 så en andra våning åstadkoms. År 1747 utökades huset bakåt så att kammaren i husets mitt fördubblades i storlek.

På gården finns också en parloge från 1700-talets senare del som flyttats hit från Hålan i Bodane samt en stolpbod som anses vara från 1700-talets senare hälft som har flyttats hit från Jonsbo i Håbols socken 1933.

Den nyare gårdsbebyggelsen består av en manbyggnad uppförd 1930–32 och en ladugårdslänga från 1916. Här finns också magasin/hönshus som troligen är samtida med ladugården samt redskapsbod/garage från 1969. Den yngre gårdsbebyggelsen har välbevarad karaktär från sin byggnadstid.

Gården är hembygds gård och Gäserudsstugan byggnadsminnesförklarades år 1976.

7. Gäserud 1:20, Brohögen

Bostadshus från 1926 som tillhört gården Brohögen. Villan är av en typ som var vanlig på 1920-talet med inredd vindsvåning under brutet tak. Huset står i suteräng i en liten slänt så en källarvåning har kunnat inredas under. På en förstuutbyggnad har taket gjorts plant och en balkong ordnats ovanpå. I övrigt är husets i stort sett bevarat som det såg ut när det byggdes. Fönster, dörrar, panel och skorsten är välbevarade i originalskick. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens tidstypiska och välbevarade karaktär.

8. Hennevikén 1:8.

Gårdsmiljö med manbyggnadsdel mot söder i en vägkrök och fåhusdel mot norr. Straxt norr om manbyggnaden ligger ett litet timrat sädesmagasin med vedskjul under. Ladan av regelverk och bräder är troligen uppförd kring sekelskiftet 1900.

Manbyggnaden har en speciell utformning. Detta har sin förklaring i att den enligt uppgift i äldre byggnadsinventering är en ombyggd stolpbod från 1600-talet. Halva byggnaden byggdes om till bostad någon gång under 1800-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras särskilt av gårdens höga ålder. Manbyggnaden är troligen relativt välbevarad sedan den ändrades någon gång på 1800-talet, förutom en tillbyggnad mot söder. Sädesmagasinet har också en ålderdomlig karaktär.

9. Håbols Bodane 1:12, Rönningen

Gården ligger i ett högt och fritt läge i en brant sluttning söder om Stora- och Lilla Rönningetjärnet.

Manbyggnaden är en dalslandsstuga från tiden kring 1870. Sädesmagasinet är samtida med stugan. Ladugården kan vara från ungefär samma tid men är ändrad i början av 1900-talet.

Gården speglar väl den typ av bebyggelse som var vanlig på norra Dal under 1800-talets senare hälft och fram till sekelskiftet 1900.

10. Håbols Bodane 1:14, Butorp

Manbyggnaden, en dalslandsstuga och ladugården samt sädesmagasinet är alla uppförda under 1800-talets förra hälft. Butorp ligger i socknens utkant och byggnaderna ligger på en öppen plats utmed vägen. Ladugården som var en heltimrad parloge är delvis nedriven. Det finns också en vedbod från tidigt 1900-tal på tomten.

På samfälld mark knappt 200 meter norr om gården finns rester av kvarn- och sågbyggnader. En såg anlades på hemmanet år 1746.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att manbyggnaden och magasinet utgör karakteristiska och välbevarade exempel på traditionell bebyggelse från norra Dalsland.

Gårdsmiljön är utvald som ett exempel på en välbevarad äldre agrar bebyggelsemiljö i boken »Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt« som givits ut av länsstyrelsen i Västra Götalands län och Västarvet i skriftserien Agrarhistoria i Västra Götaland. När gårdsmiljön valdes ut var parlogen fortfarande komplett.

11. Håbols Bodane 1:18

Öster om Skiljasjön på ömse sidor om vägen ligger gårdens bebyggelse samlad i ett öppet landskap. I gårdsmiljön finns, förutom bostadshuset, en äldre ladugård och ett stall samt ett källarförråd intill vägen och ett magasin med vagnbod.

Gårdsmiljön som helhet med boningshuset som är en dalslandsstuga, den timrade ladugården och stallet utgör goda exempel på en gård från 1850-talet i Håbols socken.

12. Håbols Bodane 1:22, Skräddarängen

Ett litet före detta torpställe intill Ladderudstjärnet. Här i närheten fanns tidigare även två torp till – Ladderud och Ängkasen men de är numera borta. Skräddarängen ligger i en öppen glänta omgiven av gamla betes- och ängsmarker. Rester av trädgården med fruktträd finns kvar. Stugan och de övriga byggnaderna ett uthus/avträde samt en källarvind, ser ut att vara uppförda under något av 1900-talets första decennier men stugan fanns på platsen 1890.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att detta är en relativt välbevarad rest av en torpbebyggelse som tidigare varit omfattande och som nu håller på att försvinna.

13. Håbols Hult 1:36

Gul tegelbyggnad med butikslokal och bostäder i Håbols samhälle. Antagligen uppförd på 1950-talet. Välbevarad i detaljer som smidesräcken och dörrar i teak. Affären var i bruk till 1997.

14. Håbols Hult 1:45

Villa i gult tegel uppförd 1962 på trädgårdstomt med stor gräsmatta och grusgångar vid vägkorsning i norra delen av Håbols by.

Välbevarad i så väl helhetsmiljö – med tidstypisk trädgård från 1950–60-tal – som detaljer med trappräcke i smidesjärn och dörr i teak och frostat glas.

15. Håbols Hult 1:48, Rönningen.

Gården är belägen i kanten av en skog med öppna odlingsmarker mot söder. Bostadshuset är en dalslandsstuga uppförd kring 1840. Ladan har en stor uppmurad logbro på gaveln och väggarna är delvis uppförda i kubbt teknik. På gården finns också en delvis raserad källarvind.

Manbyggnaden och ladan är välbevarade och typiska representanter för traktens byggnadsskick.

16. Håbols Hult 1:63, Skogen

Bostadshus, tidigare manbyggnad från tiden 1927 med mjukt svängt mansardtak. Huset ligger tillsammans med ett avtråde och ett förråd i en backslutning mot norr i en skogslänta.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av manbyggnadens välbevarade karaktär och tidstypiska utformning.

17. Håbols Hult 1:70, 1:11 (ladugård), Ekhögen

Boningshuset ligger på en platå omgiven av buskar. Stora lönnar och ekar bildar gräns mot omgivande marker. Bakom huset är en fruktträdgård. I miljön finns också ett före detta sädesmagasin/loge och en lada/ladugård. Ladugården som ligger på en annan fastighet idag är belägen längst med vägen lite avsides från boningshuset. Åt motsatta hållet utmed vägen (söder) finns en liten smedja och resterna av en kölna.

Vid den tidigare inventeringen fanns ytterligare två småfåhus på gården .

Gårdsanläggningen bedömdes då som byggnadshistoriskt intressant då den representerar ett byggnadssätt med starkt funktionsdifferentierad bebyggelse. Denna röjer släktskap med nordligare liggande kulturområden. Detta är ju inte lika tydligt idag men gårdsstrukturen är bevarad och boningshuset är trots en mindre tillbyggnad ett bra exempel på de tvåvåningsparstugor vilka uppfördes under 1800-talet i Dalsland.

18. Håbols Näs 1:23, Näsödegården

Näsödegården ligger vackert i en sluttning med utsikt ner mot Torrsjön. Bostadshuset är byggt 1883, lillstugan 1886 och ladugården är byggd på 1890-talet. Gårdsmiljön som helhet är bevarad sedan ursprungstiden men de enskilda bostadsbyggnaderna är tillbyggda och ändrade.

Ladugården har däremot bevarat sin ursprungliga karaktär vilket motiverar en kulturhistorisk utvärdering av gården. Ladugårdens fähusdel är helt uppbyggd av i det närmaste kallmurade gråstenar, vilka skänker byggnaden ett ålderdomligt utseende.

19. Lund 1:17

Villa med mansardtak och fönster med småspröjsade överlufver, troligen uppförd under tidigt 1900-tal. En byggnadstyp som är ensam i sitt slag i Håbol. Veranda och räcken i smidesjärn från cirka 1940.

Bostadshuset ligger i en trädgård intill vägen. På motsatta sidan vägen har ekonomibyggnader legat tidigare.

Bostadshuset har karaktär från tiden kring 1910 men dess ålder är osäker. Villan är fint bevarad sedan byggnadstiden. Det kulturhistoriska värdet motiveras av husets välbevarade karaktär.

20. Lund 1:26

På en kulle mellan skog och åker ligger denna ladugård för sommarmjölknning. Båsen är kvar. Ladugården tillhör en gård som ligger på motsatta sidan vägen vid Håbols kyrka. Här har man mjölkat under sommartid istället för att ta hem korna vid mjölkdays mellan åren 1899–1975 med ett uppehåll mellan 1930 och 1948.

Det kulturhistoriska värdet består i att byggnaden är välbevarad och kan berätta något om äldre tiders lantbruk.

21. Håbols Stom 1:14

En stuga från cirka 1920 i en trädgård med syrenbuskage, omgiven av vägar på två sidor. På tomten finns också en liten källarvind.

Byggnaden är tidstypiskt utformad för 1920-talet och representerar en enkel byggnadstyp som var vanlig på landsbygden för bostäder utan tillhörande odlingsmarker.

22. Håbols Strand 1:20 och 1:27, Fälterud

Ålderdomlig liten gårdsmiljö väster om den flikiga sjön Grann. Stugan lär vara uppförd på 1840-talet och ladugården, en parloge, 1850–60. Ladugårdstaket som idag är plåtklätt var tidigare täckt med halm.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens ålderdomliga och någorlunda välbevarade karaktär.

23. Håbols Strand 1:23

Den gamla skolan uppfördes ursprungligen 1887 på Näs vid Tuvan och flyttades till Strand 1926.

Folkskoleundervisning bedrevs i byggnaden till 1956 och stödundervisning till 1966. Skolbyggnaden har det västsvenska dubbelhusets form, korspostfönster och stora fönster mot söder som brukligt var på skolor före elektricitetens tid.

Huset är tillbyggt på baksidan från vägen sett. I övrigt är skolbyggnaden välbevarad sedan den flyttades till platsen.

24. Håbols Strand 1:26, Myren

Soldattorpssmiljö med boningshus och fåhus troligtvis uppförda under 1800-talets senare del. Torpstället ligger i en öppen glänta av ängsmark i skogen. En liten bäck rinner förbi. I fåhuset finns bås, gödselrännna, matho och golv i betong kvar och höskullen likaså.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att soldattorpssmiljön är väl bevarad sedan jordbruk bedrevs på platsen.

25. Håbols Äng 1:25

Skolhus uppfört vid 1800-talets slut med veranda och stora korspostfönster. Byskolemiljö med uthus bevarat och lärarbostad på tomten intill.

Byggnaden är välbevarad och har såsom skolhus ett samhällshistoriskt värde.

26. Risane 1:8

Resterna av en gårdsmiljö i sluttning mot söder med en kraftig ravin på västra sidan. I norr ligger skogen. I trädgården finns syrenbuskar, äppleträd och humle. Byggnaderna består av en dalslandsstuga troligen från 1800-talets andra hälft och ett ålderdomigt timrat sädesmagasin troligen uppfört före 1800-talets mitt.

Det kulturhistoriska värdet består i att byggnaderna är bevarade och oförändrade sedan de byggdes.

27. Risane 1:19, Lusthögen

I en större skogsglänta på en sluttning mot nordväst ligger Lusthögen. Boningshuset ser ut att var uppfört mellan 1920–30.

På gården finns också en stor ladugård.

Det kulturhistoriska värdet består främst i manbyggnadens oförändrade karaktär sedan byggnadstiden.

28. Rämne 1:4

Liten gårdsmiljö vid Torrsjöns norra ände. Bostadshuset från omkring 1910 är byggt i vinkel med glasveranda. På gaveln mot söder sitter ett litet burspråk med balkong över som har räcke av smidesjärn. På taket ligger betongtegel. Till gårdsmiljön hör också en byggnad som varit sädesmagasin, källare och vedbod. Den står på hög stenfoot och har inretts till bostad under senare tid. På platsen där ladugården fanns tidigare står idag en sentida garage-länga uppbyggd i en stil anpassad till miljön. Sydväst om gårdsmiljön på motsatta sidan vägen ligger en byggnad som ser ut som en sommarstuga från tiden kring 1940 men som enligt uppgift ursprungligen har varit häkte i Ed.

Det kulturhistoriska värdet motiveras framförallt av manbyggnadens välbevarade och fina utformning från tiden kring 1910.

29. Rämne 1:5

Gården som var ett frälsehemman ligger norr om Torrsjön på öppen ängsmark omgiven av skog. Tomten avgränsas av stora lönnar på rad mot söder och öster.

Den högresta manbyggnaden är en parstuga. Verandan är rikt dekorerad med snickarglädje som är typisk för byggnadstiden och trakten. I byggnadens andra våning sitter enligt uppgift en dörr som ursprungligen kommer från kyrkan i Håbol. På taket ligger betongtegel och grundmuren som är mycket tjock är uppmurad av flata stenar.

I gårdsmiljön ingår också en lillstuga och ett fähus/förråd från 1800-talets andra hälft. Lillstugan är prydd med vackra snickerier under vindskivor och fönster. Farstukvisten har ett brant takfall. På taket ligger tvåkuptigt lertegel och grunden är av lös sten. Fähuset/förrådet är uppfört i timmer och ligger i souterrängläge med en hög stengrund nedåt i sluttningen. På taket ligger sinus-korrugerad plåt.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av den välbevarade parstugan. Byggnaden är särskilt intressant ur byggnadshistorisk synpunkt eftersom den representerar slutskedet av parstugebebyggelsen i västra Sverige. Även lillstugan har ett kulturhistoriskt värde då den är välbevarad sedan den flyttades till gården, troligen under tidigt 1900-tal. Den har tidstypisk utformning och lite enklare snickeridetaler än manbyggnaden.

30. Stenserud 1:6, Kasen

Stenserudskasen är en liten torpmiljö som ligger på en höjd ovanför Mjövattnet. Den branta sluttningen mot sjön utgjorde tidigare gårdens inägor. På gården finns en ålderdomlig matbod bevarad. Här finns också en vedbod, en jordkällare samt ett av träde.

Bostadshuset är en enkelstuga i en och en halv våning, ursprungligen uppfört vid 1700-talets slut.

Matboden är knuttimrad och har gavelgång och skulltuskott, en så kallad gavelförstubod.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att torpmiljöns byggnader är välbevarade. Särskilt viktig är matboden som är av ett unikt slag.

31. Stensered 1:7, Moskow

Moskow var ursprungligen en gård som hette Mosskog. Gården ligger avsides alldeles vid socknens södra ände på en höjd med en långsträckt sluttning ner mot Mörtsjön.

Det timrade boningshuset i en och en halv våning är klätt med locklistpanel och har profilerade taktassar. Fönstren kantas av hålmönstrade fönstersnickerier som är typiska för trakten. På långsidorna sitter halvvåningsfönster. Huset är troligen uppfört på 1890-talet.

På gården har funnits flera ekonomibyggnader som det finns spår efter i form av grundstenar och byggnadsrester. Två bodar finns kvar varav en källarvind som är uppförd i timmer och klädd med brädpanel. På taket har den enkupigt lertegel (handbränt som tidigare låg på bostadshuset) och sinuskorrerad plåt.

Gården är kulturhistoriskt intressant genom det byggnaderna kan berätta om hur en enslig skogsgård kunde te sig vid 1800-talets slut.

32. Stensered 1:11, Sågmon

Sågmon har fått sitt namn eftersom stugan ursprungligen var bostad för den som hade hand om sågen som hörde till gården.

Miljön består av ett bostadshus som ursprungligen uppfördes under tidigt 1800-tal. Detta har en tillbyggnad som är låg och smalare än huvudbyggnaden. Här finns också en mindre stuga på hög källargrund och en vedbod med avträde.

Byggnaderna fick sin nuvarande nationalromantiska prägel då de byggdes om till sommarnöje år 1917.

Bostadshuset är målade ljusgrå med blåa fönsterluckor och har småspröjsade fönster.

Det kulturhistoriska värdet består i att husen representerar en kategori av sommarstugor som har en nationalromantisk prägel. Miljön som helhet är välbevarad sedan den utformades kring 1917.

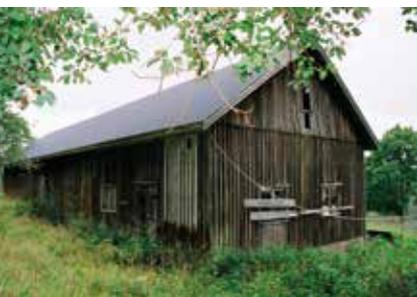
33. Håbols Stom 1:6, Klockarekasen

Gård med högt och fritt läge, odlingslandskapet breder ut sig mot norr och väster. Manbyggnaden är en dalslandstuga som enligt uppgift är uppförd på 1850-talet. Utom manbyggnaden finns bara en källarvind kvar sedan gården brukades.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av manbyggnadens höga ålder och välbevarade karaktär.

34. Södra Böle 2:5, Gläserud

Gårdsmiljö som ligger högt och öppet. Manbyggnaden som är ett västsvenskt dubbelhus ser ut att vara byggd under något av 1900-talets första decennier. I gårdsmiljön ingår också en ladugård, en vedbod/magasinsbyggnad och en svinstia/hönshus. Ladugården är uppförd i kubbteknik.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att gårdsmiljön som helhet är välbevarad med manbyggnad och ekonomibyggnader från ungefär samma tidpunkt.

35. Södra Böle 2:6

Sammanhållen gårdsmiljö med byggnader från tidigt 1900-tal. Bostadshuset är ett västsvenskt dubbelhus. På gården finns också ett magasin och en ladugård.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdsmiljöns välbevarade karaktär från tidigt 1900-tal.

36. Tormansbyn 1:3

Gården är belägen straxt öster om Tormansbytjärnet. Boningshuset är uppfört kring 1830. Äldre ekonomibyggnader är borta eller starkt ombyggda.

Boningshuset är en god representant för de enkelstugor i två våningar som benämns dalslandsstugor.

37. Tostebo 1:7, Haget

Boningshuset ligger på en liten kulle med ladugård och uthus intill, omgiven av gammal betesmark och blandskog med stora ekar, lönnar och björkar. På tomten har tidigare ett äldre torpställe legat. Det nuvarande bostads- och ladugården är uppförda 1935.

Den kulturhistoriska utvärderingen grundar sig på att Haget är en välbevarad och tidstypisk torp- eller småbruksmiljö från 1930-talet.

38. Vägne 1:15, Pålerud

Den lilla torpmiljön ligger på en udde i sjön Grann omgiven av ängsmark som slås på gammalt sätt. På gården finns ett vårdträd, en lönn och knotiga äppleträd.

Stugan uppfördes på 1860-talet men fick sitt nuvarande utseende 1938 då den renoverades.

Förutom stugan finns i gårdsmiljön en ladugård, och två uthus som uppfördes vid samma tidpunkt som stugan renoverades. Det ena uthuset är dock moderniserat kring 1960.

Det kulturhistoriska värdet motiveras framför allt av den bevarade helhetsmiljön som visar på hur en mindre gård eller torpställe kunde se ut vid 1900-talets början.

39. Vagne 1:14 och 1:6, Grimstrand

Gårdsmiljö i ett odlingslandskap vid sjön Granns västra sida. På gården finns ett flertal ekonomibyggnader bevarade som uppfördes kring 1925. Det äldre bostadshuset lär vara uppfört 1835 och det yngre 1957.

Gårdens bebyggelse speglar ett typiskt norddalsländskt jordbruk från mitten av 1800-talet till mitten av 1900-talet med mycket välbevarade byggnader.

40. Vägne 1:15; Vägne

Gårdsmiljö med en välbevarad parstuga uppförd 1785. Den rikt utsirade verandan har dock uppförts under senare år som en kopia på en veranda som fanns på huset vid 1800-talets slut.

På gården finns också ett bostadshus som enligt uppgift ursprungligen uppförts under tidigt 1800-tal men som byggts om kraftigt under 1900-talet.

Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras av den mycket välbevarade parstugan som berättar om lokala byggnadstraditioner från äldre tid.

41. Östra Olasbyn 1:20

Gårdsmiljön ligger på en öppen men väl skyddad plats med skog runt om. På gården finns en stor damm eller sjö. Miljön består av en ålderdomlig manbyggnad – en ryggåsstuga troligen uppförd före 1830 samt av ett flertal bodar varav de flesta är uppförda under senare år.

Det finns en gavelförstubod som kan vara ursprunglig.

Det kulturhistoriska värdet består främst i manbyggnadens höga ålder och välbevarade karaktär.

NÖSSEMARKS SOCKEN

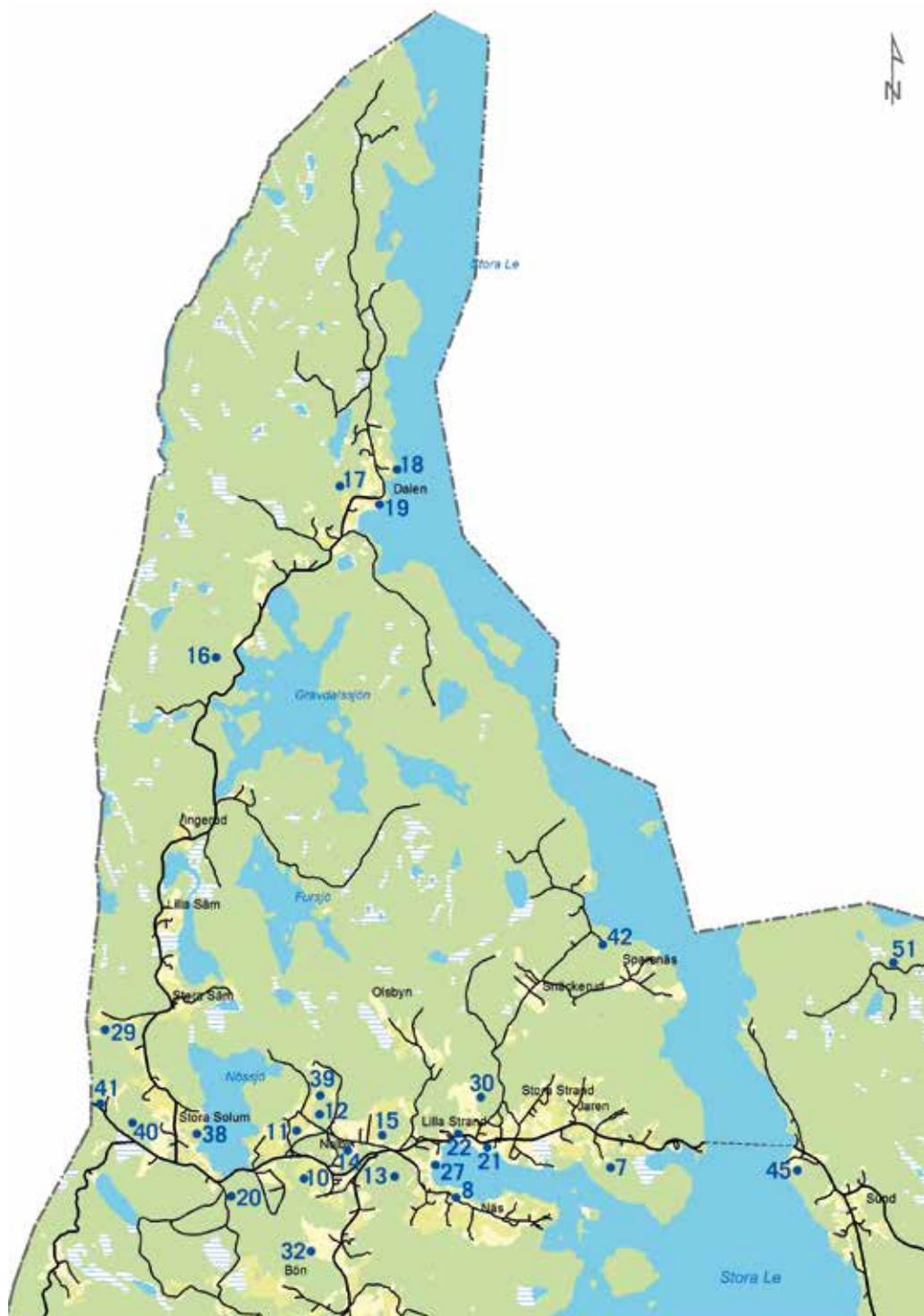
Nössemarks socken ligger i den nordliga delen av Dals-Eds kommun, och gränsar på den västliga sidan delvis till Norge.

Det var ursprungligen endast Nordals och Sundals härad, kring den bördiga Dalboslätten som räknades till Dal. De övriga, sjö- och skogrika häraderna i gränslandet mot Norge och Värmland kallades för »markerna« – ett uttryck som lever kvar i ortnamn som Nössemark.

Ortnamnet (år 1413: *Nöfsemark*) har tolkats som »den del av Markerna som ligger kring Nössjö« (sjön med uddarna).

År 2006 fanns det 235 bofasta invånare i socknen. Nössemark har en begränsad dal- och strandbebyggelse på båda sidor om sjön Stora Le. Sjön har tidigare haft en stor betydelse som transportled med bland annat ångbåtstrafik då vägnätet i äldre tider var undermåligt. Idag är sjön och den vackra bygden främst en turistattraktion med bland annat kanotturism och fiske. Under sommaren växer befolkningen betydligt eftersom det finns gott om fritidsfastigheter i socknen.

Landskapet är kuperat med skogar, berg och sjöar. Nössemark gränsar i väster mot norska kommunen Aremark och från Nössemark är det bara 30 kilometer till den norska staden Halden, som tidigare hette Fredrikshald och som i Sverige är mest bekant för att Karl XII blev skjuten där år 1718.

Bebyggelse med kulturhistoriskt värde i Gesäter socken. Kartorna är upprättade av Katarina Kåhre, Västarvet.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER I NÖSSEMARKS SOCKEN

1. Nössemarks kyrka

Den vitputsade stenkyrkan är högt belägen med utsikt över vattnet vid en vik av sjön Stora Le. Nössemark är en medeltida socken men kyrkplatsen flyttades cirka en kilometer österut då den nuvarande nyklassicistiska stenkyrkan uppfördes i Strand 1790–94. Från den medeltida träkyrkan som föregick den nuvarande har bevarats bland annat dopfunten av täljsten från 1300-talet och lillklockan från 1200-talet.

Kyrkans utformning är ett resultat av en successiv tillkomst och inrymmer flera olika tidsskikt. Det ursprungligen planerade västtornet tillkom först 1890 och sakristian på norra långsidan 1957–58. Karakteristiskt för kyrkans yttre är det tresidigt avslutade koret, långhusets branta, höga och tegeltäckta tak samt det resliga tornet. Långhuset är också relativt brett i förhållande till dess

längd. Kyrkorummet har en ljus och rymlig karaktär med högt välvt trätunnvalv. Olika tidsskikt utgörs bland annat av predikstolen och altarpuppans från 1700-talet och de speciellt utformade bänkarna från en stor renowing 1957–58. Vid samma tillfälle nybyggdes också läktaren för kyrkans nya orgel (ursprungligen 1868) och som har särskilt stora klangresurser. Ovanligt i kyrkorummet är också det bevarade sakristieskranket från 1890 bakom koret.

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning med kyrkogårdens äldsta delar på traditionellt vis söder om kyrkan. I äldre tider fanns en ovilja att begravas norr om kyrkorna. Omkring 1890 skedde en utvidgning mot norr och öster samtidigt som bårhuset av trä byggdes norr om kyrkan. I öster, där marken sluttar brant mot sjön, iordningställdes 1938 gräsbevuxna jordterrasseringar. Intill kyrkan finns ett cirka tio år gammalt församlingshem samt en före detta skolbyggnad från cirka 1900, nu privatbostad och tidigare församlingshem.

2. Bomarken 1:35, Munken

Bomarken är beläget norr om Ed, mellan Bomarkstjärnet och Stora Lees västra strand. Från manbyggnaden, uppförd på 1870-talet, har man utsikt mot tjärnet. Huset är klätt med faluröd locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt tegel. Ett garage som uppfördes under 1960-talet finns också på tomten.

Huset har en korsformig plan som närmar sig kvadraten. Till sitt yttre karaktäriseras det av enkelhet och symmetri med parvis fönster rytmiskt placerade i bottenvåningen samt ett större fönster i gavlarnas vindsplan.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade och tidstypiska karaktär.

3. Bomarken 1:39, Skåken

Gårdsanläggning högt belägen i den relativt tätbebyggda delen av Bomarken, mellan Bomarkstjärnet och Stora Le. Till gården hör uthus som är delvis förfallna. Manbyggnaden är uppförd 1890-talet och till- och ombyggd på 1930-talet. Fasaden är klädd med vit locklistpanel och taket med plåt. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade tidstypiska och ursprungliga karaktär, och gårdsmiljön med en del äldre träd.

4. Bomarken 1:41, Skåken

Fastigheten är belägen i den mer tätbebyggda delen av Bomarken, mellan Bomarkstjärnet och Stora Le. Bostadshuset, som uppfördes på 1930-talet, har en fasad av locklistpanel och sadeltak belagt med tvåkupigt tegel. Det kulturhistoriska värdet motiveras av husets välbevarade exteriör.

5. Bomarken 1:42, Skåken

Fastigheten är belägen i den mer tätbebyggda delen av Bomarken, mellan Bomarkstjärnet och Stora Le. Boningshuset uppfördes på 1930-talet. Fasaden är klädd med faluröd locklistpanel och taket med plåt. Till gården hör tre mindre uthus som använts till ved- och redskapsbod och som också är uppförda på 1930-talet.

Boningshusets kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade exteriören.

6. Diserud 1:6, Hälla

Gårdsanläggning belägen vid en mindre väg som tar av från Rörviken. Manbyggnaden är uppförd i slutet av 1800-talet och har genomgått renovering efter det. Denna hustyp har en korsformig plan som närmar sig kvadraten. Ekonomibygnaderna på fastigheten har tillkommit under 1930- till och med 50-talet. Det kulturhistoriska värdet motiveras av den karaktäristiska och väl sammanhållna gårdsmiljöns bevarade äldre utformning.

7. Jaren 1:41

Gårdsanläggning belägen vid en mindre avtagsväg från vägen som leder från Strand till Jarsviken. Boningshuset uppfördes 1902 och ladugården och övriga uthus på 1920-talet. Boningshusets fasad är klädd med lockpanel och taket är belagt med betongtegel. Det kulturhistoriska värdet motiveras av den karaktäristiska och väl sammanhållna gårdsmiljöns bevarade äldre utformning.

8. Jaren 1:60, Jars-Brakkan

Före detta arbetarbostad och sågverksbyggnad som tidigare var en del av sågverksanläggningen »gamla såga« med byggnader på grannfastigheten Nössemarks-Strand 1:28. Bostadshuset är uppfört 1917 och sågbyggnaden 1958. På 1950-talet bodde det fyra familjer i bostadshuset. Nära Brakkan fanns en slip där prämar och bogserbåtar drogs upp för översyn och mindre reparationer.

Byggnaderna är välbevarade i sin ursprungliga utformning och utgör en del av den kulturhistoriskt värdefulla industrimiljön kring gamla sågen i Strand.

9. Nolby, Backens Missionshus

Backens Missionshus ligger i Nolby vid en avtagsväg från landsvägen mot Norge. Missionshuset, som även inrymmer en bostad, uppfördes kring sekelskiftet 1900. Fasaden är klädd med locklistpanel och taket är klätt med plåt. Fasaden bryts upp av större symmetriskt placerade fönster. Den svenska frikyrkorörelsen kan ses som den äldsta av våra stora folkrörelser, närmast följd av nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde som exponent för denna rörelse.

10. Nolby 1:82 och 1:121

Gårdsenhet i Nolby, idag uppdelad på två olika fastigheter. Boningshuset (på Nolby 1:82) är uppfört någon gång under perioden 1940–60 och har en putsad fasad i en ljus kulör, och grönmålade fönstersnickerier. Det är uppfört i en för tiden typiskt sparsmakad stil som bland annat kännetecknas av fönster i liv med fasaden, kvadratisk planform och smidesräcken. På den intilliggande fastigheten Nolby 1:121 ligger en liten ladugårdslänga (tidigt 1900-tal) och en liten magasinsbyggnad (förmodligen från 1800-talets senare del). Byggnaderna har välbevarade drag, och tillsammans bildar de en anläggning med kulturhistoriskt värde.

11. Nolby 1:84

Fastigheten har ett lantligt läge alldeles intill Nössemarks gamla kyrkplats, med utsikt över Nössjö. På fastigheten finns bland annat två boningshus och en något förfallen timrad ladugård. De äldsta av de båda bostadshusen är en enkelstuga som syns på laga skifteskartan från år 1830. Den höga åldern bekräftas bland annat av de utanpåliggande brädklädda knutarna och den dubbla inåtgående dörren. Takets lutning och vindskivornas bredd vittnar om att taket sannolikt varit täckt av torv längre tillbaka i tiden. Ladugårdens utanpåliggande knutar berättar att också denna byggnad är av ansevärd ålder. Enkelstugan och ladugården utgör ålderdomliga och byggnadshistoriskt intressanta exempel på traktens äldre byggnadsskick, och besitter höga kulturhistoriska värden.

12. Nolby 1:85

Fastigheten är belägen strax före Nössjö vid vägen som leder från Strand till norska gränsen. Boningshuset är uppfört i form av ett västsvenskt dubbelradhus år 1894. Till gården hör ett antal uthus såsom ladugård, magasin, vedbod mm. Samtliga är byggda kring 1900. Boningshusets fasad är klädd med stående pärlspontpanel och taket är klätt med plåt. Verandan och fönsteromfattningar återspeglar tidens stilideal med omsorgsfullt utformade snickerier. Fastigheten tillmäts ett miljövärde genom dess framträdande placering intill landsvägen. Det kulturhistoriska värdet motiveras av helheten med dess gårdsmiljö där de olika byggnaderna representerade ett flertal funktioner.

13. Nolby 1:98, Betel

I Nolby ligger denna Baptistkyrka som uppfördes cirka 1900 och som inrymmer både kyrksal och bostad. Fasaden är klädd med stående pärlspåntpanel och taket är belagt med plåt. Den svenska frikyrkorörelsen kan ses som den äldsta av våra stora folkrörelser, närmast följd av nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde som exponent för denna rörelse.

14. Nolby 1:125, »Sneppen«

Mindre boningshus beläget strax intill vägen mellan Nolby och Lilla Strand. Huset uppfördes 1923, och det är känt att ett åkeri bedrivits härifrån. Fasaden är klädd med pärlspåntpanel och taket har tvåkupigt tegel. Exteriören är omsorgsfullt utformad med vackert utsirade snickerier på gavlarna. På fastigheten finns också två senare tillkomna byggnader – en ekonomibyggnad och ett litet bostadshus. Byggnaden besitter ett kulturhistoriskt värde genom sin välbevarade ursprungliga karaktär.

15. Nolby 1:136

Före detta frikyrkokolokal (Filadelfia), numera bostad och konstnärsateljé. Fasaden är klädd med liggande panel och taket har belagts med tvåkupigt tegel. Fönstren är delvis igensatta.

Den svenska frikyrkorörelsen kan ses som den äldsta av våra stora folkrörelser, närmast följd av nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde som exponent för denna rörelse.

16. Nössemarks-Dalen 1:47, Ödegården

Gårdsanläggning belägen vid landsvägen till Dalen vid Ödegårdsviken. Boningshuset uppfördes 1894 och byggdes till med ny veranda och köksingång på 1920-talet. Boningshuset är klätt med lockpanel med undantag för glasverandan i två våningar som har försetts med pärlspontspanel. Det kulturhistoriska värdet motiveras av en väl sammanhållen gårdsmiljö med ett flertal välbevarade byggnader med olika funktioner.

17. Nössemarks-Dalen 1:69

Före detta skola, nu fritidsbostad, belägen vid landsvägen mellan Gryterudtjärnen och Ödegårdsviken i Dalen. På tomten finns också ett uthus med avträde. Den gamla skolbyggnaden, som uppfördes 1892, är klädd med lockpanel och på taket ligger tvåkupigt betongtegel. På 1920-talet renoverades den och fick en större veranda. Det kulturhistoriska värdet motiveras dels av den välbevarade exteriören, dels av byggnadens tidigare funktion som sockenskola. Skolverksamheten upphörde 1940.

18. Nössemarks-Dalen 1:100, Berget

Dalen är beläget i den nordligaste delen av Nössemarks socken. Bebyggelsen har vuxit fram främst kring vägen som löper längs med Stora Les västra strand och som slutar strax efter Dalen. Fastigheten Berget är belägen strax intill vägen på en mindre höjd. Boningshuset, som uppfördes på 1864, har genomgått ett antal renoveringar, bland annat har panelen bytts på den timrade stugan och fönsteromfattningarna har förändrats. I dag är fasaden klädd med rödmålad lockpanel och fönstren är ockrafärgade. Huset tillmäts ett miljövärde genom dess läge intill den gamla landsvägen. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens äldre karaktär och utformning.

19. Nössemarks-Dalen 1:111, Sten

Gårdsanläggning belägen intill landsvägen i Dalen. Den nuvarande manbyggnaden är från 1920 med locklistpanel och tvåkupigt tegel på taket. Ekonomibyggnaderna som är uppförda 1927 har samtliga plåttak samt är målade i falurött. Det kulturhistoriska värdet motiveras av den karaktäristiska och väl sammanhållna gårdsmiljöns bevarade äldre utformning.

20. Nössemarks Stom 1:1, Ängkasen

Före detta jordbruksfastighet som är belägen strax intill vägen som leder till Strand. Boningshuset som är en enkelstuga är uppfört kring sekelskiftet 1800 och har karaktären av en så kallad dalslandsstuga. Fasaden är klädd med faluröd lockpanel och på taket ligger enkupigt tegel. Det kulturhistoriska värdet motiveras av dalslandsstugans byggnadshistoriska värde. Genom dess ålder och bevarade äldre utformning tillmäts huset ett särskilt värde som representant för traktens och landskapets byggnadskultur.

21. Nössemarks-Strand 1:28, Gamle såga, Strandbrakkan

Anläggning med sågverk, bostadshus och ett par mindre uthus. Till anläggningen har tidigare också hört byggnaderna på grannfastigheten Jaren1:60. Sågverks- och maskinhallsbyggnader på Nössemark-Strand 1:28 uppfördes efter en brand 1905 och bostadshuset är från 1888 med en senare tillbyggnad. Som mest bodde det fem familjer i huset.

»Strands Dampsag« var Dalslands första ångsåg och anlades runt 1860-talet. Verksamheten upphörde i början av 1970-talet.

Byggnaderna är en del av en kulturhistoriskt värdefull industrimiljö. Karaktäristiskt är bland annat maskinhallen i tegel med den höga skorstenen, ett tydligt landmärke i landskapet och ut över vattenvägen på Stora Le in mot Nössemark.

22. Nössemarks-Strand 3:32

Tidstypiskt egna hem beläget i Strand, Nössemarks tätort. Miljön på fastigheten utgörs av ett bostadshus, uthus och smedja samt en trädgård med bland annat en grusad infartsväg och fruktträd. Byggnaderna är enligt uppgift uppförda 1928.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av miljöns och byggnadernas till väsentliga delar välbevarade ursprungliga och tidstypiska utformning.

23. Nössemarks-Strand 3:36

Större villa belägen i Strand, Nössemarks tätort. Huset är uppfört omkring 1930 och har drag av 1920-talsklassicism, bland annat genom de karaktäristiska fönstren och den gråputsade fasaden.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning, och av att den utgör en del av bebyggelsemiljön i den centrala delen av Strand.

24. Nössemarks-Strand 3:42

Bostadshus beläget strax intill vägen i Strand. Fasaden är klädd med eternit och fönstersnickerierna är rödmålade. Taket är belagt med plåt. Villans välbevarade exteriör, med enkla strama linjer och ett minimum av utsmyckningar speglar funktionalismens ideal. Villans kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade, tidstypiska utformningen.

25. Nössemark-Strand 3:50, Strands såg och kvarn

Kvarnbyggnad med tillhörande bostadshus och ett par bodar. Kvarnen tillkom 1925 och har hela tiden varit eldriven. Kvarnbyggnaden är bevarad sedan ursprunget men sågdelen är borta. De mindre bodarna är troligen ungefär samtida medan bostadshuset är något yngre, uppfört cirka 1950 efter att det tidigare huset på platsen brann ner. Kvarn- och sågverksamheten upphörde omkring 1960.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av kvarnbyggnadens välbevarade ursprungliga utformning liksom miljövärdet med bostadshuset och de mindre ekonomibygnaderna.

26. Rörviken 1:21

Fastigheten är belägen i det inre av Rörviken med vacker utsikt mot sjön. Boningshuset, som är ett dubbelradhus, är uppfört kring sekelskiftet 1900. Det är klätt med locklistpanel och på taket korrugerad plåt. Verandan är omsorgsfullt utformad med spröjsade fönster och har ett entréparti med pelare. På gården finns även en välbevarad ladugård från omkring 1920–25 med nationalromantisk karaktär. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre utformning och karaktär.

27. Rörviken 1:34

Mindre jordbrukfastighet belägen i den inre delen av Rörviken, väl synlig från den större vägen. En mindre väg leder upp till boningshuset, som uppfördes kring sekelskiftet 1900, med källare av natursten. Fasaden är klädd med lockpanel, på taket ligger betongtegel. De omsorgsfullt utformade fönsteromfattningarna är grönmålade medan fasaden är vit. Ekonomibygnader såsom sädesmagasin och loge finns också på fastigheten. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre karaktär och utformning. Fastigheten tillmäts också ett miljömässigt värde genom det karaktäristiska läget.

28. Rörviken 1:52, Udden

Fastigheten är belägen väl synlig intill vägen i Rörvikens inre del. Boningshuset uppfördes på 1950-talet av färdiga bygg-element. Intill huset finns en mindre uthuslänga i falurött med plåttak.

Bostadshusets väggar är klädda med eternit och på taket ligger tvåkupigt lertegel. De ursprungliga fönster- och dörrsnickerierna bidrar till den välbevarade karaktären, liksom räckena och skärmtaket över entrén. Den tidstypiska exteriören, med enkla, strama linjer och ett minimum av utsmyckningar, speglar funktionalismens ideal. Villans kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade och tidstypiska utformningen.

29. Rörviken 1:53, Stommen

Rörviken är beläget längs med vägen till Nössemark, knappt 2,5 mil från Eds tätort. Rörviken är en djup vik som skär in från Stora Les västra strand. Trakten är mycket naturskön och relativt tätbebyggd.

Gårdsbildningen utgörs av manbyggnad, redskapsbod och ladugård i välbevarat skick.

Bostadshuset, som härstammar från 1920-talet, är klätt med locklistpanel och på taket ligger betongtegel. Ladugården är uppförd på 1940-talet och uthuset på 1930-talet. Gårdsbildningens kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade karaktären. Fastigheten tillmäts även ett miljövärde genom det framträdande läget intill vägen.

30. Rörviken 1:54, Sörgården

Sörgården är vackert belägen invid Stora Le. Rörviken finns omnämnd redan i den äldsta jordeboken från år 1540. Förmodligen delades Sörgården upp i två separata gårdar på 1950-talet. I gårdens rika byggnadsbestånd ingår manbyggnad (1931), lillstuga (1950-tal), ladugårdslänga (1926), maskinhall (2005), sommarfåhus (troligen 1930-tal) och smedja (cirka 1900). Såväl boningshus som ladugård ritades av byggmästaren Gustav Nilsson.

Boningshusets fönsterindelning och det brutna taket hänger samman med en lokal, tillbakablickande stil med drag av jugend och nationalromantik.

Tillsammans bildar de välbevarade byggnaderna en anläggning med höga kulturhistoriska värden. Gården har också betydande miljövärden.

31. Rörviken 1:65, Änghögen

Enkelstuga med ensligt läge i kuperade och mossrika skogsmarker. Ursprungligen låg den under gården Grättisbos marker, och enligt folkmun byggdes den redan 1794. Det nuvarande utseendet fick huset år 1970, när det användes som sportstuga. Då togs panelen bort, fönstren byttes och tegeltaket ersattes med skiffer. Invändigt finns det ålderdomliga spiskomplexet kvar.

På grund av sin höga ålder och välbevarade stomme besitter Änghögen höga lokal- och byggnadshistoriska värden. Byggnaden är också av visst personhistoriskt intresse eftersom den under en period bebotts av den då mycket omtalade Stockholmsfamiljen Timander.

32. Rörviken 2:29

Fastighet belägen strax nordväst om Rörviken. Boningshuset, som uppfördes på 1930-talet, är klätt med locklistpanel och det brutna taket med betongtegel. Snickerierna är enkelt men omsorgsfullt utformade. På fastigheten finns en ladugård som är belägen på andra sidan vägen. Boningshusets kulturhistoriska värde motiveras av den väl bibehållna karaktären.

33. Rörviken 2:44

Bostadshus beläget intill vägen som leder mot Diserud strax före Rörviken. Huset uppfördes kring mitten av 1800-talet men har senare byggts om. Fasaden är klädd med lockpanel och taket har belagts med lertegel. Ett mindre knuttimrat uthus finns också på fastigheten. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas äldre karaktär och utformning.

34. Rörviken 2:85

Fastighet belägen nordväst om Rörviken intill vägen mot Bökasen och Bötjärnen. På fastigheten finns en byggnad som troligen uppförts någon gång mellan 1850 och 1900. Byggnadens stenkällare är delvis ingrävd i backen. Fasaden är klädd med locklistpanel medan taket belagts med tvåkupigt betongtegel. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade äldre karaktär och utformning.

35. Rörviken 2:101

Fastigheten är vackert belägen med utsikt mot Stora Le. Bostadshuset, som uppfördes på 1930-talet, har väggar klädda i liggande panel och takfall belagda med tvåkupigt lertegel. På tomten finns också en uthuslänga från samma tid. Bostadshusets detaljrika utformning hänger samman med en lokal snickeristil som blev vanlig i Nössemark under 1920- och 30-talet. Den är uppförd av socknens kände och skicklige byggmästare Gustav Nilsson.

Byggnaden är kulturhistoriskt värdefull då den utgör ett fint exempel på en lokal byggnadsstil i Nössemark. Den detaljrika och omsorgsfullt utförda snickarglädjen har bevarats väl sedan ursprunget. Byggnaden är av stort lokalhistoriskt intresse.

36. Rörviken 2:114, Kampedalen

Liten gårdsanläggning belägen vid en mindre väg som tar av från Rörviken. På fastigheten finns ett bostadshus och två mindre ekonomibyggnader. Boningshuset, som uppfördes på 1920-talet, har stående locklistpanel och det brutna taket är belagt med tvåkupigt lertegel. Byggnaden, vars form är relativt vanlig i Nössemark, utgör en god representant för de egnahem som tillkom vid den här tiden.

37. Rörviken 2:121, Diserudshögen

Gårdsanläggning vackert belägen vid en mindre väg som tar av åt väster från Rörviken.

Bostadshuset, som är uppfört på 1920-talet, har väggar klädda med locklistpanel och ett sadeltak belagt med tvåkupigt tegel. Ladugården uppfördes 1906, övriga uthus runt 1920-talet. Det kulturhistoriska värdet motiveras av den karaktäristiska och väl sammanhållna gårdsmiljöns bevarade äldre utformning.

38. Solum 1:24

Fastigheten är belägen strax intill vägen vid korsningen mot Dalen. På fastigheten finns ett bostadshus och ett mindre antal uthus som uppfördes 1926–28.

Boningshusets tak är klätt med betongtegel medan fasaden klätts omväxlande med locklistpanel och pärlspont. Boningshuset har många originellt utformade detaljer som känns igen från fastigheterna Rörviken 2:101 och 1:64. Den är av lokalhistoriskt, miljömässigt och arkitektoniskt intresse, och besitter ett kulturhistoriskt värde.

39. Solum 1:25, Stommen

Fastigheten är belägen mitt emot tullstationen vid vägen som leder till Norge. Boningshuset, som är ett västsvenskt dubbelhus i 1½ plan, är förmodligen uppfört på 1930-talet. Det har ett sadeltak belagt med plåt och fasader klädda med stående pärlspåntpanel. Glasverandans småspröjsade fönster är av stor betydelse för byggnadens karaktär, liksom de dekorerade fönsteromfattningarna. Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade äldre karaktär och tidstypiska utformning.

40. Solum 1:26

Fastigheten är belägen i Solum intill vägen mot Norge, i Nössemarks västra del. Boningshuset uppfördes 1937–38 av byggmästaren Gustav Nilsson. Det brutna taket har tvåkupigt tegel och fasaden är klädd med både stående och liggande panel. En balkong på andra våningen revs på 1970-talet. På fastigheten finns även några mindre uthus.

Boningshuset har ett kulturhistoriskt värde då det ursprungliga utseendet och originaldetaljerna bevarats väl, såväl ut- som invändigt. Lokalhistoriskt intressant är också att byggnaden är uppförd av socknens kände och skicklige byggmästare.

41. Solum 1:28, Tullstationen

Tullstationen är belägen strax intill vägen i Nössemarks västra del som gränsar till Norge. Stationen uppfördes någon gång mellan 1940–60-talet och är välbevarad. Ursprungligen var huset vitmålat, men idag är den liggande panelen rödfärgad och taktäckningen är av plåt. Byggnaden bär tydliga drag av funktionalismens stilideal med en enkel och stram utformning. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att den minner om traktens viktiga förbindelser med Norge, och av att den har kvar mycket av sitt ursprungliga utseende. Byggnaden har också ett miljövärde där den ligger väl exponerad intill vägen mot Norge.

42. Sparsnäs 1:69

Fastighet belägen i byn Sparsnäs vid Stora Les västra strand, norr om Strand. Manbyggnaden uppfördes 1875 medan den delvis knuttimrade ladugården tros härstamma från 1870. Byggnadernas välbevarade ålderdomliga karaktär betingar ett kulturhistoriskt värde.

43. Sund 1:55, Lilla Rålen

Lilla Rålen är beläget knappt 2 kilometer från Sund vid vägen som leder till Bengtsfors. Gårdsanläggningen omges av ett öppet landskap och jordbruk bedrevs på platsen fram till 1969. Fastigheten består av ett flertal hus såsom bostadshus, ladugård från 1912, snickarbod, tvättstuga, avträde med mera.

Den ursprungliga manbyggnaden uppfördes 1820 och är idag lillstuga. Dagens boningshus byggdes 1922 och har genomgått flera genomgripande renoweringar.

De flesta av anläggningens hus är rödfärgade och ladugård, lillstuga och snickarbod har tvåkupigt tegel. Det kulturhistoriska värdet motiveras av en väl sammanhållen gårdsmiljö med ett flertal välbevarade byggnader med olika funktioner. Betydelsefullt för miljövärde är också gårdens väl exponerade läge i det öppna landskapet.

44. Sund 1:39, Hällan

Fastigheten är vackert belägen nedanför vägen till Sund, strax intill Stora Lees strand i ett öppet landskap. Manbyggnaden är uppförd 1926, fähuset 1912 och ladugården 1924. Byggmästare var Gustav Nilsson från Rörviken, och huset har utformats i en för honom typisk stil. Bostadshuset är klätt med stående locklistpanel i blekgult, vita spröjsade fönster med foder i en ockrafärgad nyans. Fönsterutformningen mm har drag från Jugendstilen. Taket är klätt med tvåkupigt tegel. Huset undergår i skrivande stund en relativt skonsam renovering där de flesta av de vackra ornamenten behållits.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade karaktär. Byggnaderna har också ett arkitektoniskt och miljömässigt värde genom det karaktäristiska läget och utformningen. Lokalhistoriskt intressant är att boningshuset uppförts av ortens kände byggmästare, Gustav Nilsson.

45. Sund 1:47

Gården Sundingen är högt och vackert belägen alldeles vid färjeläget för Sund-Jarenleden. Förutom bostadshuset finns det även en ladugård och en uthuslänga på fastigheten. Manbyggnaden är ursprungligen från 1909 och ladugården från 1905.

Boningshuset är klätt med guldfärgad stående pärlspånpanel, fönsterfoder i vitt och bruna fönsterbågar. Taket som tidigare hade enkupigt tegel är nu belagt med plåt. Även ladugård och uthus har plåttak. Boningshuset har genomgått en del förändringar, men gården som helhet tillmäts ändå ett kulturhistoriskt värde som representant för en medelstor gård vid 1900-talets början. Gården har också ett miljövärde på grund av det väl exponerade läget.

46. Sund 1:155, Stora Rålen

Vid vägen österut från Sund ligger Stora Rålen, som består av en samling mindre torpställen och soldattorp. Enstaka av dem är ditflyttade, ett vanligt förfaringssätt förr i tiden då knappa omständigheter gjorde att det mesta tillvara togs, så även hus.

Alldeles vid vägkanten ligger en välbevarad knuttimrad bod, klädd med enkupigt tegel. Röstet är klätt med stående slät panel. Under det enkupiga teglet är taket klätt med spån.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bodens byggnadshistoriska värde, ålder och bevarade äldre utformning. Betydelsefullt för miljövärdet är också bodens väl exponerade läge vid vägkant och infart till Stora Rålen.

47. Sund 1:69, Ödegården

Ödegården är belägen vid en avtagsväg från vägen till Sund i socknens nordöstligaste del. Landskapet är kuperat med utsikt över Stora Le.

På fastigheten finns ett stort antal byggnader som har renoverats i olika omgångar. Ur kulturhistorisk synvinkel är den före detta mangårdsbygganden (cirka 1850) särskilt intressant. Stugan är timrad och klädd med stående locklistpanel. Skorstenen är borttagen och det tidigare enkupiga teglet är ersatt med plåt. Byggnaden har delvis bytt funktion och använts som garage, dock finns flera äldre detaljer kvar, till exempel fönstersnickerierna.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av stugans byggnadshistoriska värde. Genom dess ålder och delvis bevarade äldre utformning tillmäts huset ett särskilt värde som representant för traktens och landskapets byggnadskultur.

48. Sund 1:74, Jordalen

Torpet Jordalen är beläget vid gränsen till Torrrskog och vid sjön Bottensjön. Huset, som är en enkelstuga, är klätt med stående locklistpanel och taket med eternit. På fastigheten finns en ålderdomlig ladugård av stort kulturhistoriskt intresse. Stockarna är märkta så eventuellt är den ditflyttad. Ena gaveln är klädd med stickspån. Det omgivande kulturlandskapet med välbevarade stengärdesgårdar bidrar till värdet.

49. Sund 1:142, Nedre Rabben

Nedre Rabben har ett vackert läge med utsikt över Stora Le. Boningshuset som uppfördes på 1850-talet är av dubbelhustyp. Fasaden är klädd med locklistpanel, och på taket ligger tvåkupigt tegel. En före detta loftbod har flyttats till tomten på 1950-talet.

Gården har ett kulturhistoriskt värde på grund av sin välbevarade karaktär, och för att den miljömässigt utgör ett viktigt inslag i Sund.

50. Sund 1:144, Övre Rabben, Granliden

Övre Rabben är beläget strax intill vägen genom Sund. Boningshuset, som uppfördes 1942, har ett relativt högt läge med utsikt över Stora Le. På fastigheten finns även en mindre länga med avträde och vedbod. Både uthus och boningshus är målade med rödfärg. Boningshusets tak är klätt med tvåkupigt tegel, fasaden med locklistpanel.

Byggnadernas kulturhistoriska värde motiveras av att byggnadernas ursprungliga karaktär bevarats väl. Anläggningens väl synliga läge vid vägen, gör den till ett viktigt inslag i miljön.

51. Sund 1:227, Jordalen

Jordalen är ensligt beläget nära gränsen till Torrrskog. På fastigheten, som tidigare ägts av ett norskt skogsbolag, finns ett mindre bostadshus, en jordkällare och ett uthus. Bostadshuset har egnahemskaraktär och uppfördes med största sannolikhet någon gång under perioden 1920–40. Det är klätt med locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt tegel. Den dekorativa förstukvisten bär drag av nationalromantik.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade tidstypiska och ursprungliga utformning.

52. Valsebo 1:17, Kasene

Kasene är högt och ensligt belägen vid Stora Kasetjärnen. Hit tog man sig i äldre tider huvudsakligen sjöledes på Stora Le; från Furustad gick det dagliga förbindelser till Dals-Ed och Strand.

På fastigheten finns en enkelstuga sannolikt uppförd kring 1790–1800. Ladugården finns inte längre kvar. Enkelstugan är en mycket gammal byggnadstyp med rötter i medeltiden. Den blev rikligt förekommande i samband med 17–1800-talens hemmansklyvningar. Stugan är timrad och klädd med stående lockpanel. Taket är belagt med plåt.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av den gamla stugans höga ålder och välbevarade ålderdomliga karaktär. Lokalhistoriskt tillmäts byggnaden ett särskilt värde som ett av socknens äldsta hus, och som kvarvarande representant för en byggnadstyp som varit mycket vanlig.

53. Valsebo 1:41, Furustad

Naturreservatet Furustad är beläget vid Stora Les östsida och har tidigare varit ett torpställe som tillhört byn Valsebo. Fastigheten nås lättas sjövägen men även via en väg genom skogen. Det har brukats på platsen sedan lång tid tillbaka, i början av 1700-talet var odlingen koncentrerad till de nedre och flackare delarna av dalgången. Odlingen upphörde under 1960-talet. Området ingår nu i EU:s ekologiska nätverk av skyddade områden, Natura 2000.

Det rödfärgade bostadshuset är uppfört 1938 och klätt med stående lockpanel. Taket har tvåkupigt tegel. På gården finns ett flertal uthus med tidigare funktion såsom vedbod, stall och kvarn.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av den karaktäristiska och väl sammanhållna gårdsmiljöns bevarade äldre utformning. Såväl bostadshuset och ekonomibyggnaderna är välbevarade i ursprungligt och tidstypiskt skick. Gården har också botaniskt värdefulla ängsmarker med en artrik flora.

54. Valsebo 1:46, Mellanögården

Mellanögården är belägen norr om Valsebotjärnet i en mindre bybildning strax intill landsvägen som leder till Sund. Fastigheten som är en före detta jordbruksfastighet är numera avstyckad och fungerar som fritidsboställe. Manbyggnaden av dubbelhustyp uppfördes på 1910-talet och är klädd med stående pärlspåntpanel. Fönsteromfattningar och knutar är målade i gulockra och fasaden i beige. Taket är klätt med tvåkupigt tegel.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av den välbevarade exteriören som är i ursprungligt/äldre skick.

55. Västra Olasbyn 2:13

Strax norr om Valsebotjärnet i den sydöstra delen av socknen är Valsebo beläget. Fastigheten som har ett högt läge var stamgård i Valsebo innan skiftet och ett större jordbruk bedrevs aktivt fram till 1933. Anläggningen består av ett stort antal ekonomibyggnader så som ladugård, avträde, garage, snickarbod, grishus med flera. Manbyggnaden i 1½ plan är ursprungligen från tidigt 1800-tal med tillbyggd veranda från 1912. Sadeltaket är belagt med plåt. Fasaden är klädd med profilerad rödfärgad locklistpanel, snickeridetaljer i grågrönt. Ladugården är delvis av sten.

Manbyggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade äldre karaktär och tidstypiska utformning. Detaljer såsom fönsteromfattningar, dörrar och övriga snickerier är mycket omsorgsfullt utformade och har ett

arkitektoniskt värde. De många byggnaderna på gården med sina olika funktioner berättar om de förutsättningar som rådde då de var i bruk och utgör en byggnadshistoriskt intressant helhet.

RÖLANDA SOCKEN

Rölanda socken består omväxlande av odlade dalbygder och kuperad skogsmark. Bebyggelsen är koncentrerad till två dalstråk som genomkorsar socknen i nord-sydlig riktning. Samma vattendrag, Örekilsälven, rinner först norrut i en östlig dalgång för att något söder om Ed vända söderut genom den västliga dalgången för att vid Gesäter förenas med Töftedalsån. Den senare dalgången sträcker sig vidare in i Bohuslän där älven har sitt utlopp i Saltkällefjorden vid Munkedal.

Socken har, med lite fantasi, en rektangulär form i öst-västlig sträckning. I sprickdalgångarna finns den huvudsakliga åkermarken och bebyggelsen lokaliserad utmed Örekilsälven och dess biflöden. På några platser till exempel kring kyrkan (Bön och Ökna) vidgas dalgången till större sammanhängande slättområde. Höjderna domineras av barrskog. Genom sockens södra delar går ett ändmoränstråk. En grusås som bildades under istiden för omkring 100 000 år sedan. Vid Gillanda bildar den en mer än 15 meter hög vall och fortsätter sedan i sydostlig riktning mot Råggårds kyrka. Ändmoränstråket passerar Ödskölt och Mellerud samt försvinner ut i Väneren vid Hjortens udde, för att återkomma som Hindens rev på Källand i Västergötland. På åsvallen i Gillanda finns idag en by med ett flertal bostadshus. I trakterna har man funnit många fornlämningar vilket tyder på att området har varit bebott under en lång tid.

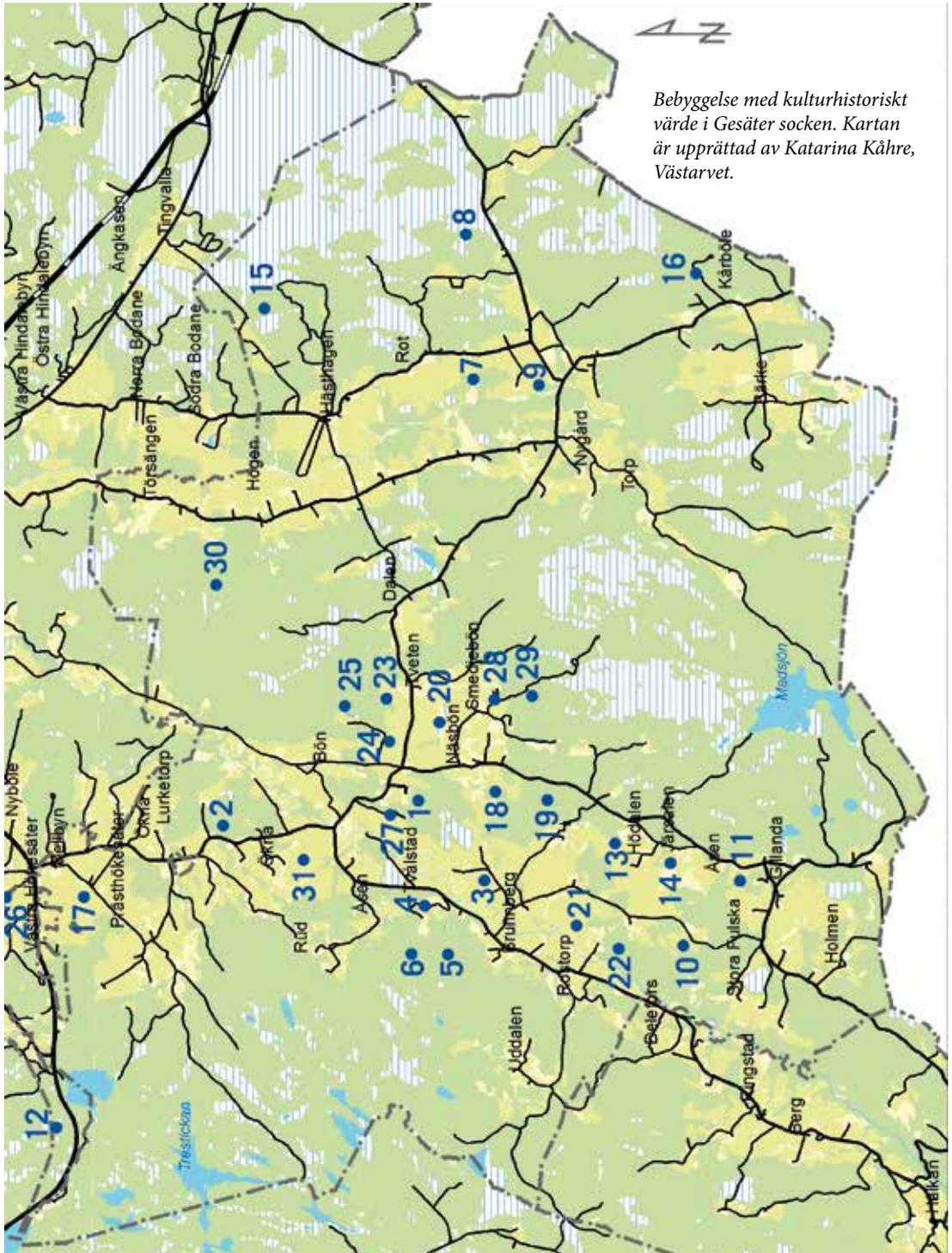
Förutom Örekilsälven finns det i Rölanda socken mycket få sjöar och vattendrag. Den största sjön är Madsjön som ligger i södra delen av socknen. Sjöarna Tresticklan och Skottbackatjärnet är belägna i nordväst nära Töftedal. Ett antal åar och bäckar rinner från höjderna ner i Öreskilsälven. Läget för bebyggelsen är tydligt anpassat till de topografiska förutsättningarna. De äldsta gårdslägena finns i anslutning till dalgångarna och ändmoränen. Längs åsen leder också en landsväg, sannolikt av hög ålder. Strax norr om kyrkan, som ligger högt och centralt i västra dalgången, går en väg som förbinder dalgångarna. Vägen från Hökesäter går i den västra dalgången söderut mot Gesäters kyrka.

Det nutida bebyggelsemönstret karaktäriseras huvudsakligen av ensamliggande gårdar i dalgångarna samt enstaka bostadshus utmed landsvägarna. På några platser finns samlad bebyggelse kvar i äldre bylägen så som vid Gillanda och Brunnberg. Före skiftena låg gårdarna i byklungor. I samband med att laga skifte genomfördes från 1820-talet och framåt, flyttades många gårdar till utmarkerna. Nyodling tog fart på slätten men även på utmarker runt om dalgångarna. Den nuvarande landskapsbilden fick sin form. Efterkrigstiden har inneburit omfattande rationalisering av jordbruket med sammanslagningar av brukningsenheter och nedläggning av många gårdar.

Mer om Rölandas landskap, trakter och bebyggelse finns att läsa i sockenböckerna »Rölanda socken i forntid och nutid«.

Landskap vid Näsbyn.

Bebyggelse med kulturhistoriskt värde i Gesäter socken. Kartan är upprättad av Katarina Kåhre, Västarvet.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER I RÖLANDA SOCKEN

1. Rölönda kyrka

Rölönda kyrka är en vitputsad stenkyrka med bevarade delar av medeltida murverk i väggarna. Den är belägen i en sluttning cirka 500 meter öster om Örekilsälven i den västra dalgången. Omgivningen är ett öppet och svagt kuperat åkerlandskap. I närheten finns ett glest bebyggt sockencentrum med prästgården ett hundratal meter norrut och ett före detta ålderdomshem ett hundratal meter öster om kyrkan.

Den rektangulära kyrkogården är liksom kyrkan orienterad i öst-västlig riktning. Närmast kyrkan finns den äldre delen och mot öster en tydligt urskiljbar utvidgning, »nya kyrkogården« från 1980. Den äldre delen är omsluten av en kallmur samt rader med lönnar. Vid huvudentrén, mot grusplanen i öster, växer två stora askar. Förutom denna entré finns öppningar i muren mot prästgården i norr och mot klockstapeln utanför murens sydvästra hörn. På alla tre platserna finns smidesgrindar, varav de östra är krönta med kors. Fram till huvudentrén leder en björkallé längs med grusplanen och »nya kyrkogårdens« södra sida.

Kyrkan har ett tresidigt avslutat kor i öster och torn i väster. Korpartiet fick sin nuvarande utformning genom en förlängning av de medeltida gråstensmurarna troligen i slutet av 1600-talet. Tornet i funkisstil uppfördes 1937 och sakristian på korets norra sida 1935. Fasaderna är vitputsade och snickerierna ljusgröna. Långhuset och sakristian har skifferklädda sadeltak. Kortaket är valmat. Det höga tornet täcks av ett flackt, kopparklätt plåttak krönt av ett enkelt kors. Tornformen återfinns också hos portarna i vapenhuset (tornets nedre våning) och de dubbla ljudluckorna i alla fyra väderstrecken. Västporten och ljudluckorna är också kopparklädda. Dessutom finns ingångar till kyrkan på korets södra och sakristians västra sida. Dörrarna är klädda med snedställd träpanel. Långhusets fasader genombryts av höga, rundbågiga fönster, smårutsindelade och med dubbla bågar. Fönsteröppningar finns också i form av takkupor till läktaren samt flera små rektangulära och kvadratiska, gluggliknande fönster i tornet.

Någon säker datering av kyrkan finns inte men den antas vara byggd under 1200-talet, liksom de flesta av landskapets medeltida stenkyrkor. Den ursprungliga formen är inte känd. Men den kan antas ha utgjorts av ett litet rektangulärt långhus med ingång i sydväst och ett smälare, rakslutet kor i öster samt en fristående klockstapel i trä, likt landskapets flesta romanska stenkyrkor från samma tid. Under 16- och 1700-talen var det vanligt att de medeltida koren revs och ersattes med nya, jämbreda med långhuset och tresidigt avslutade mot öster. I Rölanda förmodas detta ha skett i slutet av 1600-talet. Altaruppsatsen är från 1730 utförd av bildhuggaren Nils Falk i så kallad provinsiell barock, som var vanligt under den tiden. På 1700-talet lades skiffret på taket och år 1873 upptogs de nuvarande stora fönsteröppningarna. Samtidigt murades den medeltida ingången i sydväst igen. Under 1930- och 40-talet genomgick kyrkan flera omfattande förändringar, både interiört och exteriört, vilka präglar kyrkan idag.

Kyrkorummet är vitputsat med ett högt välvat tak. Huvuddelen av inredningen är från 1930- och 40-talen med undantag av altaruppsatsen från 1700-talet. Det tresidiga koret i öster är upphöjt ett steg i förhållande till långhuset och i väster finns en läktare med orgel. Det äldsta inventariet är dopfunten av täljsten som är daterad till 1200-talet.

2. Bergtorp 1:2, Bergtorp

Större gård belägen på en höjd mellan öppet odlingslandskap och skogsmark. Byggnaderna utgörs av ett bostadshus, en ladugårdsbyggnad med två indragna logportar, ett magasin och en bod. Genom gården leder en mindre grusväg. Bostadshuset och boden omges av en stor trädgård bland annat med en rad av lövträd längst vägen.

Gårdens byggnader är uppförda under 1800-talets senare del eller 1900-talets början. Boden närmast den stora manbyggnaden är senare delvis ombyggd. Manbyggnaden är av salsbyggnadstyp. Byggnaderna är rödmålade och har takbeläggning av lertegel och plåt. Ladugården har två öppningar in till de olika logarna.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens välbevarade äldre utformning och sammanhållna karaktär, en helhet med stort miljövärde. Av särskilt byggnadshistorisk värde är ladugårdsbyggnaden med de två indragna logportarna.

3. Brunnberg 1:2

Bostadshus, lillstuga och garage i en trädgård väster om Örekilsälven vid Korpbergets östra sluttning. Uppfarten från landsvägen löper rakt fram till bostadshuset. Det nuvarande bostadshuset är uppfört cirka 1930. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att byggnaderna är välbevarade. Gårdsanläggningen tillmäts också ett miljövärde tillsammans med omgivande fastigheter.

4. Brunnberg 1:3

Gård belägen på Korpebergets östra sluttning med bostadshus, två ladugårdar, magasin, vedbod och modernt fårhus. Bostadshuset och magasinet ligger på en högre avsats och ekonomibygnaderna på slättmarken nedanför. Bostadshuset är uppfört i mitten av 1800-talet och renoverat 1949. År 1914 byggdes ny ladugård och år 1955 ytterligare en ladugård norr om och i vinkel med den tidigare. Magasinet har troligen samma ålder som bostadshuset och vedboden är något yngre.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att gårdens byggnader är ett bra exempel på det dalsländska jordbrukets utveckling under 1800- 1900-talen. Det välbevarade magasinet är byggnadshistoriskt intressant med sin knuttimrade stomme och sina kraftiga takåsar.

5. Brunnberg 1:4

Gård med bostadshus, redskapsbyggnad, bod och jordkällare vid Korpebergets östra sluttning. Ett mindre vattendrag passerar gården och rinner ut i Örekilsälven. Bostadshuset, en dalslandsstuga, är från mitten av 1800-talet. De tidigare, utskjutande hörnknutarna är dock avlägsnade. Den utseendemässigt välanpassade redskapsbyggnaden är byggd cirka år 2000. Boden och jordkällaren är båda från början av 1900-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens upplevelsevärde samt av att den är representativ för Rölunda och Dalsland. Byggnadshistoriskt intressant är den traditionella dalslandsstugans utseende och planlösning.

6. Brunnberg 1:7

Gård belägen mellan landsvägen och ett tillflöde till Örekilsälven. Byggnaderna utgörs av bostadshus, ladugård, magasin och vedbod. De är samlade kring en gårdsplan med bostadshuset i söder och ladugården i norr. Bostadshuset är uppfört 1923 och har en planform i vinkel som är relativt ovanlig på landsbygden men som finns i Rölunda på flera platser. Ladugården är byggd 1937. Fähusdelen har en stomme av kubb som är en äldre virkesbesparande byggnadsteknik. Magasinet byggdes 1966 och vedboden tillkom 1992. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att gården är representativ. Byggnadshistoriskt intressant är bostadshusets relativt ovanliga byggnadsstil samt att ladugården delvis är byggd med kubb.

7. Böle 1:25, Vassnöden

Gård belägen på en låg platå i det omgivande odlingslandskapet. Byggnaderna utgörs av bostadshus,

ladugård, magasin och avträde. Bostadshuset står mitt på platån och ekonomibyggnaderna är samlade i södra delen. Samtliga byggnader uppfördes år 1936. Bostadshuset är i stort sett oförändrat sedan dess. Ladugården och magasinet fick ny takbeläggning av eternit omkring år 1950 men är i övrigt lite förändrade. Fastigheten var tidigare soldatstom men endast grundrester finns kvar av äldre byggnader.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens representativitet och upplevelsevärde. Byggnadernas oförändrade utförande och att gården är komplett är också värdefullt.

8. Böle 1:9, Nytorp

Litet torpställe bestående av stuga, ladugård och jordkällare. Stugan tycks ha fått sin utformning under 1900-talets första årtionden. Ladugården ser ut att vara byggd kring 1930-talet. På torpstugans marker ligger också några små enkla sommarstugor. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att det rör sig om ett relativt välbevarat torpställe som vittnar om den relativt korta men viktiga perioden i Dalslands historia då många torp styckades av från gårdarna och uppodlingen var intensiv.

9. Böle 1:66, Böle skola

Före detta skola belägen strax öster om Örekilsälven intill landsvägen. Till skolbyggnaden hör även ett avträde. I närheten finns också grundrester från fler byggnader.

Byggnaden är uppförd år 1879–80. I Rölanda har det funnits flera skolor av detta slag. Böle skola är dock den mest välbevarade. Idag används den av en ideell förening.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens historiska funktion såväl som dess representativitet för skolbyggnader från slutet av 1800-talet.

10. Gillanda 1:17, Nordgården

Enskilt belägen gård omgiven av omväxlande öppen odlingsmark och skogsmark. Förbi den väl sammanhållna gården leder en mindre grusväg. Bostadshuset med omgivande trädgård, ladugården och ett magasin med vidbyggt garage är samlade kring en gårdsplan. Till Nordgården hör också ett stall, vidbyggt med ladugården, samt en maskinhall och ett pumphus.

Bostadshuset, ladugården och pumphuset är uppförda omkring 1950 medan magasinet och stallet är från 1900-talets början. Maskinhallen uppfördes omkring år 1990. Det vitmålade bostadshuset av trä har karaktären av en tidstypisk villa och ekonomibyggnaderna är faluröda förutom maskinhallen som har väggar av röd plåt. Det kulturhistoriska värdet motiveras av den väl sammanhåll-

na gårdsbilden med flera välbevarade tidstypiska byggnader.

11. Gillanda 1:35

Bostadshus och uthus beläget i norra delen av Gillanda by. Har troligtvis varit en mindre gård men saknar ladugård. Bostadshuset är ett västsvenskt dubbelhus av modifierad korsplanstyp och är troligtvis byggt vid sekelskiftet 1900. Uthuset tillkom cirka 1950. Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadshusets representativitet och av dess upplevelsevärde.

12. Hökesäter 2:30, Magdedal

Gård belägen i sluttningsläge med omgivande skogsmark. Magdedal är belägen i Rölanda sockens nordvästra del, nära Parsetjärn och gränsades mot Töftedal och Dals-Eds socknar. Gården är relativt sent bildad genom en sammanslagning av ett par torpställen belägna på utmarker till gårdar i Rölanda och Dals-Ed. Byggnaderna utgörs av bostadshus, ladugård och en källarvind. Bostadshuset är enligt uppgift uppfört på 1890-talet och ladugårdsbyggnaden omkring 1940. Källarvinden är troligen från 1900-talets början. Manbyggnaden, med faluröd pärlspontpanel präglas av väl utformade snickeridetaler, bland annat fönstren med dess omfattningar. Ladugården, också faluröd, har en överbyggd gödselstad.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning med intressanta och byggnadshistoriskt värdefulla delar.

13. Järsalen 1:3, Norra Järsalen

Gården ligger vid en höjd utmed en grusväg. På fastigheten finns två bostadshus, det äldre är en så kallad dalslandsstuga, ladugård och en vedbod. Vägen delar gården med bostadshusen på östra och ekonomibyggnaderna på västra sidan. Dalslandsstugan är byggd under senare delen av 1800-talet och ladugården troligen vid mitten på 1900-talet. Det yngre bostadshuset tillkom på 1950-talet. Det kulturhistoriska värdet motiveras av det yngre bostadshusets välbevarade utformning och tidstypiska byggnadsmaterial. Dalslandsstugan tillmäts ett byggnadshistoriskt värde som ett fint exempel på den lokala byggnadstraditionen.

14. Järsalen 1:4, Södra Järsalen

Gården är belägen vid en höjd utmed en grusväg. Byggnaderna utgörs av en dalslandsstuga, ladugård, magasin, stall, avträde och jordkällare. Dalslandsstugan är uppförd i mitten av 1800-talet. Den är timrad med lockpanel och knutlådor. Verandan med sin detaljrika utsmyckning är från sekelskiftet 1900. På senare år har plåt lagts på stugans tak. Ladugården och magasinet är båda uppförda under första halvan av 1900-talet. Stallet är något äldre, troligtvis från 1900-talets början.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att gården är representativ, komplett och har välbevarade byggnader.

Dalslandsstugan tillmäts ett byggnadshistoriskt värde som ett exempel på den lokala byggnadstraditionen.

15. Hästhagen 1:51, Hemmet

Enkelstuga med förvaringsbod och sentida lillstuga. Ursprungligen ett torp eller mindre gård, numera fritidshus. Byggnaderna är placerade på en berghäll i skogsbrynet. Enkelstugan är byggd vid sekelskiftet 1900. Den har ett av Rölandas få skiffertak. Förvaringsboden är uppförd vid mitten- och lillstugan i slutet av 1900-talet. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens tidstypiska utseende och av upplevelsevärdet. Byggnadshistoriskt intressant är skiffertaket som är ovanligt i Rölanda, särskilt på torpbebyggelse.

16. Kårböle 1:7

Gård med två bostadshus som har byggts på en mindre ås. Ett magasin och en vedbod står strax väster om bostadshusen och något lägre. Ladugården och maskinhallen är belägna vid åsens fot. Det yngre bostadshuset är uppfört mellan år 1930–1940 och det äldre, en enkelstuga, är troligen byggt vid sekelskiftet 1900. Vedboden och magasinet är samtida med det äldre bostadshuset. Maskinhallen är byggd efter år 1960. Det kulturhistoriska värdet motiveras av det äldre bostadshusets autenticitet. Gårdens bestånd av byggnader som speglar dess utveckling höjer värdet.

17. Mellbyn 1:18

Bostadsfastighet belägen intill korsningen mellan väg 164 mellan från Ed mot Strömstad och Halden och landsvägen söderut genom Rölanda mot Munkedal.

Omgivningarna domineras av öppen odlingsmark i en dalgång. Genom platsens centrala läge har här under lång tid funnits handelsbod och affär samt under en period också bankverksamhet. Byggnaderna på Mellbyn 1:18 består av en manbyggnad, två uthusbyggnader samt en förrådslänga. Från landsvägen mot Munkedal leder en uppfartsväg fram till manbyggnaden.

Byggnaderna på Mellbyn 1:18 har koppling till affärs- och bankverksamheten. På grannfastigheten finns en före detta affärsbyggnad som 1936 ersatte en äldre affärsbyggnad på samma plats. Husen på Mellbyn 1:18 är från 1800-tales senare del och 1900-tales början med undantag för ett av uthusen som sannolikt är uppfört omkring 1900-talets mitt. Manbyggnaden har under senare år renoverats. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas bevarade äldre utformning och karaktär. Betydelsefullt är också kopplingen till den tidigare affärsverksamheten på platsen.

18. Näsbön 1:10

Ej bebodd gård belägen i det öppna odlingslandskapet intill landsvägen från Rölanda kyrka söderut mot Gillanda. Byggnaderna på Näsbön 1:10 utgörs av ett äldre bostadshus, ett magasin och en bod. Det timrade bostadshusets byggdes vid 1800-talets mitt och har en, sannolikt från tidigt 1900-tal, tillbyggd veranda. Magasinet (cirka 1900) har faluröd locklistpanel och sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. Boden är sannolikt från 1900-talets första hälft. Det kulturhistoriska värdet motiveras av manbyggnadens höga ålder och bevarade äldre utformning som är av stort byggnadshistoriskt värde.

19. Näsbön 1:31

Lärbostad belägen strax norr om Timmeråsen utmed en landsväg. På fastigheten finns ett bostadshus, tvättstuga samt förvaringsbod med avträde. Byggnaden är uppförd som lärbostad för två lärare år 1925 i 1920-talsklassicism med pilastrar i hörnen, markerade omfattningar samt toppvalmat sadeltak. Lägenheterna låg på var sin våning och hade var sin ytterdörr. Utrymmena tvättstuga, förvaringsbod och avträde var dubblerade, en för var lägenhet. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens ursprungliga användning och välbevarade utformning.

20. Prästgården 1:5, Ålderdomshemmet

Före detta ålderdomshem beläget strax öster om Rölanda kyrka på en höjdsträckning. Numera används det som bostad och försäljningslokal. På tomten finns även ett garage. Byggnaden är uppförd 1931 och har drag av 1920-tals klassicism. Ålderdomshemmet var i bruk till 1988. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens tidigare användning som ålderdomshem. Byggnads-historiskt intressant är att huset är uppfört i 1920-talsklassicism.

21. Ramberg 1:6

Gården är belägen utmed en mindre väg strax öster om Pers Kulle, en bergås i landskapet. Byggnaderna utgörs av bostadshus, ladugård, maskinhall och förrådsbod. Bostadshuset, uppfört år 1929 och en något yngre förrådsbod är omgivna av trädgården. Ladugården och maskinhallen är placerade vid uppfarten från stora vägen. Ladugården är betydligt äldre än bostadshuset och maskinhallen tillkom cirka 1950

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att gården är representativ för ett mindre jordbruk och har en komplett uppsättning byggnader som normalt tillhör en sådan. Bostadshusets utformning är tidstypisk.

22. Ramberg 1:7

Sommarstuga belägen i ett skogsbryn med utsikt över åkermarken. Byggnaderna utgörs av bostadshus, garage och friggebod. I Rölända är det ovanligt med byggnader speciellt uppförda som fritidshus. Denna stuga, som tillverkats av Vårsåsvillan, byggdes 1972. Många fritidshus byggdes på så kallad ofri grund, tomten arrenderades av markägaren. De flesta har senare köpts fria och blivit egna fastigheter. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att stugan byggnadshistoriskt är ett bra exempel på en enkel sommarstuga, och av att kategorin är ovanlig i Rölända.

23. Rölända-Bön 1:3, Bön

Gård belägen på en höjdsträckning öster om Örekilsälven med bostadshus, ladugård, förrådsbod samt ett modernt traktorgarage. Bostadshuset är uppfört vid sekelskiftet 1900 på platsen för ett tidigare bostadshus. Förrådsboden som varit en ladugård är troligen av samma ålder. Något västerut i sluttningen står ladugården som byggdes cirka 1930. Där står också ett traktorgarage uppfört efter år 1960. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att gården är representativ och upplevelsevärde av bostadshuset samt förrådsboden. Autenticitetsvärde finns i bostadshusets välbevarade yttre.

24. Rölända-Bön 1:29, Backarna

Mindre gård belägen i anslutning till en sträckning med gårdsbebyggelse och odlingsmark norr om Rölända kyrka. Backarna har utgjort en hemmansdel till en av gårdarna i Bön, vilka är belägna längs vägen och höjdsträckningen genom landskapet. Backarna har ett karaktäristiskt läge i en sluttning kanten av en mindre dalgång med öppen odlingsmark i en sluttningen mot stora skogsmarker. Huvudgården är belägen cirka 400 meter västerut. Gården tillkom under de första åren efter sekelskiftet 1900 och fick namnet efter läget i backsluttningen, »Backarne« eller »Böbackrana«. Från ursprunget finns bostadshuset och en ladugårdsbyggnad bevarade. Tidigare fanns också en snickarbod och en smedja. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning samt gårdens miljövärde med

karaktäristiska läge i det omgivande värdefulla odlingslandskapet.

25. Rölunda-Bön 2:1, Rankeböen

Gård belägen på höjdsträckningen strax öster om Örekilsälven med bostadshus, lillstuga, magasin, jordkällare samt avträde i centralsvensk gårdsform. Byggnaderna är uppförda i slutet av 1800-talet men lillstugan flyttades till platsen under 1900-talet. Grunden efter ladugården finns strax söder om övriga byggnader. Norr om bostadshuset har funnits en parkliknande trädgård. Gården användes som militärförläggning under andra världskriget. Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens samlade gårdsbild samt de välbevarade byggnaderna som också ger ett upplevelsevärde.

26. Rölunda-Dalen 1:17

Gård med bostadshus, ladugård, magasin och förvaringsbod vid landsvägen som förbinder östra och västra Rölunda. Bostadshuset är troligen byggt vid sekelskiftet 1900 i så kallad korsplan och ladugården under senare delen av 1800-talet men ombyggd på 1900-talet. Magasinet och förvaringsboden har tillkommit under första hälften av 1900-talet. Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens välbevarade bostadshus i korsplan en hustyp som blev vanlig på landsbygden under tidigt 1900-tal.

27. Rölunda-Prästgården 1:3 och Näsbyn 1:40

Prästgården i Rölunda är belägen strax norr om kyrkan. Anläggningen består av ett bostadshus, två ladugårdsbyggnader, uthus, en damm samt garage. Genom gården löper landsvägen mot Örekilsälven, med bostadshuset på nordöstra sidan och de två ladugårdsbyggnaderna i vinkel på den sydvästra sidan. Bostadshuset, uthuset och garaget är numera avstyckat och ligger på fastigheten Rölunda Prästgården 1:3, medan ladugårdarna och dammen hör till Näsbyn 1:40.

Boningshuset uppfördes i två våningar år 1826 och är en av Dalslands äldsta prästgårdsbyggnader. Det tilläggsisolerades på 1970-talet och fönstren byttes ut vid en renovering år 1990. Verandan är från omkring år 1900 men har ändrats sedan dess. Uthuset är uppfört omkring år 1940 och garaget 1956. Båda är välbevarade i sina ursprungliga skick. Den äldre ladugårdslängan är delvis timrad och är av byggnadshistoriskt intresse.

Tillsammans bildar prästgårdsbyggnaden, uthuset, garaget, dammen och den äldre ladugården ett välbevarat och komplett exempel på en prästbostad på landsbygden med tillhörande jordbruk. Det kulturhistoriska värdet är högt. Läget i landskapet med närhet till kyrkan bidrar med ett betydande miljövärde.

28. Smedjebön 1:5

Gård bestående av två bostadshus, ladugård, verkstad, garage samt jordkällare. Ekonomibygnaderna är samlade kring gårdsplanen i söder medan bostadshusen är uppförda på en kulle norr där om. En väg löper över gårdsplanen i öst-västlig riktning.

Det yngre bostadshuset är byggt år 1966 och har ett tidstypiskt utseende. Det äldre bostadshuset är en tillbyggd enkelstuga, rödmålad och i två våningar. Den är ursprungligen uppförd i mitten av 1800-talet och utbyggd redan i slutet av århundradet. Verandan är troligtvis tillbyggd på 1920-1930 talet. Byggnaden har stått obebyggd sedan år 1966. Ladugården är uppförd vid sekelskiftet 1900.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av mångfalden av välbevarade äldre byggnader. Det äldre bostadshuset är ett exempel på de stora traditionella boningshus som uppfördes under 1800-talet. Det är framför allt välbevarat invändigt.

29. Smedjebön 1:17, Stommen

Före detta soldattorp som hört till gårdarna i Smedjebön och är beläget cirka 2 kilometer söder om byn på dess utmarker. Närmast kring Stommen finns igenväxande odlingsmark omgiven av skog och den relativt stora Duvemossen. Stommen är ett namn som i allmänhet betecknar boställen och mark kopplade till systemet med avlöning i natura för statlig tjänst, bland annat i form av prästgårdar och soldattorp. Av byggnader på platsen återstår endast bostadshuset, en enkel stuga med faluröd locklistpanel och sadeltak täckt med plåt. Det är sannolikt uppfört under 1800-talets slut eller 1900-talets början och är till stora delar bevarat i äldre skick. Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens bevarade äldre utformning och dess tidigare funktion som soldattorp, vilket innebär ett särskilt socialhistoriskt värde.

30. Törsängen 1:19, Liden

Torp beläget vid Urdskulen och Törsängsbäcken som rinner ut i Örekilsälven. Förutom enkelstugan finns även en vedbod på tomten. Bostadshuset är uppfört i slutet av 1800-talet och är relativt välbevarat. Så när som på verandan från 1930-talet har inga tillbyggnader gjorts. Taket är täckt med

enkupigt tegel och byggnaden står på en sockel av kallmurad natursten vilket ger ett ålderdomligt intryck. Vedboden är uppförd i modern tid men har ett äldre utseende.

Det kulturhistoriska värdet motiveras dels av bostadshusets välbevarade yttre, och dels av att det är en representant för de enkla torpstugorna.

31. Ökna 1:3

Gård belägen väster om Örekilsälven där landsvägen delar sig dels mot Dals-Ed och dels mot Rölanda kyrka. Den består av bostadshus, lillstuga, ladugård samt magasin. Landsvägen delar byggnaderna med bostadshuset på norra sidan och övriga byggnader på södra sidan. Ekonomibyggnaderna är samlade kring en stor gårdsplan med ladugården längst i söder, lillstugan i öst och magasinet i väst.

Bostadshuset är troligtvis uppfört strax efter första världskriget men kan vara något äldre. Skorstenen är borttagen. Lillstugan har en märklig utformning, byggd i vinkel med tre ingångar och en hög inglasad veranda eller farstukvist. Byggnaden är den äldsta på gården och troligtvis uppförd under senare delen av 1800-talet. Den har blivit renoverad och tillbyggd i början av 1900-talet.

Ladugården och magasinet är troligtvis uppförda i mitten på 1900-talet. Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens representativitet.

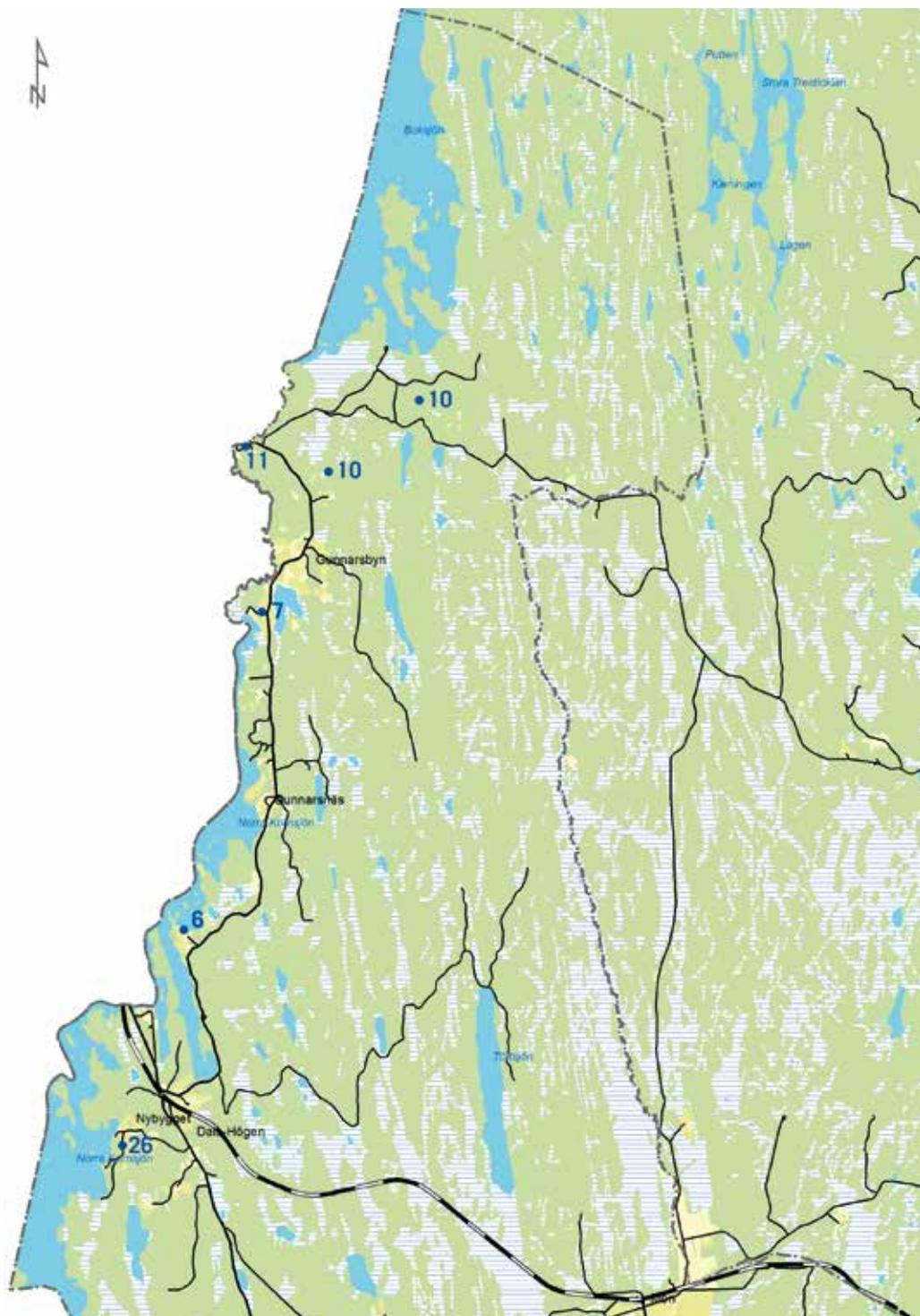
TÖFTEDALS SOCKEN

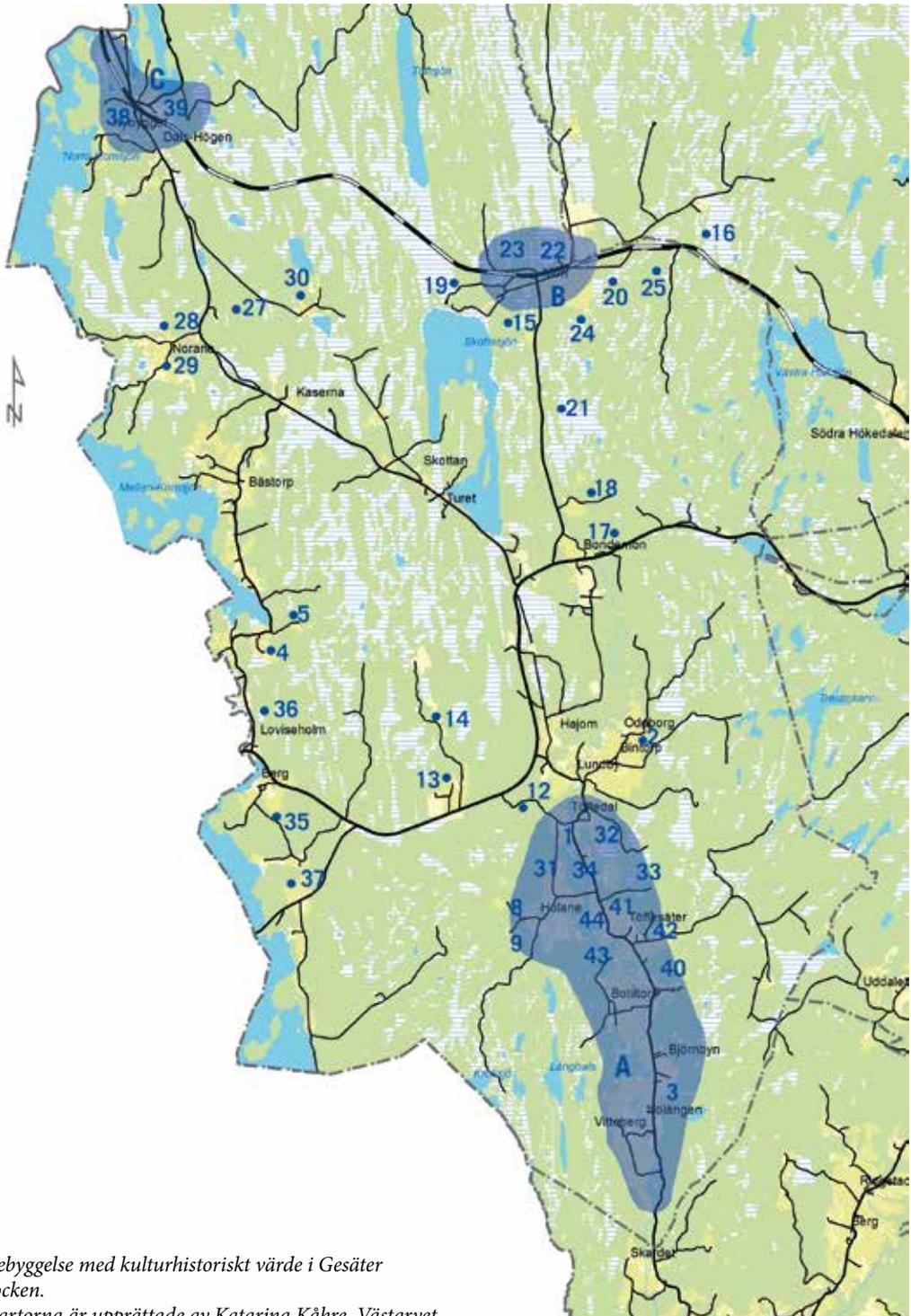
Töftedals socken är mycket långsträckt i nord-sydlig riktning och den långa gränsen åt väster mot Norge och Bohuslän består enbart av vatten. Det är sjösystemet med Boksjön, de tre Kornsjöarna och älvarna mellan dessa. Vattnet från dessa vattendrag fortsätter genom Bohuslän och Norge och mynnar ut i Idefjorden. Längst norr ut i socknen ligger Tresticklans nationalpark som är det största området av orörd natur i södra Sverige. Det består av ett sprickdalslandskap med ödemarkskaraktär. I Töftedals socken finns ett sjuttioal sjöar och tjärnar.

Töftedalsån går i stort sett genom hela socknen och i Gesäter förenar den sig med Röländaån och blir Örekilsälven. Örekilsälvens dalgång sträcker sig vidare in i Bohuslän. Töftedalsån börjar sitt lopp i den sankt skogsmarken i norr. I socknens södra del finns Töftedalsåns dalgång där de goda odlingsbetingelserna medfört en dalgångsbebyggelse. I dalgångens norra del ligger kyrkan.

Vid reformationen hörde Töftedal tillsammans med Rölända, Gesäter, Nössemark och Håbol till Dals-Eds pastorat. Rölända blev sedan moderförsamling då Rölända, Gesäter och Töftedal 1656 avskiljdes till ett eget pastorat. 1664 återgick dock Töftedal till Ed men överfördes ännu en gång, 1961, till Rölända. År 1998 upplöstes dock Rölända pastorat och Dals-Ed är åter moderförsamling i pastoratets ursprungliga omfattning, vilket motsvarar det som idag är Dals-Eds kommun. Töftedal är en utpräglad landsbygdsförsamling där jordbruk kombinerat med skogsbruk varit huvudnäring. Gårdarna har i allmänhet varit ganska små.

Vid Dalslands järnväg, invigd 1879, anlades en järnvägs- och tullstation vid Mon i Töftedal. Verksamheten var periodvis ganska livlig tills stationen stängdes 1953, men något samhälle kom aldrig att växa fram. I Töftedal har också funnits ett järnbruk, Loviseholm, intill gränsen mot Bohuslän. Bruket startade på 1750-talet och upphörde i slutet av 1800-talet.

*Bebyggelse med kulturhistoriskt värde i Gesäter socken.
Kartorna är upprättade av Katarina Kåhre, Västarvet.*

Kyrkomiljön från öster.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER I TÖFTEDALS SOCKEN

1. Töftedals kyrka

Den lilla timrade kyrkan i Töftedal är lågt belägen intill Töftedalsån och har troligen föregåtts av en medeltida träkyrka på samma plats. Långhuset och koret är från 1748–49 och västtornet byggdes 1793. Mot norr tillkom en sakristia 1915. Karakteristiskt för Töftedals kyrka är det relativt breda långhuset med brant takfall och det korta tornet. Ett tidstypiskt drag är det tresidigt avslutade koret. Ingångar finns i väster till vapenhuset och på sakristians östra sida. Före 1950 fanns också en ingång på korets södra sida.

Stommen av timmer är klädd med vitmålad locklistpanel. På långsidorna och i hörnen finns knutlådor. Såväl långhusets och sakristians sadeltak samt torntaken är valmade och täckta med småskiffer. Den sedan 1887 inklädda

lanterninen täcks av en kopparklädd huv krönt av en glob och en tupp. Fasadens snickerier är gråmålade förutom kyrkporten mot väster, en pardörr med profilerad snedställd svart panel. Sakristians pardörr mot öster är klädd med snedställd fasspontpanel. Långhuset och koret har stora rektangulära fönster indelade i smårutor. I tornets klockvåning, vilken är något indragen, finns ljudluckor år de fyra väderstrecken. Det breda korta kyrkorummet har en enkel karaktär med en sparsmakad inredning, till stora delar präglad av en renovering 1950 efter handlingar av arkitekt Axel Forssén, då också altartavlan av konstnär Gunnar Erik Ström tillkom. Av äldre inredning märks främst predikstolen, enligt uppgift landskapets äldsta, från 1500-talet.

Kyrkoanläggningen består av kyrkan med omgivande kyrkogård, kyrkSTALLARNA (cirka 1930), församlingshemmet (1988) samt den äldsta skolbyggnaden (cirka 1870) som också varit sockenstuga och församlingshem, idag förråd för kyrkan. Till kyrkoanläggningen hör också ett äldre dass vid norra kyrkogårdsmuren. Den andra före detta skolbyggnaden (1930) brukas, efter det att skolan lades ner för cirka fem år sedan, som hembygdsgård och räknas inte till själva kyrkoanläggningen.

Töftedals kyrka från sydost.

Kyrkogården har en långsmal form i nord-sydlig riktning. Den består av två delar på var sida om landsvägen vilken leder i en stor sväng förbi kyrkan. Kyrkogårdens äldsta del har en något oregelbunden form runt om kyrkan med den större delen mot söder. Kyrkogården har sedan etappvis utvidgats söderut, på andra sidan landsvägen, 1941 och 1973. Landsvägen sträcker sig också längs den äldsta delens östra sida och den yngre delens västra sida.

Kyrkogårdens äldsta del omgärdas av en kallmur och rader med lönnar. Även längs den yngre delens norra och västra sidor, längs vägen, finns en kallmur.

A. Värdefull kulturmiljö, Töftedalsåns dalgång, riksintresseområde för kulturmiljövården

Dalgången där Töftedalsån har sitt slingrande lopp är omgiven av barrskogsklädda höjder med många mossar och myrar. Det öppna landskapet i dalen är präglat av åkerbruk och betesdrift. Bebyggelsen i dalgången ligger utspridd men med flera gårdar tillsammans på varje plats. Parallellt med ån går en väg genom dalen och bebyggelsen ligger mestadels placerad utmed den. Undantaget är rester av torpbebyggelse som ligger utspridd på de skogklädda bergen vid små igenväxande åkerlyckor. Några torp har blivit sommarstugor men de flesta har utplånats av tidens tand. Spridda platser utmed ådalgången med förhistoriska gravanläggningar vittnar om att här har funnits människor sedan förhistorisk tid. I skogsmarksregionen finns bronsåldersgravar och i centralområdena finns gravformer från yngre järnåldern.

I Lundby på krönet av en backe bara ett par kilometer söder om sockencentrat vid kyrkan fanns ytterligare ett slags centrum med postkontor och gästgiveri. Två gårdar, Lundby 1:2 och 1:3 ligger på ömse sidor om vägen. I Lundby 1:2 »Uppistuga« fanns postkontor fram till 1937 och i Lundby 1:3 »Nolistuga« fanns gästgiveri och skjutsstation.

Vid Töftesäter kommer Kvarnbäcken öster ifrån och rinner ihop med Töftedalsån. Odlingsmarken kring bäcken bryter in mot öster. I skogskanten finns en bebyggelsemil-

jö som består av några gårdar. Töftesäter 1:19 utvärderades i den miljön på grund av sina fina snickerier. Övriga gårdar som tillhör Töftesäter ligger utmed vägen.

I dalens norra del vid en krök av vägen ligger Töftedals kyrka. Ån slingrar sig fram alldeles väster om kyrkan i frodig grönska. Bebyggelsen vittnar om att här har varit ett litet sockencentrum för inte alltför länge sedan. Söder om kyrkan ligger skolan från 1920-talet med stor skolgård och uthusbyggnad till. Församlingshemmet från 1988 ligger intill skolbyggnaden. Mitt emot församlingshemmet ligger en oansenlig byggnad som idag används av kyrkan till förvaring. Detta är den gamla skolan från 1870-talet. Där hade man församlingshem efter att den nya skolan byggts. Öster om kyrkan ligger en byggnad som hyste handelsbod i ett helt sekel mellan 1880-talet och 1985. Här finns också två gårdsmiljöer med ståtliga manbyggnader. Någon kilometer söder om kyrkan finns ett missionshus och ytterligare några hundra meter bort ligger ännu en nedlagd affär, Hillebäck.

Inom miljön har följande fastigheter utvärderats kulturhistoriskt: Bintorp 1:3, Björnbyn 1:2 (Gullbacken), Lundby 1:3, Töftedals Stom 1:11, Töftedals Stom 1:14, Töftedals Stom 1:15, Töftedals Stom 1:8 (Töftedals skola), Töftesäter 1:11 (Liden), Töftesäter 1:16 (Hillebäck), Töftesäter 1:19, Töftesäter 1:20 (smedjan), Töftesäter 1:25.

Gårdarna vid Lundby.

2. Bintorp 1:3

Bintorp ligger på krönet av en mjuk kulle med öppen odlingsmark runt om. Gårdens byggnader ligger placerade kring en trevägskorsning. Den ursprungliga manbyggnaden, som lär vara uppförd vid 1700-talets slut eller 1800-talets början, finns kvar. Byggnaden är en faluröd dalslandsstuga med en ej ursprunglig farstukvist. På taket ligger enkupigt lertegel, skorstenen är borta. Söder om den gamla manbyggnaden ligger en ladugård från 1930-talet. Den är av en typ som är vanlig i socknen med ventilfönster som har vita fönsterfoder som korsas i hörnen upptill på fasaden. En magasinsbyggnad från 1920-talet ligger bredvid den gamla manbyggnaden. Gårdens gulmålade huvudbyggnad är byggd på 1890-talet men ombyggd kring 1940 och för ändrad för att utvärderas kulturhistoriskt. Öster om denna ligger en ladugård från cirka 1950 med gjuten fähusdel. Ett maskingarage/magasin från cirka 1950 ligger norr om. Väster i gårdsmiljön ligger en stor vitmålad byggnad med mansardtak som är byggd 1935. Gårdsmiljön vid Bintorp 1:3 bär tydliga spår i bebyggelsen av gårdens utveckling under 1800- och 1900-talet. Boningshuset från 1935 är välbevarat sedan byggnadstiden. Den gamla manbyggnaden är till stor del välbevarad sånär som på verandan.

3. Björnbyn 1:2, Gullbacken

Småbruksmiljö från tiden kring 1930. Gulmålade boningshus med mansardtak och korspostfönster. Ladugården har indragen logport med logbro. Fähusdelen är murad och vitputsad. Manbyggnaden ligger i en stor trädgård. Norr om denna ligger ladugården med en grusplan framför.

Gullbacken utgör en autentisk småbruksmiljö från tiden kring 1930. Den välbevarade ladugården med sin indragna logport är av en typ som är mycket vanlig i just Töftedals socken.

4. Bästorp 1:19, Bästorps missionshus.

Bästorps missionshus som byggdes 1936 ligger invid åkermark vid Norra Föla några hundra meter söder om Fölebukten i Mellankornsjön. Tomten omgärdas av träd och buskar. Det vitmålade missionshuset har en veranda mot norr och mot söder en liten förstukvist. Fönstren av korsposttyp har blåmålade foder och spröjsar. Dörrar och vindskivor är också blå.

Norr om missionshuset ligger en liten faluröd bod som är uppförd av plank.

Missionshuset i Bästorp byggdes med gemensamma krafter av medlemmar i Missionsförbundet. Huset är helt intakt sedan byggnadstiden. Det kulturhistoriska värdet består till stor del i att byggnaden står som ett minne av tiden då frikyrkorörelsen var stark och det var vanligt att man gick samman och byggde sina egna gudstjänstlokaler.

5. Bästorp 1:64, Myrarne

Torpet Myrarne ligger på en uppodlad åkerlycka i skogen knappt en kilometer från Fölebuktens spets. Boningshuset är en faluröd enkelstuga i en och en halv våning som står på en berghäll och på lös stenfot. På torpstället finns två bodar och en ladugård bevarade förutom stugan. Bodarna, en förvaringsbod med stenkällare under och en vedbod är faluröda med gulmålade dörrar. Källarboden har enkupigt taktegel och vedboden tvåkupigt. Ladugården är grå och timrad. Den har en logbro och taket är täckt med tvåkupigt lertegel. En mycket välbevarad torpmiljö även vad gäller ekonomibyggnaderna.

Ladugården med torpstugan i bakgrunden

6. Fagernäs 1:1

Fagernäs ligger på ett näs i norra Kornsjön norr om Högsbukten. Bebyggelsen ligger högt och åkrarna breder ut sig i sluttningen mot sjön. Manbyggnaden från 1875 liknar ett västsvenskt dubbelhus men är bredare med tre fönster i rad på gaveln. Grunden är av ohuggen sten. Fönstren av korsposttyp har grönmålade spröjs. Fodren är neddragna på sidorna och har dekorationer på ovansidan av sidostyckena. Verandans tunna spröjsverk är indelade i rektanglar som bildar ett intrikat mönster. Mot söder är en tillbyggnad från 1998. Till gårdsmiljön hör också ytterligare ett boningshus och ekonomibyggnader från 1911.

Det andra boningshuset ligger på samma plats som ett äldre boningshus men har fått sin utformning vid ungefär samma tid som manbyggnaden. Det mindre boningshuset har en liten farstukvist mot öster och ingång med tak mot söder. Den stora ladugården från 1911 har fähusdel av tegel och mitt på en indragen logport med hög logbro.

Övervåningens fönsterventiler har foder som möts i kors i hörnen. Det finns två magasinsbyggnader. Det som ligger närmast ladugården är förmodligen byggt samtidigt som ladugården, har likadana foder runt fönstren och står på stenplint. Närmare det mindre boningshuset finns en lägre magasinsbyggnad som nog är äldre än den andra magasinsbyggnaden. Ekonomibyggnaderna är faluröda och på taken ligger tvåkupigt lertegel utom på en magasinsbyggnad från andra världskriget där det ligger ett speciellt tegel på taket.

Gården Fagernäs har mycket välbevarad bebyggelse från 1875 då manbyggnaden byggdes och från 1911 då ladugården och ett av magasinerna byggdes.

7. Gunnarsbyn 1:20, Grängsgården

På en höjd vid vägen väster om Gunnestjärn i Gunnarsbyn ligger den före detta skolbyggnaden. Den är långsträckt med dubbla ingångar mitt på långsidan. Fönstren är av korsposttyp. På taket ovanför de vitmålade dörrarna sitter takkupor med lunettefönster. Kring sekelskiftet 1900 byggde man några mindre skolor utplacerade i socknen för att barnen som bodde lite avsides inte skulle få så lång skolväg. Till skolbyggnaden hör också en faluröd förrådslänga. Den före detta skolan och numera föreningslokalen utgör ett tidsdokument från när skolan var i bruk. Byggnaden är välbevarad sedan byggnadstiden med undantag för takmaterialet.

8. Hajom med Holane 1:12, Ängen

Litet jordbruk som styckades av från gården Holanda 1923. På platsen låg ett soldattorp längre tillbaka i tiden. Boningshuset är en faluröd enkelstuga i en och en halv våning. Ladugården som är uppförd kring samma tid som stugan ligger i souterräng nerför backen. Det kulturhistoriska värdet ligger i att helhetsmiljön är välbevarad.

9. Hajom med Holane 1:13, Smätten

Till gården Hajom med Holane 1:13 hör också den mindre jordbruksmiljön eller torpet Smätten. Smätten ligger ett stycke sydväst om gårdsmiljön inne i skogen. Denna miljö består av en stuga och tre bodar. Byggnaderna är grupperade kring en berghäll. Boningshuset är en välbevarad,

Den lilla torpstugan vid Smätten.

faluröd liten torpstuga i en och en halv våning från tiden kring 1915–1920.

10. Jakobsrud 1:16 och 1:13

På fastigheten Jakobsrud 1:16 har gården Sand och torpet Rönningen blivit kulturhistoriskt utvärderade. Sand ligger alldeles norr om Sandebäcken väster om vägen från Högen som slutar vid Hallerudsbäcken. Byggnaderna är grupperade kring gårdsplanen med ladugården i fonden, manbyggnaden i söder och en bod i norr. Ladugården har två indragna logportar, en stor mitt på den västra långsidan och en mindre längst åt norr på samma sida. Söder om den större logporten är en utbyggd del under snedtäcka. Ladugården är uppförd i timmer och har tvåkupigt lertegel på taket. Gården Sand utvärderas i denna inventering på grund av den välbevarade ladugården som med sina två logportar visar på typiska drag från socknen.

Torpet Rönningen: Manbyggnaden är byggd 1920. Huset är falurött med vita fönster. Fönstren är av korsposttyp med fyra smårutor i de övre rutorna. Torpstugan ligger i skogen i en frodig trädgård. Det som finns kvar av övrig bebyggelse på torpet är en stenkällargrund och en liten grå bod med pulpettak. Torpet Rönningen är välbevarat sedan byggnadstiden.

11. Jakobsrud 1:20, Soldala

Nära Hallerudsälven som utgör gräns mellan Sverige och Norge ligger detta hus i en stor trädgård i skogen. Bostadshuset är ursprungligen byggt 1925 som tullstation och som sådan användes det till 1940, sedan användes det som gränspostering fram till 1958. Den rödmålade byggnaden är uppförd i en och en halv våning med ett stort mansardtak och står på grovhuggen granit. I gavelvåningen sitter treluftsfönster. Vid gaveln mot nordväst är en liten entré tillbyggd. Taket är klätt med falsad bandplåt. Gaveln mot sydost är klädd med masonite. Byggnaden tillmäts ett högt kulturhistoriskt värde främst för att den har ett allmänt intresse genom dess ursprungliga funktion som tullstation. Byggnaden är välbevarad sedan byggnadstiden och har en tidstypisk utformning för tiden 1910–1920.

12. Lundby 1:3

Gården ligger vid en vägkrök där vägen genom Töftedalsåns dalgång svänger av mot väster. Ekonomibyggnaderna ligger tätt intill vägkanten. På anläggningen finns också en enkel sommarstuga.

Manbyggnaden är vitmålad och uppförd 1881 i en och en halv våning. På långsidan mot nordost/baksidan är fyra fönsteraxlar. Husets framsida mot vägen pryds av en enastående fint utformad veranda. Den tillverkades av snickarfamiljen Lindskog som utförde många verandor med snickarglädje i socknen. Mot nordost är en tillbyggd förstukvist från cirka 1940 med balkong ovanpå. Det kulturhistoriska värdet motiveras dels av gårdens intressanta historia som gästgiveri och skjutsstation och dels av den välbevarade manbyggnaden och dess veranda med de speciella snickerierna.

13. Lunnane 1:2

Gårdsmiljön ligger vid odlingsmark omgiven av barrskog och mossar. Byggnaderna grupperar sig kring en liten gårdsväg som leder norr ut. Det långsträckta faluröda boningshuset som antas vara byggt 1750–1800 ligger i en trädgård på vägens västra sida. Vid boningshuset finns ett par mindre bodar. Nordväst om trädgården på en bergknalle ligger en liten ladugårdsbyggnad. På samma sida gårdsvägen alldeles där vägen kröker ligger en magasinsbyggnad på höga betongplintar. Den ser ut att vara byggd kring 1940–1950. Dess tidigare faluröda locklistpanel grånar liksom på de övriga ekonomibyggnaderna. Tätt utmed gårdsvägens östra sida ligger en större ladugårdsbyggnad som har fått sitt utseende kring 1920–1930 men som ligger på samma plats som en äldre ladugård. Denna ladugård har indragen logport med logbro och en utbyggnad mot öster.

Gårdsmiljön är väl sammanhållen och byggnaderna som tillkommit och förändrats under olika skeden kan berätta om förändringar och utveckling från 1700-talet och fram till 1900-talets mitt.

14. Lunnane 1:6, Hällene

Torpmiljö i skogen med ett litet stycke öppen odlingsmark runt omkring. Boningshuset är en faluröd stuga på enkel bredd i en och en halv våning. Den lilla vägen som passerar genom Lunnane 1:2 leder också genom denna torpmiljö. På vägens västra sida ligger en vagnbod/lada och på motsatta sidan ligger stugan och en bod.

Tillsammans med huvudgården Lunnane 1:2 visar torpmiljön på ett pedagogiskt sätt hur den omfattande uppodlingen under 1800-talet här tog sig uttryck i den byggda miljön.

B. Värdefull kulturmiljö vid Mon

Utmed järnvägen vid Mon ligger resterna av det som en gång var ett blomstrande stationssamhälle och tullstation. Stationen och tullstationen anlades 1879 i samband med att Dalslands järnväg som utgick från Sunnanå hamn invigdes. Stationen anlades vid en mosse som senare dikades ut, marken var mycket sank. I närheten fanns några enstaka gårdar och torp men det var en glesbebyggd trakt. I samband med att stationen anlades byggdes stationshus med stationsinspektorsvilla intill, en bostadslänga för järnvägs- och tullpersonal, handelsbod, skola och elektricitetsverk. Sågverk fanns redan. På 1920-talet byggdes stationssamhället ut med två bostadshus för tullpersonal, en ny stinsvilla samt något senare ett par privata tulltjänstemannavillor. Man fick också missionshus, gemensam tvättstuga och en smedja som senare blev samlingslokal.

Under en tid var Mons station den mest betydande landsortsstationen på Dal. På 1920- och 30-talen var stationen betydelsefull för skogsbruket. Något tidigare var transporten av kol från kolning omfattande. På stationen fanns en lastbrygga för kolning som hästarna kördes upp på så kolet kunde tippas rakt ner i vagnarna. Det fanns stall vid stationen och ett vattentorn lär också ha funnits.

Under andra världskriget utökades gränskontrollen och verksamheten vid Mon och efter kriget ökade resandet mellan Sverige och Norge mycket under en tid. Så

småningom avtog dock tullstationens betydelse. År 1953 flyttades tullen till Ed och stationen stängdes.

Området där Mons station låg är i dag en övergiven plats. Vissa av byggnaderna från tiden då verksamheten var i gång är kraftigt ombyggda, andra står och förfaller eller är rivna. Själva stationsbyggnaden är borta sedan länge. Stationsföreståndarvillan som låg intill stationen är det som tydligast visar att det har varit en station på platsen. Den är idag obebodd men dess vackra panelarkitektur är bevarad. Personalbostadslängan, »bracka«, på andra sidan stationen som också står utan användning har även den fint utformade snickeridetaljer. Den före detta tvättstugan har samma mönster kring fönsterfodren. Stinsvillan från 1920-talet är bebodd.

Tomten med de två bostadshusen för tulltjänstemän ligger något hundratal meter sydväst om stationsområdet.

15. Mon 1:17

Här byggdes på 1920-talet två tulltjänstemannabyggnader på samma tomt. Den ena var till för högre tjänstemän, och den andra för lägre. Båda byggnaderna uppfördes i 1920-tals klassisk stil. Tulltjänstemannabyggnaden för högre tjänstemän, som varit en praktfull byggnad, har nästan helt rasat samman. Runt om kring denna har skogen växt upp.

Byggnaden för lägre tjänstemän är faluröd och uppförd i en och en halv våning. Den har hyst tre lägenheter och har en enklare utformning än den för högre tjänstemän. Långsidorna är indelade i fem axlar med vitmålade brädor som lisener. På husets båda gavlar och mitt på husets södra långsida finns entréer med farstukvistar.

På tomten finns förutom de två tjänstemannabostäderna en vitmålad bod med lockpanel och ockragula dörrar. Den går stilmässigt ihop med huset för högre tulltjänstemän.

Tullhustomten har ett högt kulturhistoriskt värde. Platsen bär tydliga spår av den viktiga tiden för Mon när här

fanns både tågstation och tullverksamhet. Byggnaderna är utpräglat formgivna för att visa på skillnaden i rang mellan de olika tulltjänstemännen. Tyvärr är bostaden för högre tjänstemän bortom räddning, men byggnaden för lägre tulltjänstemän är välbevarad förutom takmaterialet.

Detaljer från tulltjänstemannabostaden för högre tjänstemän

16. Mon 1:19, Mullkallsäter

Manbyggnaden vid denna lilla gård, som varit soldatstom, ligger på en smal landremsa mellan järnvägen och den lilla vägen som leder utmed järnvägen öster ut från Mon. Manbyggnaden uppfördes 1920. Fasadmaterialet är stående faluröd locklistpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Fönstren har nationalromantiskt inspirerade småspröjsar upptill. Mot järnvägssidan finns en utsirad öppen veranda. Av ekonomibyggnaderna finns bara en vagnbod i plank med tvåkupigt lertegel på taket kvar, ungefär samtidigt med manbyggnaden.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens tidstypiska, oförändrade karaktär.

17. Mon 1:21, Bondemon

Gården ligger i ett böljande åkerlandskap på en liten höjd i kanten mot skogen vid vägen som går upp till Mons före detta station. Manbyggnaden ligger på backens krön och ekonomibyggnaderna lite nedanför. Manbyggnaden är uppförd på 1870-talet. Det är ett brett västsvenskt dubbelhus. På gavelns sidor sitter små sidofönster med spetsig ovansida och längst upp i gavelröstet sitter ett hörnstående kvadratisk litet fönster. Grunden är av ohuggen sten. Farstukvisten är inbyggd, kanske på 1950-talet.

Ekonomibyggnaderna lär vara uppförda 1939 och består av en ladugård med logbro och logport som är smyckad med korslagda brädor, och en långsträckt ekonomibyggnad som är uppförd av faluröda plank.

Boningshuset är mycket välbevarat sedan byggnadstiden 1875 vilket är ovanligt. Byggnadstypen är vanlig i trakten. Gårdsmiljön som helhet ger en god bild av ett småbruk från 1900-talets förra hälft.

18. Mon 1:3, Huset

Huset ligger i den norra kanten av ett öppet odlingslandskap som är omgivet av skog, väster om Töftedalsån som slingrar sig utmed vägen mot Mons före detta station. Av gårdens byggnader finns manbyggnaden och ladugården kvar. Manbyggnaden som är uppförd 1899 är ett brett västsvenskt dubbelhus med stora trelufts-fönster i gavelvåningen. Ovanför i gavelröstet och på sidorna sitter små fönster i form av hörnstående kvadrater. Huset har haft en veranda mot öster. Färgsättningen har varit gulockra med bruna fönsterfoder. Den vinkelbyggda ladugården är byggd på 1930-talet. Ladugårdsväggarnas plank har grånat, på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att byggnaderna är lite förändrade sedan byggnadstiden.

19. Mon 1:31

Sydväst om stationsmiljön ligger ett lantligt missionshus i en trädgård. Huset är uppfört 1930 och har enligt uppgift också fungerat som skola en tid. Byggnaden är röd med vita knutar och har ett ganska brant takfall. Farstukvisten har en klassicerande stil med tympanonfält och vitmålade kantbrädor som pelare. I trädgården finns en faluröd bod med pulpettak.

Missionshuset som är välbevarat med bevarade dörrar, fönster och snickerier sedan byggnadstiden är ett viktigt tidsdokument från när frikyrkoförsamlingarnas medlemmar slog sig samman och byggde sina samlingslokaler med gemensamma krafter.

20. Mon 1:40

De två kvarvarande byggnaderna på Mon 1:40 ligger på ömse sidor om vägen som följer järnvägsspåret öster ut från Mons före detta stationsområde. På vägens norra sida ligger boningshuset och på den södra ligger ladugården. Boningshuset är ett västsvenskt dubbelhus uppfört 1889. De vita fönsterfodren korsas i hörnen med spetsar i ändarna, fönsterspröjsarna är blå. Två små gavelfönster finns på varje sida. Mot baksidan i norr är en tillbyggnad från senare tid. Ladugården uppfördes 1944 efter brand. Den är långsträckt och helt uppmurad i tegel. Fönstren har järnspröjsar och svagt välvda ovansidor. Mon 1:40 var huvudgård i Mon och har också hyst statarlängor.

De två byggnaderna som finns kvar av gårdsanläggningen vid Mon 1:40 är båda välbevarade. Ladugården lär dock ha varit större med en vinkelbyggnad. Det är viktigt för förståelsen av hur det har sett ut vid Mon att byggnaderna som tillhör denna viktiga gård bevaras.

21. Mon 1:49

Den lilla stugan ligger vid vägkanten på den västra sidan om vägen mot Mons före detta station. Det är en traditionell faluröd enkelstuga i en och en halv våning troligen uppförd under tidigt 1900-tal. Mot öster vetter en förstuvküst/veranda. Halvvåningsfönster pryder den östra långsidan. Stugan ligger i en glänta omgiven av skog. Längst öster ut mot skogskanten ligger en vedbod som är byggd av plank. I stugan har bland annat en kalaskokerska bott.

Stugan som är typisk för sin tid byggdes antagligen i samband med att järnvägen kom till. Denna typ av hus var mycket vanlig både som boningshus på små torpställen och på väldigt små jordbruk och som bostadshus för människor på landsbygden, som försörjde sig på annat sätt än på jordbruk. Det kulturhistoriska värdet motiveras av att huset är välbevarat och tidstypiskt.

22. Mon 1:50

Stinsbostaden till Mons station är en stor faluröd villa med brant takfall, uppförd kring 1920. Grunden är av huggen granit. Rutorna i fönstren med två- och tre lufter är småspröjsade. En bod med vackra fönstersnickerier ligger vid den lilla vägen mellan stinsbostaden och arbetarbostaden vid järnvägen. Den har varit tvättstuga för befolkningen i Mon och även bostad för en skomakare.

Stinsbostaden och tvättstugan utgör ett viktigt tidsdokument från när verksamheten med station och tull var i full gång vid Mon.

23. Mon 1:51 »Bracka«

I den långsträckt huslängan som ligger tätt utmed järnvägen bodde både tulltjänstemän och järnvägsanställda när huset var nytt kring 1890. Senare, när särskilda bostäder byggdes för tulltjänstemännen, bodde endast järnvägsanställda här. Huset har vackra fönstersnickerier med hålmönster som bildar blommor upptill och profilerade sidostycken. Byggnaden är faluröd utom på norra långsidans östra del där den är gulmålad. Mot öster vetter en glasveranda med spetsigt tak över dörren och fönsterrutor med rundande ovasidor. Mitt på den västra långsidan är också en veranda. På gårdsplanen på norrsidan (motsatta sidan från järnvägen) finns en ganska stor faluröd bod med kantsågade panelbrädor på gaveln. Mitt på gårdsplanen finns en stor jordkällare med flera ingångar för de olika hushållen.

Arbetarlängan vid Mons station har ett högt kulturhistoriskt värde eftersom den utgör ett tydligt spår från den tid då Mon var av stor betydelse som tullstation och järnvägsstation.

24. Mon 1:53

Stationsföreståndarbostad från tiden kring sekelskiftet 1900 med rikt utformad panelarkitektur. Villan låg intill stationen i en trädgård. Mot öster in i trädgården vetter en stor veranda och mot väster ut mot stationsplanen finns en farstuvist. Mot väster är byggnaden rödmålad

Stationsföreståndarebostaden vid Mon.

med blåa snickerier och mot öster är den gul med bruna snickerier.

Byggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde. Mons station var viktig när Dalslands järnväg var ny och de byggnader som tillhörde stationsverksamheten var enhetligt utformade.

25. Mon 1:58, Mullkallsäter

Stort falurött bostadshus med mansardtak, uppfört 1925. Fönstren med blåmålade foder har småspröjsade fönster-rutor i två eller tre lufter med sex rutor i varje. Mot sydost och nordväst sitter taklättor. Byggnaden ligger i en igen-växande trädgård på västra sidan om en liten väg som följer järnvägen öster ut från Mon. Till anläggningen hör också en liten faluröd förrådsbyggnad. Byggnaden är intakt sedan byggnadstiden med bevarad exteriör såsom originalfönster och taklättor.

26. Norane 1:12

Liten timrad och tjärad sommarstuga. Fönstren är småspröjsade och dörren har fiskbenspanel. Stugan ligger i skogsbrynet med utsikt över norra Kornsjön. Den timrade enkla sommarstugan är typisk för det naturnära semesterfirandet under den första tiden med allmän semester. Det var vanligt med denna typ av nationalromantiskt inspirerade sommarstugor på 1930-talet.

27. Norane 1:17, Lökhult

Torpstugan, en faluröd enkelstuga i en och en halv våning, ligger på en liten öppen plats i skogen på östra sidan om väg 166 någon kilometer nordost om gårdarna vid Norane. Torpstugan utgör ett spår från den korta tiden av intensiv uppodling även på marker som inte var de bästa att odla på. Stugorna från denna tid är numera antingen återerövrade av skogen eller har blivit fritidshus. Stugan och gårdarna vid Norane illustrerar tillsammans hur torpsystemet gestaltade sig.

28. Norane 1:43

Gården ligger cirka en kilometer öster om Noraneälvens utlopp i Norra Kornsjön i ett öppet odlingslandskap. Gårdsbebyggelsen grupperar sig kring vägen som går ner mot Tullholmen. På södra sidan ligger manbyggnaden från 1869 i sin trädgård. Långsidans halv våning pryds av lunettefönster och verandans snickerier är rikt utsirade. På vägens norra sida står ladugården och en magasinsbyggnad parallellt placerade. Ladugårdens logdel av plank ser ut att vara byggd under tidigt 1900-tal men fähusdelen kan vara av äldre datum.

Den högresta magasinsbyggnaden står på stenplintar och är klädd med plank och stående locklistpanel. Den är tillbyggd mot nordväst med en lägre del. På vägens södra sida står en liten bod där det enligt husets ägare fanns en handelsbod.

Det kulturhistoriska värdet ligger till stor del i boningshusets välbevarade halv våningsfönster och verandasnickerier samt i gårdsmiljön som helhet.

29. Norane 1:15

Gårdsmiljön vid Norane 1:15 ligger cirka 500 meter från Noraneälven som utgör gräns mellan Sverige och Norge, i höjd med Noranetjärnet. Manbyggnaden från år 1900 är bred med tre fönster i bredd på gavlarna. Den grova sockeln är murad av ohuggen sten. Mot öster vetter en utbyggnad som består av en farstu som går över i en frontespis i takvåningen. På långsidorna sitter små halv våningsfönster. Panelen är omsorgsfullt utformad med list som avdelar våningsplanen och rikt smyckade fönster och taktassar.

Byggnaden genomgick en varsam renovering vid tidpunkten för inventeringen och fick tillbaka sin ursprungliga färgsättning, vilket medförde att de fina snickerierna kom mer till sin rätt. Fönstren är av korsposttyp. På gården finns ett flertal ekonomibyggnader, de flesta byggda 1907. Ladugården dominerar. Den har stenmurad logbro och port dekorerad med korslagda brädor. På övervåningens ventilfönster möts fodren i kors i hörnen.

Ladugården ligger längst söderut i gårdsmiljön och sträcker sig i öst-västlig riktning. Norr om ladugårdens västra ände ligger ett magasin på stenplintar med likadana fönsterfoder som på ladugården, norr om magasinet ligger en lillstuga byggd 1909. Den har fått tvåluftsfönster utan spröjs kring 1940. Söder om lillstugan och magasinet ligger en källarvind och mellan den och lillstugan ligger en bod. Nordost om manbyggnaden ligger en nyare maskinbyggnad. Ekonomibyggnaderna och lillstugan är faluröda och har plåttak.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av att gården är mycket välbevarad sedan 1900-talets början.

*Boningshuset
får tillbaka sin
originalfärgsättning*

30. Rinnane 1:2

Gården Rinnane ligger mellan Södra och Norra Rinnanetjärnarna omgivet av delvis igenväxande odlingsmarker på ett höjdparti med myr- och skogsmark runt omkring. Boningshuset som är uppfört på 1870-talet är ett västsvenskt dubbelhus på lös stenfot som har källare med ingång vid den södra gaveln. Fönstren är av korsposttyp med tre lufter på gaveln. Norr om den gamla manbyggnaden ligger en magasinsbyggnad uppförd av plank som står på stenplint. Det finns också ett dass med pulpettak.

Gården Rinnane ligger kvar på den gamla bytomten efter skiftena. Manbyggnaden är välbevarad sedan den byggdes på 1870-talet.

31. Töftedals Stom 1:11

Denna lilla byggnad var skola från 1870 och fram till 1920 när den nya skolan byggdes. Här har också varit församlingshem och bedrivits biblioteksverksamhet. Numera används byggnaden till förvaringsbod för kyrkans räkning. Byggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde genom den betydelse den har haft som skolbyggnad och som en del av bebyggelsemiljön kring kyrkan.

32. Töftedals Stom 1:14

Jordbruksmiljö bestående av manbyggnaden i väster, en vinkelbygd ladugård sydost om denna och en liten stuga norr om ladugården. Manbyggnaden är en karaktärsfull byggnad med rik panelarkitektur troligen uppförd kring 1910–15. Mot söder vetter en veranda i två våningar med fint spröjsverk. Ladugården ser ut att vara uppförd kring 1940. På vinkeln mot norr finns ett putsat mjölkkrum. Stugan mitt emot ladugården har väggar klädda med faluröd locklistpanel. I dess västra del är bostadsrum och i den norra förvaring.

Välbevarad jordbruksmiljö från 1900-talets förra hälft. Manbyggnadens fina panelutformning höjer det kulturhistoriska värdet.

33. Töftedals Stom 1:15

Där vägen kröker förbi kyrkan leder en rak väg fram till och igenom gårdsmiljön. Miljön består av två husgrupper. I den ena finns boningshuset från 1890-talet – ett västsvenskt dubbelhus med fina snickerier kring fönstren och på verandan. Huset har halvåningsfönster och små trekantiga gavelfönster. Intill boningshuset finns en faluröd bod. En bit nordväst om boningshuset ligger en före detta affärsbyggnad med en tillhörande faluröd bod. Den före detta affärsbyggnaden är vinkelbyggd och målad med gul oljefärg. Till affärsentrén leder en trappa med smidesräcke.

Gårdsmiljöns alla byggnader är välbevarade sedan byggnadstiden. Manbyggnaden har särdeles vackra snickeridetaljer och välbevarade fönster. Affären och boden är också välbevarade sedan 1934 då affärsbyggnaden byggdes till.

34. Töftedals Stom 1:8, Töftedals skola

Skolan ligger söder om Töftedals kyrka. Skolhuset från 1920 är falurött och uppfört i en och en halv våning med mansardtak. Ingången är försedd med tympanonfält och flankeras av pilastrar. Över ingången sitter en taklätta. Grunden av huggen granit har rundfogar. Skolgården består av en grusplan med gräsmatta runt om. Mot söder finns gungor. I vinkel mot skolbyggnaden finns en tillbyggnad från senare år med värmecentral och toaletter. Sydöst om skolbyggnaden ligger en bod som finns kvar sedan skolan byggdes.

Hela skolmiljön är än så länge välbevarad sedan den var igång. Skolbyggnaden har en fin tjugotalsklassicistisk arkitektur av lantligt slag. Den äldre boden från skolans byggnadstid bidrar till att man kan få en uppfattning om hur skolmiljön tedde sig när den var ny.

35. Töftedals Berg 1:10

På gården Berg bodde ägarna till Loviseholms järnbruk under cirka hundra år. Järnbruket upphörde 1880. Verksamheten fortsatte dock med sågverk, kvarn och spånhyvel. Själva bruksområdet låg där Grubberödsälven gör en krök alldeles norr om dess utlopp i Bergskilen i Södra Kornsjön. Sågverksbyggnaderna finns kvar ännu. Gården Berg ligger ståndsmässigt på en höjd med vida utblickar över traktens skogar, åkrar och vatten.

Huvudbyggnaden som lär vara uppförd mellan 1830 och 1850 är en stor byggnad i en och en halv våning. Taket är förhöjt och har små fönster i förhöjningens väggliv. På taket sitter också takkupor i alla vädersträck. Byggnaden har nio fönsteraxlar på långsidorna och tre på kortsidorna. Fönstren är småspröjsade. Södra långsidan flankeras på varje sida av tillbyggnader i en våning. På den vida trappan till entrén står fyra pelare som bär upp en balkong med utgång ifrån frontespisen. Mot norr finns också

en frontespis. Taket kröns mitt på av en lanternin med en vimpelflöjel i järn med texten LHB (Loviseholms Bolaget). Framför manbyggnaden som ligger upphöjt finns gräsmatta, planteringar och grusgångar.

Nedanför kullen på var sida (mot väster och öster ungefär) ligger två mindre byggnader klädda i faluröd locklistpanel. Den mot väster är ett boningshus med sjön rakt nedanför en brant sluttning. På södergaveln leder en stentrappa upp till en liten förstukvist. Byggnaden tycks ge ett nationalromantiskt intryck men är renoverad och ombyggd på senare tid. Den östra lilla byggnaden ser ut att vara ett magasin och kröns av en liten vällingklocka. Gårdsmiljön är uppdelad i en mangårdssdel och en ekonomibyggnadsdel. Huvudbyggnaden och de två ovan beskrivna faluröda byggnaderna ligger i nordväst på en kulle med manbyggnaden på toppen. Nedanför kullen mot sydöst ligger ekonomibyggnaderna och arrendatorsbostaden.

Arrendatorsbostaden är faluröd och knutar och snickeridetaljer är vita. Fönsterfoder och taktassar är utsmyckade. Den stora ladugårdsbyggnaden är byggd kring 1940–50 och har en gjuten fähusdel mot väster. Öster om ladugården i vinkel mot denna ligger en garagebod/maskinhall med gjuten del mot norr. Öster om arrendatorsbostaden ligger en liten faluröd stuga/redskapsbod.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av anläggningens historiska betydelse i trakten sedan järnbrukets tid. Miljöns hierarkiska uppbyggnad är kvar med boningshuset placerat högt ovan ekonomi och personalbyggnader. De enskilda byggnaderna är alla ganska förändrade i sina detaljer vid olika tidpunkter. Helhetsmiljön bär ändå i sin uppbyggnad spår från tiden som brukspatronens boställe. 1900-talets jordbruksverksamhet har präglat gården med moderniseringar och nya ekonomibyggnader som speglar den tiden i gårdens historia.

36. Töftedals Berg 1:23

Vattendriven kvarn uppförd vid Grubberödsälven. På platsen låg tidigare Loviseholms järnbruk etablerat 1747 och nedlagt cirka 1880. Här finns även en såg av okänd ålder. Sågverksamhet har bedrivits här sedan början av 1600-talet. Kvarnbyggnaden flyttades till denna sidan älven på 1890-talet, 1946 byggdes den om. Verksamheten (både kvarn och såg) bedrevs i mindre skala fram till på 1990-talet. En kraftstation uppfördes år 1990.

Loviseholm är kulturhistoriskt intressant som plats för ett av Dalslands tio äldsta järnbruk. Bruket lades ned i en tid då samtliga dalsländska järnbruk avvecklades. Många av dessa övergick till papperstillverkning. Här ställde man istället om till en kvarn- och sågdrift som av kvarnens storlek att döma kan ha varit relativt storskalig.

37. Töftedals-Bön 1:5

Bön 1:5 är en stor jordbruksanläggning. Gården Böns marker ligger utmed Södra Kornsjöns östra sida. Själva gårdsanläggningen är belägen någon kilometer från sjön. Byggnaderna är huvudsakligen uppförda under tidigt 1900-tal men nordväst om gårdsmiljön ligger ett magasin som ser ut att vara av betydligt äldre datum. Magasinet är uppfört i timmer och klätt med grånade plank. Det står på stenplintar, porten har fiskbenspanel. Taket är täckt med enkupigt lertegel. Porten sitter på den södra gaveln. Utmed långsidorna sitter små fönstergluggar ganska långt ner, tre på varje sida. På den norra gaveln sitter gluggarna i två rader, ett par högt och ett par lågt.

Den mest dominerande byggnaden på gården ligger på den östra sidan om gårdsvägen och är en ståtlig ladugård från cirka 1920. Den är faluröd och har vita snickerier. Portarna har mönster av korslagda brädor.

Ladugårdens södra del, fähusdelen är gjuten och har välvda fönster. Söder om ladugården är en gjuten tillbyggnad från cirka 1940–50. Norr om ladugården ligger en maskinhall som är uppförd kring 1940–50 och byggd av plank.

En faluröd bod på en grund av lös sten i vinkel mot maskinhallen ligger norr om. Mitt emot på motsatta sidan gårdsvägen ligger ytterligare en maskin/traktorlänga och söder om den ligger boningshuset som är vitt och klätt med liggande panel. Det är moderniserat och ändrat och troligen byggt kring 1910–20. Bön har haft sju torpställen under sig.

I denna inventering är torpet Hultet dokumenterat på grund av dess ålderdomliga ladugård. Torpstugan är helt förändrad. Ladugården har en hög och en låg del. Den låga delen är timrad och grå och har varit längre i riktning mot boningshuset.

Bön 1:5 med torpet Hultet har flera byggnader med höga kulturhistoriska kvaliteter. Det gamla magasinet utmärker sig särskilt eftersom det är en byggnadstyp där det finns få eller ingen mer bevarad i socknen och i alla fall ingen så välbevarad. I själva gårdsmiljön är det den långsträckt ladugården som motiverar en kulturhistorisk utvärdering av miljön. Torpstället Hultets låga ladugård ger ett ålderdomligt intryck.

C. Värdefull kulturmiljö Sundet

Den plats där tullverksamheten bedrevs före 1980-talet ligger någon kilometer sydöst om den nuvarande gränsövergången. Här finns tullhuset från 1952 och på motsatta sidan vägen ligger tjänstebostaden för tullarna och deras familjer från samma år. Intill ligger ett hus som uppfördes av en tullare år 1927. Här möts landsväg och järnväg och alldeles i närheten av denna plats vid gården Högen bedrevs gästgiveri.

Längst ut på sundets norra spets vid den plats som heter Sundet ligger några mindre bostadshus från tidigt

1900-tal. Till husen hör några faluröda bodar, möjligen ett hönshus och en ladugård.

38. Töftedals Högen 1:5

Tjänstebostad för tulltjänstemän och deras familjer, uppförd 1952. Fönster med två lufter utan spröjsar. Fasaden är putsad i ljust gråbeige. Runt fönster och i hörnen är kanterna vita. Tulltjänstemannabostaden för flera familjer ligger i en trädgård intill den norra sidan av vägen som leder ner mot gränsövergången. Mitt emot ligger den gamla tullstationen.

Tulltjänstemannabostaden är välbevarad sedan den byggdes. Tillsammans med tullstationen och en tjänstemannavilla utgör byggnaden en viktig del i den tidigare så betydelsefulla tullstationsmiljön.

39. Töftedals Högen 1:6

Den enkla tullhusbyggnaden har flackt takfall. Mot nordväst på vardera långsidan sitter dörrar. Man passerade igenom byggnaden när man kontrollerades i tullen. Tulldelen i huset har stora fönsterpartier.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av att huset har varit tullstation och som sådan haft en stor betydelse. Byggnaden är i stort sett sig lik sedan dess.

40. Töftesäter 1:11, Liden

Liten jordbruksmiljö. Manbyggnaden från 1935 har en vinkelbyggd tillbyggnad med brant takfall. I vinkeln bildas ett skyddat utrymme för ingången. Ladugården som ligger bakom manbyggnaden, öster om, är också byggd i vinkel, och omgärdar en gårdsplan. Välbevarad småbruksmiljö från tiden kring 1930.

41. Töftesäter 1:16, Hillebäck

Affärs- och bostadshuset har en lägre tillbyggd entrédel med skyltfönster och trappa med räcken av smidesjärn. Mot sydost finns också en lägre vidbyggnad. Fönstren är tidstypiska från 1930–40-talet med två, tre och fyra lufter utan spröjsindelning. Under taknocken sitter lunettefönster. Över bostadsentrén finns ett skärmtak. Affärs- och bostadshuset som från början var lanthandel och sedan blev radio- och tv-affär ligger i en trädgård på den östra sidan intill vägen genom Töftadalsåns dalgång, cirka 500 meter från skolan vid kyrkan. Till anläggningen hör också ett hus som tycks vara det hus som tidigare hyste affären och bostaden. Detta hus är timrat och klätt med faluröd stående locklistpanel. Det finns också en faluröd förvaringsbod på tomten.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av att det handlar om en affärsbyggnad som är välbevarad sedan den var i bruk.

42. Töftesäter 1:19, Neristuga

Det före detta jordbruket »Neristuga« ligger i en byliknande samling av byggnader i Töftesäter. Boningshuset är ett västsvenskt dubbelhus med glasveranda och frontespis. På baksidan är en köksfarstu. Huset är falurött med vita snickeridetaljer. Över fönstren sitter ett vackert hålmönstrat överstycke. Glasverandan har ett rikt spröjsverk och den ursprungliga verandadörren är bevarad.

Anläggningen består av boningshuset med den magnifika verandan och en faluröd bod.

Det kulturhistoriska värdet motiveras till stor del av boningshusets fint utformade och välbevarade snickeridetaljer.

43. Töftesäter 1:20, smedjan

Den lilla grånade smedjan ligger placerad på avstånd från gårdsbebyggelsen och i närheten av Töftedalsån.

Smedjan är välbevarad sedan byggnadstiden och utgör ett tydligt spår av jordbrukssamhället före mekaniseringen då redskapen tillverkades och lagades av bönderna själva.

44. Töftesäter 1:25

Gårdsmiljön är belägen strax väster om vägen som leder igenom Töftedalsåns dalgång. Manbyggnaden från 1800-talets mitt är en faluröd tvåvåningsstuga på dubbel rumsbredd. Ekonomibygnaderna som är placerade kring gårdsplanen består av en liten faluröd ladugård och en bod. De är troligen uppförda under 1900-talets förra hälft. Manbyggnaden är placerad nordost om dessa på en liten höjd.

Manbyggnaden är ålderdomlig och något sänär välbevarad. Ekonomibygnaderna är inte lika gamla som manbyggnaden men ligger placerade på ungefär samma plats som de ursprungliga. Gårdsmiljön är inte mycket förändrad sedan tidigt 1900-tal.

KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor

Mascher, Catharina (red.) (2002). Agrarhistorisk landskapsöversikt: Västergötland och Dalsland. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götaland

Björk, Cecilia, Reppen, Laila & Nordling, Lars (2009). *Så byggdes villan: svensk villaarkitektur från 1890 till 2010*. Stockholm: Formas

Boken om Dals Ed: en bygd vid gränsen. (1977). Ed: Edstraktens fornminnes- och hembygdsförening.

Carlsson, Helene & Hansen, Andreas (2003). *Bohuslänska gårdar: byggnadstraditioner i ett föränderligt agrarsamhälle*. [Uddevalla]: Bohusläns museum.

Gesäters socken. (1980). Ed: Eds fornminnes- och hembygdsfören.

Jonasson, Anna. (1980). *Skötterud – det var en gång*.

Jonsson, Leif (1985). Från egnahem till villa: enfamiljshuset i Sverige 1950-1980. *Konstvetenskaplig bulletin*. 1985/1986 (Nr.31), s. 40

Dals-Eds kommun. Dals-Eds socken. (1971). Vänersborg: Älvsborgs läns museifören.

Dals-Eds kommun. Håbol och Nössemarks socknar. (1972). Vänersborg: Älvsborgs läns museifören.

Bergström, Lars (2001). *Melleruds kommun: Järns socken*. Vänersborg: Regionmuseum Västra Götaland

Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 50. Gesäter, Nössemark, Rölunda och Töftedal. Fyra socknar i Vedbo härad. Dals-Eds kommun. (2008). Utgiven av Västarvet.

Eliasson, Nils (red.) (1955–1961). *Nössemarks sockenarkiv*. Stockholm:

Nössemark: dalsländsk gränsbygd i ord och bild. (1985). Munkedal: Munk-reklam

Odenbring Widmark, Marie (2008). *Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt*. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län

Olsson, Roland (1998). *Bälån och Valberg: från Fagersann till Föttelann : gammalt och nytt kring Lee*. Red: Roland Olsson

Olsson, Roland & Johannesson, Gösta (2004). *Dalslands jernväg 125 år*. Munkedal: Munkreklam

Olsson, Roland (1980). *Edsbotten: några minnen kring sjön Stora Lee och sågverken*. Red: C. Zakariasson

Ortnamnen i Älvsborgs län. D. 19, Vedbo härad. (1915). Stockholm: Norstedt

Rölanda socken i forntid och nutid. D. 1. (1992). Ed: Edstraktens fornminnes- och hembygdsfören.

Rölanda socken i forntid och nutid. D. 2. (1995). Ed: Edstraktens fornminnes- och hembygdsfören

Ohlén, Carl-Eric, Sydow, Waldemar von & Björkman, Sten (red.) (1935). *Svenska gods och gårdar. D. 1, »Gårdar på Dal«*. Uddevalla: Svenska gods och gårdar

Ohlén, Carl-Eric, Sydow, Waldemar von & Björkman, Sten (red.) (1945). *Svenska gods och gårdar. D. 48, Dalsland*. [2. uppl.] Uddevalla: Svenska gods och gårdar

Svensson, Nils Arne & Zakariasson, Georg (red.) (1986). *Edsbilder från sekelskiftet*. Red: Zakariasson

Töftedal: socken väst på Dal. [D. 1]. (1990). Ed: Edstraktens fornminnes- och hembygdsförening

Töftedal: socken väst på Dal. D. 2. (2007). Ed: Edstraktens fornminnes- och hembygdsförening

Wallman, Kristina (2006). *Kulturhistorisk byggnadsinventering: Skålleruds socken, Melleruds kommun 2005*. Göteborg: Melica

Schoultz, Gösta von (1951). *Dalslandsgårdar*. Stockholm:

Otryckta källor

Bergman, Lena m. fl. (2006). *Agrar småindustri i Västra Götaland. Översikt och prioritering av landsbygdens små industrier*. Föreningsarkivet, Dals-Ed

Kulturlagret, Vänersborg

Landsarkivet, Göteborg

Lantmäteristyrelsens arkiv

Svenska Järnvägsklubbens arkiv

Intervjuer med fastighetsägare, hyresgäster, hembygdsföreningen med flera.

www.luthagard.se

sjk.se

www.bebyggelseregistret.raa.se

Fotografier och kartor

Där inget annat nämns har fotografierna tagits av Andreas Andersson, Anni Bergström, Lars Bergström, Carina Carlsson, Karl-Arne Karlsson, Cajsa Löfqvist och Nils-Olof Sellin.

Kartorna gällande Dals-Eds socken har upprättats av Kartab, Åmål. Övriga kartor har gjorts av Katarina Kåhre, Västarvet.

FÖRTECKNING ÖVER KULTURHISTORISKT INTRESSANTA FASTIGHETER I DALS-EDS KOMMUN

Fastighet	Sida
A. Lee, Bälнас och Djupvik	23
B. Valberg	24
C. Äng	24
Kronoparken	25
1. Bengtsviken 1:11 Sinstebo	26
2. Bengtsviken 1:18 Ängen	26
3. Bengtsviken 1:25 Sällarud	26
4. Bengtsviken 1:32 Kilenäset	27
5. Bengtsviken 1:33 Grankärr	27
6. Bengtsviken 1:36 Ängkasen	28
7. Bengtsviken 1:42	28
8. Bengtsviken 1:43	29
9. Bergslätt 1:4	29
10. Bergslätt 1:11	30
11. Bergslätt 1:19	30
12. Bodalen 1:2	31
13. Bodalen 1:6	31
14. Bråten 1:48 Riskas	32
15. Bälнас 1:17	32
16. Bälнас 1:26	32
17. Bälнас 1:28, Djupvik	33
18. Bälнас 1:31 Sägverksområdet, före detta Lee Bruk	33
20. Bälнас 1:34, Djupvik	34
21. Bälнас 1:36	35
22. Bälнас 2:3, Krappsäter	35
23. Bälнас 2:6 Hemmingedalen	35
24. Bälнас 2:7 och 2:9	36
25. Bälнас 2:8, Björkebacken	37
26. Bälнас 2:10, Mörtsjöhultet	37
27. Ed 1:1	37
28. Ed 1:25 Hagaskolan	38
29. Ed 1:49	39
30. Ed 1:97, Dals-Eds kyrka	40
31. Ed 1:151	40
32. Ed 1:156	41
33. Ed 1:164	41
34. Ed 1:168 (del av)	42
35. Ed 1:172	42
36. Ed 1:181	43

DALS-EDS SOCKEN

37. Ed 1:196	43
38. Ed 1:206	44
39. Ed 2:3 Långholmen	44
40. Ed 2:5	45
41. Ed 2:8	45
42. Ed 2:19	46
43. Ed 2:20	47
44. Ed 2:23	47
45. Ed 2:24 »99:an«	47
46. Ed 2:38	48
48. Ed 2:53	49
49. Ed 2:60, Karl XII:s stuga	49
50. Ed 2:67	50
51. Ed 2:72	51
52. Ed 2:75	51
53. Ed 2:113	52
54. Ed 2:138 Vik	52
55. Ed 2:141	53
56. Ed 2:177 Vandrarhemmet Daggdroppen	53
57. Ed 2:202	54
58. Ed 2:365, Ed Station	54
59. Ed 2:366	55
60. Ed 3:6	55
61. Ed 3:10	56
62. Ed 3:11	56
63. Ed 3:21	57
64. Ed 3:22	57
65. Ed 3:23 och 3:24	58
66. Ed 4:17	59
67. Ed 4:19	59
68. Ed 4:45	59
69. Ed 10:2 Topperudsstugan	60
70. Ed 10:5 Stickspåret	60
71. Ed 10:5 Trafikchefsvillan/Gamla Real	61
72. Eds-Näs 1:10 Bögården	62
73. Eds-Näs 1:12 Hålekasen	62
74. Eds-Strand 1:4 Lund	63
75. Eds-Strand 1:7 Liden	63
76. Eds-Strand 3:1 ² Dals-Eds skjutbana	63
77. Eds-Torp 1:26	64
78. Eds-Torp 1:35	64
79. Eds-Torp 1:58 Torpfors kvarn	65

80. Eds-Torp 5:2	65
81. Eds-Åsen 1:10	66
82. Eds-Åsen 1:11 ¹	66
83. Eds-Åsen 1:11 ²	66
84. Eds-Åsen 1:11 ³ Staken	67
85. Eds-Åsen 1:13 Kårdalen	67
86. Eds-Åsen 1:22 Östra Ödegården	68
87. Fagerhult 1:12 ¹	68
88. Forsbacka 1:1	68
89. Hindalebyn 1:5	69
90. Hindalebyn 2:2 Väststugan	69
91. Hindalebyn 2:3	70
92. Hökesäter 1:14	71
93. Jakobsrud 1:16 Ängkasen	71
94. Klevmarken 1:9 Borgamon	71
95. Klevmarken 1:28 Oppstugan	72
96. Knipan 1:3 Kleven	72
97. Knipan 1:18 Taxån	73
98. Knipan 1:27	73
99. Knipan 1:41	74
100. Knipan 1:42 Taxån	74
101. Kårslätt 1:4	75
102. Kårslätt 1:37	75
103. Lebo 1:1	76
104. Lerbäck 1:6	77
105. Muggedalen 1:2	77
106. Nyböle 1:3	78
107. Rävmarken 1:23 Holmvattnet	79
108. Rävmarken 1:25 Rökullehögen	79
109. Rävmarken 1:50 Nolgården	80
110. Rävmarken 1:87 Övre Sten	80
111. Rävmarken 1:91 Lagerud	81
112. Rävmarken 1:92 Sörskottan	81
113. Rävmarken 1:93 Näbban	82
114. Rävmarken 1:102 Rävlyckan	82
115. Rävmarken 1:108 Strömmen	82
116. Rävmarken 1:113 Älgemon	83
117. Rönnhult 1:2	83
118. Sandåker 1:10 Smedkas	84
119. Sandåker 1:11 Göranderud	84
120. Skalltorp 1:7 Norra Skalltorp (och del av Skalltorp 1:12)	85

121. Skötterud 1:17	85
122. Södra Hökedalen 1:31 Banvaktstuga nr 15	86
123. Tingvalla 1:1 ² Siljehögen	86
124. Tingvalla 1:15 Torstorp	87
125. Tolslätt 1:18 Lund	87
126. Valberg 1:7 Tomten	88
127. Valberg 1:7 och 1:8 Berget	88
128. Valberg 1:9	89
129. Valberg 1:12 Nerstugan	89
130. Vassända 1:28 Grorud	90
131. Ånim 1:15 samt del av Ånim 1:5 och 1:6	90
132. Årbol 1:7 Tavlan	91
133. Äng 1:80	92
134. Äng 1:82	92
135. Äng 1:85	92
136. Äng 1:91	93
137. Äng 1:100	93
138. Äng 1:142	94
139. Äng 1:156	94
140. Äng 1:158	95
141. Äng 1:165 Skogsbol	95
142. Äng 1:186	95
143. Äng 2:36	96
144. Äng 2:55 och 2:56	96
145. Äng 2:91	97
146. Äng 2:92	97
147. Äng 4:9	97
148. Äng 4:44	98
149. Äng 5:2 Backen	99
150. Äng 5:12	99
151. Äng 5:25	100
152. Äng 5:272	100
153. Äng 5:31	100
154. Ödebyn 1:34 Varvet	101
155. Ödebyn 1:39	101
156. Ödebyn 3:1 Sigridsberg	102
1. Gesäters kyrka	107
2. Delefors 1:18	108
3. Delefors 1:19	109
4. Delefors 1:21, Kaserna	109
A. Djupedalen, värdefull kulturmiljö	110
5. Djupedalen 1:3	110

GESÄTERS SOCKEN

6. Djupedalen 1:4	111
7. Djupedalen 1:9	112
8. Eklanda 1:19	112
9. Gesäter 2:3, Prästbol	113
10. Gesäters Stom 1:18, Björnemyren	114
11. Gesäters Stom 1:21	114
12. Gesäters Stom 1:5, Knatten	114
13. Gesäters-Berg 1:17	115
14. Gesäters-Berg 1:33	116
15. Gesäters-Berg 1:4, Marieberg	116
B. Gesäters Näs, värdefull kulturmiljö.	116
16. Gesäters-Näs 1:14, Berget.	118
17. Gesäters-Näs 1:20, Näsängen	118
18. Gesäters-Näs 1:3	119
19. Klinten 1:1	119
20. Kolsäter 4:2, Kulten	120
21. Kolsäter 3:26	121
22. Kolsäter 3:35, Hageberget	121
24. Stora Furved 1:7, Haget	123
25. Västra Fjälla 2:27	124
26. Västra Fjälla 2:31, Ängen	125
1. Håbols kyrka	131
2. Asslerud 1:17	133
3. Asslerud 1:30	133
4. Brännan 1:2, Brännan	134
5. Gäserud 1:15	134
6. Gäserud 1:17, Gäserudsstugan	134
7. Gäserud 1:20, Brohögen	135
8. Henneviken 1:8.	136
9. Håbols Bodane 1:12, Rönningen	136
10. Håbols Bodane 1:14, Butorp	137
11. Håbols Bodane 1:18	138
12. Håbols Bodane 1:22, Skräddarängen	138
13. Håbols Hult 1:36	139
14. Håbols Hult 1:45	139
15. Håbols Hult 1:48, Rönningen.	139
16. Håbols Hult 1:63, Skogen	140
17. Håbols Hult 1:70, 1:11 (ladugård), Ekhögen	140
18. Håbols Näs 1:23, Näsödegården	141
19. Lund 1:17	141
20. Lund 1:26	142
21. Håbols Stom 1:14	142

HÅBOL SOCKEN

22. Håbols Strand 1:20 och 1:27, Fälterud	142
23. Håbols Strand 1:23	143
24. Håbols Strand 1:26, Myren	143
25. Håbols Äng 1:25	144
26. Risane 1:8	144
27. Risane 1:19, Lusthögen	144
28. Rämne 1:4	145
29. Rämne 1:5	146
30. Stenserud 1:6, Kasen	146
31. Stenserud 1:7, Moskow	147
32. Stenserud 1:11, Sägmon	147
33. Håbols Stom 1:6, Klockarekasen	148
34. Södra Böle 2:5, Gläserud	148
35. Södra Böle 2:6	149
36. Tormansbyn 1:3	149
37. Tostebo 1:7, Haget	150
38. Vagne 1:15, Pålerud	150
39. Vagne 1:14 och 1:6, Grimstrand	151
40. Vagne 1:15; Vagne	152
41. Östra Olasbyn 1:20	153
1. Nössemarks kyrka	158
2. Bomarken 1:35, Munken	160
3. Bomarken 1:39, Skåken	160
4. Bomarken 1:41, Skåken	160
5. Bomarken 1:42, Skåken	161
6. Diserud 1:6, Hälla	161
7. Jaren 1:41	161
8. Jaren 1:60, Jars-Brakkan	161
9. Nolby, Backens Missionshus	162
10. Nolby 1:82 och 1:121	162
11. Nolby 1:84	163
12. Nolby 1:85	163
13. Nolby 1:98, Betel	163
14. Nolby 1:125, »Sneppen«	164
15. Nolby 1:136	164
16. Nössemarks-Dalen 1:47, Ödegården	165
17. Nössemarks-Dalen 1:69	165
18. Nössemarks-Dalen 1:100, Berget	165
19. Nössemarks-Dalen 1:111, Sten	166
20. Nössemarks Stom 1:1, Ängkasen	166
21. Nössemarks-Strand 1:28, Gamle såga, Strandbrakkan	166

NÖSSEMARKS SOCKEN

22. Nössemarks-Strand 3:32	167
23. Nössemarks-Strand 3:36	167
24. Nössemarks-Strand 3:42	167
25. Nössemark-Strand 3:50, Strands såg och kvarn	168
26. Rörviken 1:21	168
27. Rörviken 1:34	168
28. Rörviken 1:52, Udden	169
29. Rörviken 1:53, Stommen	169
30. Rörviken 1:54, Sörgården	169
31. Rörviken 1:65, Änghögen	170
32. Rörviken 2:29	170
33. Rörviken 2:44	171
34. Rörviken 2:85	171
35. Rörviken 2:101	172
36. Rörviken 2:114, Kampedalen	172
37. Rörviken 2:121, Diserudshögen	172
38. Solum 1:24	173
39. Solum 1:25, Stommen	173
40. Solum 1:26	173
41. Solum 1:28, Tullstationen	174
42. Sparsnäs 1:69	174
43. Sund 1:55, Lilla Rålen	174
44. Sund 1:39, Hällan	175
45. Sund 1:47	175
46. Sund 1:155, Stora Rålen	176
47. Sund 1:69, Ödegården	176
48. Sund 1:74, Jordalen	177
49. Sund 1:142, Nedre Rabben	177
50. Sund 1:144, Övre Rabben, Granliden	177
51. Sund 1:227, Jordalen	178
52. Valsebo 1:17, Kasene	178
53. Valsebo 1:41, Furustad	178
54. Valsebo 1:46, Mellanögården	179
55. Västra Olasbyn 2:13	179
1. Rölunda kyrka	185
2. Bergtorp 1:2, Bergtorp	187
4. Brunnberg 1:3	188
6. Brunnberg 1:7	189
7. Böle 1:25, Vassnöden	189
8. Böle 1:9, Nytorp	190
9. Böle 1:66, Böle skola	190
10. Gillanda 1:17, Nordgården	190

RÖLANDA SOCKEN

TÖFTEDALS SOCKEN

11. Gillanda 1:35	191
12. Hökesäter 2:30, Magdedal	191
13. Järsalen 1:3, Norra Järsalen	192
14. Järsalen 1:4, Södra Järsalen	192
15. Hästhagen 1:51, Hemmet	193
16. Kårböle 1:7	193
17. Mellbyn 1:18	194
18. Näsbön 1:10	194
19. Näsbön 1:31	195
20. Prästgården 1:5, Ålderdomshemmet	195
21. Ramberg 1:6	195
22. Ramberg 1:7	196
23. Rölunda-Bön 1:3, Bön	196
24. Rölunda-Bön 1:29, Backarna	196
25. Rölunda-Bön 2:1, Rankebön	197
26. Rölunda-Dalen 1:17	197
27. Rölunda-Prästgården 1:3 och Näsbön 1:40	198
28. Smedjebön 1:5	198
29. Smedjebön 1:17, Stommen	199
30. Törsången 1:19, Liden	199
31. Ökna 1:3	200
1. Töftedals kyrka	204
A. Värdefull kulturmiljö, Töftedalsåns dalgång, riksintresseområde för kulturmiljövården	206
2. Bintorp 1:3	208
3. Björnbyn 1:2, Gullbacken	208
4. Bästorp 1:19, Bästorps missionshus.	209
5. Bästorp 1:64, Myrarne	209
6. Fagernäs 1:1	210
7. Gunnarsbyn 1:20, Grängsgården	211
8. Hajom med Holane 1:12, Ängen	211
9. Hajom med Holane 1:13, Smätten	211
11. Jakobsrud 1:20, Soldala	212
12. Lundby 1:3	213
13. Lunnane 1:2	213
14. Lunnane 1:6, Hällene	214
B. Värdefull kulturmiljö vid Mon	214
15. Mon 1:17	215
16. Mon 1:19, Mullkallsäter	216
17. Mon 1:21, Bondemon	217
18. Mon 1:3, Huset	217
19. Mon 1:31	218

20. Mon 1:40	218
21. Mon 1:49	219
23. Mon 1:51 »Bracka«	220
24. Mon 1:53	220
25. Mon 1:58, Mullkallsäter	221
26. Norane 1:12	221
27. Norane 1:17, Lökhult	221
28. Norane 1:43	222
30. Rinnane 1:2	223
31. Töftedals Stom 1:11	224
32. Töftedals Stom 1:14	224
33. Töftedals Stom 1:15	224
34. Töftedals Stom 1:8, Töftedals skola	225
35. Töftedals Berg 1:10	225
36. Töftedals Berg 1:23	227
37. Töftedals-Bön 1:5	227
C. Värdefull kulturmiljö Sundet	228
38. Töftedals Högen 1:5	229
39. Töftedals Högen 1:6	229
40. Töftesäter 1:11, Liden	229
41. Töftesäter 1:16, Hillebäck	230
42. Töftesäter 1:19, Neristuga	230
43. Töftesäter 1:20, smedjan	231
44. Töftesäter 1:25	231

Att tänka på vid varsam renovering och vård av byggnader

- Varje byggnad är unik och kräver sina egna lösningar. Visa hänsyn till dess ålder och utseende!
- Håll grunden fri från buskar, sly och träd. Se gärna till att marken lutar lite från huset.
- Byt inte ut mer än nödvändigt. Gammalt virke är ofta av utmärkt kvalitet!
- Laga det som är trasigt hellre än att byta mot nytt.
- Om en panelbräda är rutten i nederkanten – byt bara den dåliga delen, eller upp till en regel.
- Använd samma dimensioner och utseende på nytt material som det som finns i eller på byggnaden.
- Gamla hus behöver sällan riktas. Särskilt enklare hus kan få ha små skavanker och skevheter.
- Återanvänd gamla handslagna tegelpannor, de håller i många år. Komplettera med nya eller begagnade om det behövs. Alla takfall behöver inte ha samma sorts pannor.
- Mura med kalkbruk när du renoverar skorstenar och väggar i gamla hus.
- Använd linoljekitt och måla med linoljefärg när du renoverar gamla fönster, så blir underhållet lättare nästa gång.

DEN KULTURHISTORISKA BEBYGGELSEN ÄR EN VÄRDEFULL GEMENSAM TILLGÅNG

Så inleds denna exposé över kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Dals-Eds kommun. Här kan du läsa om allt från medeltida kyrkor till boningshus i olika former, om sommarstugor, kvarnar, skolbyggnader med mera.

Sammanställningen är gjord i syfte att sprida kunskap om lokala byggnadstraditioner och för att väcka intresse för ett fortsatt bevarande av det gemensamma kulturarvet. Den kommer också att användas som kunskapsbank och underlag i kommunens plan- och bygglovsarbete.

Rapporten är gjord av Västarvet (Västra Götalandsregionens förvaltning för natur- och kulturarv) i samarbete med Dals-Eds kommun.

**Dals-Eds
kommun**

**VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN**
VÄSTARVET